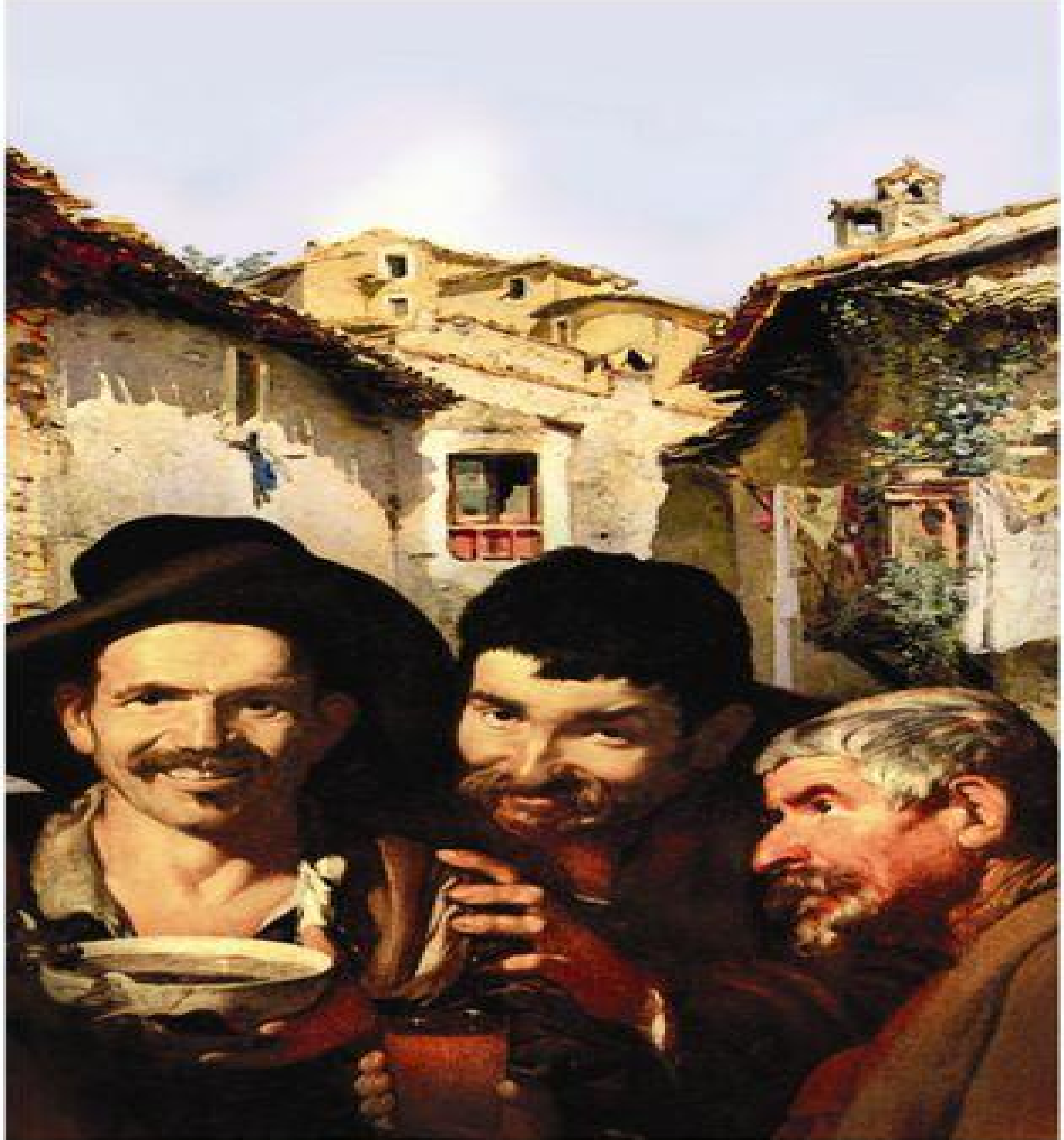
BORDO SİYAH

DÜNYA KLASİKLERİ - ROMAN

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

GORKİ

ÇEVİREN: HANDE NUREL

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

GORKİ

ÇEVİREN: HANDE NUREL

BordoSiyah

DÜNYA KLASİKLERİ

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

MAKSİM GORKİ (1868-1936): RUS ÖYKÜ, OYUN VE ROMAN YAZARI. SERSERİLERİ VE TOPLUMDIŞI İNSANLARI ANLATTIĞI ÖYKÜLERİYLE TANINDI; ARDINDAN RUS TOPLUMUNUN SOSYALİST DÜZENE GEÇİŞ SÜRECİNİ YANSITAN ESERLER VERDİ. 1905 DEVRİMİ'NE BÜYÜK ETKİLERİ OLDU. 1906-1913 ARASINDA SÜRGÜNE GÖNDERİLDİ. LENİN VE STALİN DÖNEMLERİNE TANIKLIK ETTİ. ÖNEMLİ ESERLERİNDEN BAZILARI, İLK ROMANI *FOMA GORDEYEV*, OTOBİYOGRAFİK ÜÇLEMESİNİ OLUŞTURAN *ÇOCUKLUĞUM, EKMEĞİMİ KAZANIRKEN* VE *BENİM ÜNİVERSİTELERİM* İLE *ARTAMONOVLAR, "TAŞRALI OBLOMOV" MATVEY KOJEMYAKİN, FIRTINANIN HABERCİSİ* VE *KLIM SANGIN'İN YAŞAMI*'DIR.

EDİTÖR

VEYSEL ATAYMAN: 1941'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NDE ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI VE FELSEFE ÖĞRENİMİ GÖRDÜ. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ MÜTERCİM TERCÜMANLIK BÖLÜMÜNDE UZUN YILLAR DERS VERDİ. HALEN AYNI BÖLÜMDE YÜKSEK LİSANS DERSLERİNE GİRMEYE DEVAM ETMEKTEDİR. FELSEFE, SİNEMA VE EDEBİYAT ALANINDA ÇOK SAYIDA MAKALE, DERLEME VE TELİF KİTABI YAYINLANDI. ÖZELLİKLE SİNEMA HAKKINDAKİ ÖNCÜ DEĞERLENDİRMELERİ NEDENİYLE HATIRI SAYILIR BİR HAYRAN KİTLESİNE SAHİP OLAN ATAYMAN, ÇEŞİTLİ YERLERDE VERDİĞİ SEMİNERLERLE OKURLARIYLA TEMASINI HEP SICAK TUTTU. BORDO SİYAH YAYINLARI'NIN DÜNYA KLASİKLERİ EDİTÖRLÜĞÜ GÖREVİNİ YÜRÜTTÜĞÜ SIRADA ÇOK SAYIDA DÜNYA KLASİĞİNE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ ÇERÇEVESİNDE ÖNSÖZLER VE NOTLAR YAZDI. YÜZE YAKIN ÇEVİRİSİ YAYINLANDI. 2009 YILINDA DİL DERNEĞİ TARAFINDAN TÜRKİYE'NİN EN PRESTİJLİ ÇEVİRİ ÖDÜLLERİNDEN BİRİ OLAN ÖMER ASIM AKSOY ÖDÜLÜ'NE LAYIK GÖRÜLDÜ.

ÇEVİREN

HANDE NUREL: 1972 YILINDA İSTANBUL'DA DOĞDU. İTALYAN LİSESİ'NDEN SONRA İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ RUS DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ'NÜ DERECEYLE BİTİRDİ. ANNA AHMATOVA VE MAKSİM GORKİ'DEN ÇEVİRİLER YAPTI. HALEN İSTANBUL'DA YAŞAMAKTADIR.

REDAKSİYON

OSMAN ÇAKMAKÇI: 1965'TE İSTANBUL'DA DOĞDU. BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NDE PSİKOLOJİ, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NDE FELSEFE OKUDU. JAMES JOYCE, KAFKA, JACK LONDON, OSCAR WILDE VE LEWIS CARROLL GİBİ YAZARLARIN ÇOK SAYIDA ESERİNİ TÜRKÇEYE KAZANDIRDI. RADİKAL GAZETESİ'NDE ÇALIŞTI. SON DÖNEM TÜRK EDEBİYATININ İLGİYLE TAKİP EDİLEN ŞAİRLERİNDEN BİRİ OLAN OSMAN ÇAKMAKÇI, AYNI ZAMANDA ÇEŞİTLİ YAYINEVLERİNDE EDEBİYAT EDİTÖRÜ OLARAK YER ALTI EDEBİYATI BAŞTA OLMAK ÜZERE FARKLI ALANLARDA ÖZGÜN PROJELER YARATTI.

TÜRKÇE REDAKSİYON

FİLİZ GÖVER: 1947'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. REMZİ VE YENİ ALAN YAYINEVLERİ İÇİN UZUN YILLAR REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

TASHİH

ESEN GÜRAY: 1961'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ESKİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜNDEN MEZUN OLDU. 1978 YILINDAN BERİ YAYINCILIK SEKTÖRÜNDE DÜZELTMEN OLARAK ÇALIŞMAKTADIR. GELİŞİM YAYINLARI, SABAH KİTAPLARI VE TURGUT YAYINCILIK'TA UZUN YILLAR

ÇALIŞTI. BORDO SİYAH DIŞINDA İŞ-KÜLTÜR YAYINLARI VE CUMHURİYET KİTAPLARINA DA DIŞARIDAN DÜZELTMENLİK YAPMAKTADIR.

BS YAYIN BASIM DAĞITIM REK. ORG. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
FATİH CADDESİ ALAYBEY SOKAK NO: 28/B ZEMİN KAT
MERTER – GÜNGÖREN – İSTANBUL / TÜRKİYE
TEL: (0212) 505 99 70 (pbx) FAKS: (0212) 505 99 75 MERTER V. D. 187 061 1123 e-mail: bs.yayin@gmail.com

MAKSİM GORKİ

(D. 28 Mart 1868, Nijni Novgorod - Ö. 14 Haziran 1936, Moskova) Rus natüralist öykü, oyun ve roman yazarıdır. Küçüklüğü Astrahan'da geçti. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov olan Gorki, beş yaşındayken babasını kaybetti. Annesi yeniden evlenince onu büyükannesi ve büyükbabası büyüttü. Torununa çok sert davranan büyükbabası, onu daha 8 yaşındayken çalışmaya zorladı. Çocukluğunda gördüğü tek sevginin kaynağı büyükannesiydi. Sayısız işte çalıştı ve böylece Rus insanının, alt sınıfların, işçi esnaf, küçük burjuva ve burjuva katmanlarının hayatını yakından tanıma imkânını buldu.

İlk gençlik yıllarını Kazan'da geçirdi. Fırıncılık, tersane işçiliği, gece bekçiliği yaptı. Gorki'nin ilk öyküsü *Makar Çudra* (1892) Tiflis'te bir yerel gazetede yayımlandı. Ün kazanmasını sağlayan ilk öyküsü ise 1895'te Petersburg'da çıkan bir dergide yayımlanan *Çelkaş* oldu. Genellikle en iyi öyküsü sayılan *Dvadtsat Şest i Adna*'da (Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız; 1899) bir fırındaki ağır çalışma koşullarını anlattı. Bu dönemde büyük bir başarı kazanan eserleri onun neredeyse Tolstoy ve Çehov'la bir tutulmasını sağladı.

1899'da ilk romanı *Foma Gordeyev* (Foma) ve 1902'de en ünlü oyunlarından biri olan *Na Dne*'yi (Ayaktakımı Arasında), Rus devrimci hareketine ithaf ettiği tek romanı olan *Mat* (Ana; 1906) izledi. Roman, Pudovkin tarafından beyazperdeye (1926), Brecht'in *Die Mutter* (Ana) oyunuyla da sahneye aktarıldı.

1906 yılında çıktığı Amerika gezisiyle ilgili düşünce ve izlenimlerini *Gorad Joltovo Dyavola* (Sarı Şeytanın Kenti; 1906) atlı kitapta dile getirdi.

Devrim sonrasındaki yıllarda yazarların sıkıntılarını azaltmak, en azından çeviri yaparak gelir elde etmelerini sağlamak amacıyla Mirovaya Literatura (Dünya Edebiyatı) adlı bir kültür kurumu oluşturdu ve sanat eserlerinin korunmasını sağlamaya çalıştı.

İtalya seyahati sırasında tamamladığı, başyapıtı sayılan otobiyografik üçlemesi *Destvo* (Çocukluğum; 1913-14), *Vlyudyah* (Ekmeğimi

Kazanırken; 1915-16) ve *Mai Universitet*'i (Benim Üniversitelerim; 1923) yayımladı.

Gorki 1934'te kurulan Sovyet Yazarlar Birliği'nin ilk başkanı oldu.

En iyi romanlarından birisi olarak kabul edilen *Delo Artamonovih*'de (Artamonovlar; 1925) Rus kapitalizminin yükselişini ve çöküşünü anlattı. *Yegor Buliçov i Drugiye* (Yegor Buliçov ve Ötekiler; 1932) ve *Dostigayev i Drugiye* (Dostigayev ve Ötekiler; 1933) adlı oyunları yazdı. Rus yazarlarla ilgili anılarını bir araya getirdiği *Vospominaniya o Tolstom* (Tolstoy'dan Anılar; 1919) ve *O Pisatelyah* (Yazarlar Üzerine; 1928) adlı eserleri çok beğenildi. 1905'te yazdığı *Çehov, Otriuki iz Vospominanii* (Çehov, Anılardan Yapraklar) de aynı ölçüde etkileyiciydi. Gorki 1936'da öldü.

Türkçe'ye çevrilen eserlerinden bazıları şunlardır: *Mesçane* (1901; Küçük Burjuvalar, 1967), *Jizn Nenujnovo Çeloveka* (1907; Halk Düşmanı, 1979), *Jizn Matveya Kozemyakina* (1910; Matvey Kojemyakin, 1984), *Skazki Ob İtalii* (1911; İtalya Hikâyeleri, 1970), *Zametki İz Dnevnika* (1924; Güncemden Yapraklar, 1984), *Vladimir İliç Lenin* (1924; Gorki Lenin'i Anlatıyor, 1980) ve *Jizn Klima Samgina* (1927-1936; Klim Samgin'in Hayatı, 1975, 1. cilt).

ÖNSÖZ

Sanırım, Gorki'nin eserinin unutulduğu bir zaman gelecektir; ancak bin yıl sonra bile insan Gorki'nin unutulacağı şüphelidir. (Anton Çehov)

Aleksey Maksimoviç Peşkov Rusya'da sosyal adaletsizliğin edebiyatta ve toplumsal alanda tartışmaların önemli bir konusu olmaya doğru yol aldığı bir dönemde, yoksul koşullar altında büyüdü. Büyükbabası Volga üzerinde çalışan gemileri karadan çeken işçilerden biriydi; erken yaşta ölen babası ise bir marangoz. Yedi yaşında girdiği sanat ilkokulunda yoksulluğundan ötürü okuyamadı; bir daha da okuma fırsatı bulamadı. Annesi tüberkülozdan öldü; dedesinin işleri de iyice bozulunca Aleksey Peşkov on yaşına basmadan, önce eskici olarak hayatını kazanmak zorunda kaldı. Edebiyattan hayatını kazanana kadar çıraklık, aşçı yamaklığı, ikona ressamlığı, gemi hamallığı, fırıncı çıraklığı, duvarcılık, gece bekçiliği, demiryolu işçiliği ve avukat yardımcılığı yaptı. 19. yüzyılın seksenlerinin sonuna doğru üniversite öğrenimi yapmak üzere geldiği Kazan'da üniversiteye giremedi ama ilk kez, Rusya'da gelişmekte olan devrimci hareketle tanıştı. Yanında çalıştığı fırıncının dükkânı aynı zamanda gizli bir Marksist cemiyetin kitaplığıydı. Peşkov, kendi kendini yetiştiren biri olmaya karar verip bulduğunu okumaya başladı; kısa sürede kapsamlı ama sistematik olmaktan uzak bir bilgi dağarcığı edindi. Öğrenimden yoksun kalan Aleksey Peşkov'a kendisi ile yüksek öğrenime gelen gençler arasındaki aşılmaz uçurum, oldukça ağır gelmiş olmalı. 1887'de kendini öldürmeye kalkışmasının gerisindeki neden büyük olasılıkla bu uçurumdu. Akciğeri delinen Peşkov, ömür boyu akciğerlerinden rahatsızlık çekecek, tüberküloz illetinden yakasını kurtaramayacaktı.

1889'da Çar polisi, devrimci ilişkilerinden dolayı dikkatini ona çevirmekte gecikmedi. 1889 yılında şair Vladimir Korolenko'ya, *Yaşlı Meşenin Şarkısı* adlı bir şiirini gösterdi; Korolenko, bu gencin yazdıklarını yetersiz buldu. Aleksey Peşkov bu sırada Lapin adlı bir avukatın yanında sekreterlik yapıyordu. Edebiyatla uğraşmaktan vaz geçip yaya olarak Rusya'yı dolaşmaya başladı. Ukrayna'dan Kafkaslar'a oradan da Tiflis'e kadar gitti. Tiflis'te devrimci öğrenciler ile tanıştı; gençler onu, yaşadıklarını yazıya dökmeye ikna ettiler. 12 Eylül 1892'de Kafkas

eyaletinin gazetesinde yayınlanan *Makar Çudra* adlı ilk öyküsünü "Maxim Gorki" diye imzaladı.

Ardından şair Korolenko'nun aracılığıyla Samara'da yerel bir gazetede gazeteci-haberci olarak çalışma imkânı buldu. 1894'te Vladimir Korolenko'nun Petersburg'da çıkardığı aylık dergide yayımlanan ve bir liman hırsızının öyküsünü anlatan *Çelkaş* ile yazarlığa ilk ciddi adımını attı. Bundan böyle ayaktakımının hayatı Gorki'nin edebiyat dünyasına girecekti. Gorki'nin 1901'de polisin müdahalesiyle bir kitle kıyımına dönüşen bir öğrenci gösterisinin ardından kaleme aldığı *Fırtına Kuşunun Şarkısı* devrimci çevrelerde büyük bir heyecan yarattı. Öfkenin gücüyle, tutkunun ateşiyle ve zaferden emin hareket eden *Fırtına Kuşunun Şarkısı* (şiir) devrimci toplantılarda dillerden düşmez oldu. Şiiri yayınlayan dergi kapatıldı. *Küçük Burjuva* (1901) adlı oyununun başarısının ardından Gorki'nin popülerliği, rejimin onun üstüne gitme girişimlerinin büyük protestolarla karşılanmasına yol açacak kadar artmıştı. Kanlı Pazar diye bilinen 1905 kıyımının ardından rejimi şiddetle protesto edince Peter ve Paulus kalesinde göz altına alınmış, ama özellikle dış basının büyük tepkisi sonucunda serbest bırakılmıştı. 1905 Şubat ayaklanmasının hemen ardından gelen gevşemeyi iyi değerlendiren Gorki devrimci yazılarına ve toplantılarına büyük bir hız verdi. *Yeni Hayat* dergisinde çalışırken dergide baş redaktör Lenin ile tanıştı. Rusya'nın politik iklimi yeniden ısınmaya başlayınca Fransa'ya geçti; Rus-Japon savaşının ardından zayıf düşen Rusya'ya Batı'nın desteğini aradı. ABD'de partiye bağış toplamaya çalıştığı, ancak refakatindeki Marya Andereyeva ile evli olmadığının anlaşılması üzerine rakiplerinin gösterdiği tepki yüzünden bunu başaramadığı ileri sürülmüştür. Gorki 1906'da, kır evinde ünlü *Ana* romanını yazdı. Roman, sessiz sinema yıllarında filme alınmakla kalmayıp aynı adla Brecht'in repertuvarına da girdi. Edebiyat tarihçilerinin romana olumsuz yaklaşmalarına rağmen, Lenin ileriki yıllarda romanı, Gorki edebiyatının en olumlu eserleri arasında göstermiş, roman eski SSCB'de bir klasik düzeyine çıkartılmıştır.

Gorki 1906'da Rusya'dan ayrılarak 7 yıl sürgün yaşadı. O yıllarda Capri adası muhalif Rus sürgünlerinin buluştukları yerdi; devrimci hareketle bağını koparmamakla birlikte Lenin ile ilk kez birbirlerine ters düşmeleri de bu yıllara rastlar. Dinin kendisi için oldumolası oynamış olduğu önemli rolü öne çıkartarak, Aleksander Aleksandroviç Bogdanov çevresinde "tanrı

yaratma" teorilerine bağlanan Gorki'nin görüşlerini Lenin "Marksizmden sapma" olarak tanımlayıp eleştirir. Özellikle de *Bir İtiraf* romanında Hıristiyanlık ile Marksizmi bağdaştırma çabası, bardağı taşıran son damla olur. 1913'te, "Dostoyevski'nin ayrıştırıcı aklına" karşı yazdığı bir yazıda, "Tanrıyı aramayı geçici bir süre ertelemeyi" önerince, yatışmış tartışma yeniden alevlenir. Romanov Hanedanlığı'nın 300. yıldönümü münasebetiyle Çar'ın çıkarttığı bir afla Gorki, Rusya'ya geri döner.

1917 Ekim Devrimi'ne karşı gösterdiği kuşkulu yaklaşım, Lenin ile ikinci kez büyük bir gerginlik yaşamasına yol açmıştır. İlkece bir sosyal devrimden yana olan Gorki, Rus kitlelerinin henüz devrim yapacak olgunluğa erişmediklerini, sefaletin içinden çıkabilmeleri için önce gerekli bilinci geliştirmeleri gerektiğini düşünmektedir. İlerki yıllarda, "Proletarya diktatörlüğünün, o zaman sahip olduğumuz biricik hakiki devrimci gücü, yani Bolşevik, politik eğitimden geçmiş işçilerin gücünü çözüp yok edeceği endişesini taşıyordum," diye yazacaktır.

Gorki 1919'dan itibaren hükümet ile işbirliğine girişip, bilim ile kültürün çöküşünü önlemek amacıyla çeşitli kurumlaşmaların temelini atmaya çalıştı. Örneğin, aydınların ve bilimadamlarının hayat şartlarını iyileştirme amacını taşıyan bir komite, devrimden sonra özellikle açlık ve soğukla mücadele edemeyecek duruma gelmekle kalmayıp siyasal baskılara da maruz kalan Rus entelejansyasına yardım etmeyi amaçlamaktaydı. 1918'de, Lenin'in *Pravda* gazetesine karşı polemik yürüten, iktidarın zehrinden, toplu linçlerden söz eden *Novaya Jizn* kapatıldı. Gorki, Lenin ile dostluğunun sınırlarını iyice zorlayınca, Lenin ona, tüberkülozunu tedavi ettirmesi için yurt dışına çıkmasını tavsiye etti.

1921-1924 yılları arasında Berlin'de kalan Gorki, Lenin'in ölümünden sonra da rejime güvenmeyip Rusya'ya dönmeden İtalya'ya gider; faşist İtalyan rejimi uzun bir tereddütten sonra Sorrento'ya yerleşmesine izin verir. Burada Lenin'e ilişkin hatıralarını kaleme alan Gorki, onu en çok sevdiği insan olarak tanımlar. Yayınevimizin peş peşe yayınladığı üçlemesini de Gorki burada bitirir.

Otobiyografik ya da Özyaşamöyküsü Üçlemesi

Devrim öncesi Rusyası'nın "insanlık komedisinin" yazarlarındandır Gorki. Rusya'da devrime yol açan bunalımın temelindeki sorunları ele alışı,

onu Rus edebiyatının gerçekçi yazarları arasına sokmuştur. Gorki Rus işçi sınıfının ve köylüsünün, Çarlık rejimini ve ardındaki düzeni değiştirme kararlılığını ve bu değiştirmenin kaçınılmazlığını anlatırken, Rus entelejansyasının, burjuvazinin ve orta sınıfların eski tarz yaşamaya devam etmelerinin imkânsızlığını gösterir. Gorki de tıpkı Balzac gibi, içinde yaşadığı dönemin kaydını düşen bir tarihçidir; Balzac, Louis Philippe döneminde Fransa'da henüz embriyo aşamasında bulunan ve imparator III. Napoleon döneminde tam gelişen toplumsal güçleri ve dinamikleri önceden yakalayabilmiştir.

Gorki kendi yakın çevresinden başlayarak ele aldığı tek tek tipleri, kişileri ve olayların "kahramanlarını", onların toplumsal koşulların belirleyiciliğinde çizilmiş kaderlerini, Rusya'nın tarihsel-toplumsal ilişkilerinin içine yerleştirebilmiş; aynen Balzac gibi, insandan toplumsal olana doğru yol almıştır. Ancak o, Balzac'tan farklı olarak, söz konusu özyaşamöyküsü romanlarının dışında, romanlarında ele aldığı kişileri, sanatsal düzlemde birbirleriyle ilintilemez. Balzac'ın ise, aynı kişileri farklı romanlarında yeniden ortaya çıkartarak bir süreklilik, gerçeklik duygusu yarattığını *Goriot Baba*'nın önsözünde belirtmiştik.

Gorki'nin insanları eski Rusya'nın taşra yerleşim bölgelerinde, dünyadan yalıtılmış olarak yaşarlar. Bir sonraki kasaba ya da kent, ulaşılmaz uzaklıklardır bu bölgelerde. Kırsalın bu tamamen kendi içine kapalı dünyasının ötesinde, geniş halk yığınlarından tamamen uzakta, önemli siyasal altüst oluşlar yaşanmaktadır. İşçi hareketi güçlendikçe kentlerin uzağındaki geniş yığınların da dağınıklığı ve yalıtılmışlığı ortadan kalkmaya başlayacaktır; Gorki, işçi hareketinin bu yöndeki birleştirici işlevinin aydınların ve elbette burjuvazinin kafasına yavaş yavaş girmeye başladığını gösterir bize.

Gorki anlatısında insan ile sınıf mekanik bir birliktelik, bir etkileşim durumunu temsil etmezler. Örneğin 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Fransa'da Zola, Kuzeyde Ibsen gibi yazarların temsilciliğini yaptıkları *natüralist* edebiyat akımında insan, içinde yaşadığı çağın, dönemin, sosyal-ekonomik şartların ve nihayet, bugün genetik miras dediğimiz kalıtımın tayin edici bileşkeninde belirlenmiş edilgen bir öğedir. Natüralist kavrayış, dönemin hâkim dünya görüşlerinden pozitivizmin etkisiyle, tıpkı bilimsel alanın nesneleri gibi, insanın da bir tür laboratuvar nesnesi gibi

bilinebileceğini, onun, belli faktörlerin toplamı olduğunu düşünmüştür. Ailede delilik, alkolizm varsa, çocuk bu kaderi paylaşacak; yoksul koşullarda büyümüşse, eğitim görmemişse, kaderi bundan olumsuz etkilenecektir. İnsanı sınıfının organik bir parçası olarak gören natüralizmi tanımlayan Lucas, isabetli bir teşhisle, "yüzeysel gerçeklik" der bu akımın karakteristik yanı için.

Girişte yaptığımız hayat öyküsü özeti, bizzat Gorki'nin hayatının bir bakıma natüralist "teorinin" inkârı anlamına geldiğini gösterir gibi. Hayata başlamanın, "girmenin" asgari koşulları diye bir şey varsa, Gorki bunların hemen tümünden yoksun bir hayat mücadelesine atılmış demektir. Anasız babasız, ninesinin büyük sevgisinden güç alıp gitgide aklını yitiren dedesinin biraz da zalimlik kokan baskısı altında büyüyen Gorki, 20. yüzyıl *gerçekçi* Rus edebiyatının tayin edici isimlerinden biri olmakla kalmayacak, insanlık tarihinin en büyük siyasal ve kültürel altüst oluşlarından birinin aktif parçası olma özelliğini de temsil edecektir. Natüralizmin, bireyi, sözünü ettiğimiz başlıca üç etmenin edilgen sonucu olarak gören anlayışına Gorki kendi hayatıyla bir itiraz getirmekle kalmaz, bu anlayışın sınırlılığını da doğrudan dile getirir. Ona göre "sınıfa aidiyet damgası" (natüralizmin diliyle söyleyecek olursak, sosyal koşullar) insan psikolojisinin önemli ve tayin edici bir yanını oluşturur; insanın dilini, onun eylemlerinin rengini, tonunu belirlerler; örneğin kapitalistlerin devletinin islah evlerine özgü zorba koşulları, insanları, sürünün itaatkâr bir karıncasına dönüştürür; ailenin, okulun, kilisenin ve amirlerin baskısıyla gerçekleşir bu. Ama gene de karınca sürüsü arasındaki rekabet öylesine güçlü, burjuva toplumunun sosyal kargaşası öylesine âşikar artar ki, kişiyi, kapitalistlerin itaatkâr, uysal hizmetkârı kılan ayakta kalma dürtüsü (hayatı gözden çıkartamama hali), onu kendi sınıfsal aidiyeti ile çatışmaya sürüklemeden edemez. Gorki'nin bu düşüncelerinde, natüralizmin bireye, onu, çevreleyen şartların oluşturduğu çemberin dışına çıkış imkânı bırakmayan karamsarlığına yönelik tepkiyi bulmak kolaydır; bireyin hayat tarafından biçimlendiriliş süreçlerinin karmaşıklığına bir yollamadır bu düşünceler. Gorki için birey-sınıf ilişkisi bir süreç oluşturur. Bireyin, kendi sosyal aidiyetinin bilincine ulaşma süreci, onu buhrandan buhrana sürükleyecektir.

Gorki'nin dünyasında çelişkiler, çatışmalar, çoğunlukla sömürülen-sömüren ilişkisi olarak çıkar karşımıza. Kapitalistler arasında özellikle tüccarlar onun anlatılarında ağırlıklı bir yer tutarlar. Gorki'nin tüccarları,

Balzac'ın bankerleri, tefecileri gibi, kapitalizmin insanlıkdışı çehresinin temsilcileri, sömürünün merkezi figürleridirler.

Gorki, Avrupa'nın batısındaki meslektaşlarının karşılarında "sınıflarıyla" çelişkileriyle gelişmiş bir kapitalizm buldukları aşamada, başlangıç aşamasındaki Asya-kapitalizminin süreçlerinin tanığı oldu. Batı'da kapitalizmin süreçleri, birey-toplum ilişkisini tanımlanabilir sonuçlar olarak çoktan ortaya koymuştu. Rusya'da demirbaş köylülük hâlâ sürüyor, büyük toprak aristokrasisine bağımlılık ilişkileri tayin edici önemini koruyordu. İnsanların ekonomik maddi varlıkları onların bilincini biçimlendiriyordu, ama bu bilinç, elbette Gorki'nin Batı'daki meslektaşlarının anlattıkları insanın bilincinden farklı düzlemleri temsil ediyordu. Rusya, değişim, dönüşüm, doğum sancıları içinde kıvranıyordu; fokurdayan bir cadı kazanıydı orası. Çürümeye yüz tutmuş, ömrünü doldurmuş feodal ve yarı-feodal kast, zümre sistemi içinde kapitalizm doğum olgunluğuna erişmenin yollarını arıyordu. Bir ayağı kapitalizmin gelişmiş süreçlerinin yol aldığı kıtada bir ayağı Asya'da olan Rusya, bu özelliğinden ötürü bir başka gerginliğin de alanıydı. Batı yanında kapitalizm emperyalist (tekelci) evresine ulaşmıştı. Gorki'nin eserlerinde bu iki sürecin yansımalarını da bulmak mümkündür.

Özyaşamöyküsü Olarak Üçleme

Gorki, daha önce de belirtiğimiz gibi, 1913 ile 1923 yılları arasında başyapıtı olarak kabul edilen ve kendi yaşamöyküsünün üç evresini anlatan romanları yazmıştır. Gorki bu romanlarda ben-anlatıcı olarak ortaya çıkar. Bu ben-anlatıcının bire bir Gorki'nin gerçek kimliği ile, onun deneyim dünyası ile ne kadar örtüştüğü apayrı bir sorudur. Ancak açıklayageldiğimiz ve edindiğimiz bilgiler ışığında, bu üç romanda (*Çocukluğum; Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim*) anlatılan olayların, çizilen karakter ve kişiliklerin, onun hayatının çok ötesinde bir dünyanın kurmacaları olmadığını da rahatlıkla söyleyebiliriz. Gorki, "ben" diye anlatır, ama, anlatılanların ağırlık noktası onun kendisi değildir. Bu ben ile karşılaşan insanlar, onun çevresindeki sosyal, ekonomik koşullar, bu koşulların, onun kendi beni de dahil olmak üzere biçimlendirdiği kişilikler; onun ve kişilerin koşullara tepkileri ve yön verme gayretleri; anlatan ben'i bir bütün olarak oluşturan düşünce ve duygular, yaşantı, bilgi ve deneyimler "hareket halindeki bir bütünsellik" oluşturup anlatan ben'i ve elbette anlatılanı

oluştururken, anlatıcı da bu zeminde yeniden, yeniden dönüşerek doğar. Gorki kendi karakterini doğrudan anlatma yoluna gitmeyip zaten süreç içinde dönüşen bu kişiyi, "tarihsel olarak anlamlı bir dönüşüm döneminin" hem öznesi hem de nesnesi kılar; o bu özyaşamöykülerinde hem anlatan hem anlatılandır öyleyse.

Gorki'nin özyaşamöyküsüne dayalı üç romanı, yazarının sosyalist dünya görüşünü benimsemesine kadar giden yolu gösterirler. Bu yolun üzerinde her bir ayrıntı, rastlantısal gibi görünen her olay, onun karşısına çıkan her şey, büyük bir önem kazanır; çünkü özellikle bu türden rastlantılar, kapitalist bir toplumda sosyalizme giden yolun ne kadar dikenli olduğunu bize gösterir (Lucas). Gorki bu engelleri aşmakla, olağanüstü bir kişiliği olduğunu göstermiştir bize.

Benim Üniversitelerim

Gorki 1884 yılında bir arkadaşının teşvikiyle üniversiteye girmek üzere Kazan kentine gelir. Resmi üniversiteye girme imkânı bulamaz; büyük bir hayal kırıklığı yaşar; oysa tesadüfler ya da nesnel koşullar onu bir başka üniversiteye, "hayatın okuluna" yollayacaktır. Gorki 1923 yılında bitirdiği üçlemenin bu son kitabında, "hayatın bütün fakültelerinden geçişini" (H. A. Ediz) anlatır; ama günümüzün dikkatli bir okurunun, bu üç hayat hikâyesi için aklına gelebilecek ilk tanımlamalardan birinin "Benim Sinemalarım" olacağını rahatlıkla ileri sürebiliriz. Önceki tanıtımda da işaret ettiğimiz gibi, yazar ara sıra "hayat hakkındaki düşüncelerin hayatın kendisinden daha da zor olabileceği" türünden tespitlerle araya girmiş olsa, şurada burada kendinden söz etse de, bir film kamerası gibi hayatın içinden, kimileyin sessizce geçmeyi becerir, geçerken de arkasında bıraktığı hemen hep kusursuz bir "sekanstır". Soğuk bir gecede, şapkasını düşürmüş sarhoş adama (Jorj) rastlayışı, onun ağzından aldığı birkaç sözcükle sınırlı bilgi ile evini buluşu, kapıda onları karşılayan kadının gözlüklerini takıp yeni geleni süzüşü, girdikleri evi kaydırma yapan bir kameranın gözüyle, ışığın, kişilerin mekân içindeki dağılımını gözeterek, olanca atmosferiyle sunuşu… Daha önceki iki hayat hikâyesi romanında kırsalın dağınık, açık hava dünyası ile kentin mimarisi içinde gidip gelirken, bu kez, hemen başlarda, Kazan kentinin bütün prototiplerini bir araya toplayan ahı gitmiş vahı kalmış bina, son yıllarda kent-insan-mimari konusunda yazılmış onca teorik, popüler metni önceleyen bir metafor abidesi gibi çıkar karşımıza.

Gorki üçlemesi, temsili yüzlerce hayat hikâyesini damıtıp sunar bize. O şöyle bir geçer bu öykülerin içinden, bazen iyice uzağından, belirttiğimiz gibi, kameranın gözüne çarpanları toplayarak; ama dileyen okur, başı sonu açık bu hayat hikâyelerini büyük anlatılara çevirebilir yaratıcı tahayyülünde. Bir Alman aristokratının karısına ders verirken birbirlerine âşık olup kaçan öğretmen Jori ile sevgilisinin hikâyeleri, Volga üzerindeki mavnalarda sürüklenircesine yaşanan hayatların, küçük insanların hikâyelerinin bir tamamlayıcısı, kentteki bir sürüklenişin örneğidir. Harmanlandıklarında, uc uca eklendiklerinde, devrim öncesi Rusyası'nın panoramasını sunar bize bu hikâyeler ve Gorki'nin hayatı, bunlardan herhangi biridir sadece. Bundan olacak, ilginç ve bilgilendirici olsa da, yazarın yaşananları "değerlendirdiği", aydın-halk ilişkisinin yorumlandığı, halkın aydınlarca "yüceltilmesini" yorumladığı ya da birine yorumlattığı, "teselli evlerinin kadınları" ve ilişkilerinin bir yerlere oturtulmaya çalışıldığı bölümler; sinemanın, gözlemin bittiği, "tefekkürün" başladığı bölümler olarak ayrı bir metin sunar sanki. İlginç, ama biraz karmaşık, anlaşılması güç, bildik tartışmaların bir örneğini.

Veysel Atayman

Haziran 2004, İstanbul

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

Ve böylece Kazan Üniversitesi'ne öğrenim görmeye gidiyorum. Bu işin şakası yok.

Üniversitede okuma fikrini bana bir kadın gibi yumuşak bakışlı, sevimli, yakışıklı liseli bir genç olan Yevreinov aşılamıştı. Yevreinov, benimle aynı evde tavan arasında kalıyordu. Beni sık sık elimde kitaplarla gördü. Bu, ilgisini çekmiş; tanıştık ve çok geçmeden "öğrenmeye olağanüstü bir yeteneğim" olduğu konusunda beni ikna etmeye başladı.

Yele gibi uzun saçlarını hoş bir tavırla sallayarak:

"Doğa sizi bilime hizmet etmek için yaratmış," derdi.

O zamanlar bir ada tavşanı olarak da bilime hizmet etmenin mümkün olduğunu henüz bilmiyordum, fakat Yevreinov, üniversitelerin tam da benim gibi gençlere ihtiyaç duyduklarını söyler dururdu. Elbette bu arada Lomonosov'un[1] ruhu da sık sık anılmış olurdu. Yevreinov, Kazan'da onun yanında kalacağımı, sonbahar ve kış boyunca lise derslerine gireceğimi, "bazı önemsiz" sınavlar vereceğimi –aynen "bazı önemsiz sınavlar" diyordu–, üniversitede devlet bursu vereceklerini ve beş yıl sonra bir bilgin olup çıkacağımı söylüyordu. Her şey çok basit görünüyordu. Çünkü Yevreinov on dokuz yaşındaydı ve iyi kalpliydi.

Yevreinov sınavlarını verdikten sonra bizden ayrıldı. İki hafta sonra ben de onun peşinden yola koyuldum.

Ninem vedalaşırken bana öğütler veriyordu:

"Sen sen ol, insanlara öfkelenme. Her şeye öfkeleniyorsun, sert ve küstah biri olup çıktın. Bu huy sana dedenden geçti. Dedenin eline böyle davranmakla ne geçti sanki? Yaşadı, yaşadı, sonra aklını kaçırıp göçüp gitti zavallı ihtiyar! Şunu sakın unutma: İnsanları yargılayan Tanrı değildir. Bu ancak şeytanın gururunu okşar. Haydi, uğurlar olsun!"

Esmer, pörsümüş yanaklarından akan gözyaşlarını silerken devam etti:

"Artık bir daha görüşemeyeceğiz! Sen, afacan çocuk başını alıp gidiyorsun, bense öleceğim!.."

Son zamanlarda bu tatlı ihtiyardan uzaklaşmıştım, hatta onu çok nadiren görüyordum. Şimdi ise birdenbire, bu kadar yakın, bu kadar içten bir insanla bir daha karşılaşamayacağımı kalbim sızlayarak hissediyordum.

Geminin arka tarafında duruyor ve iskelenin kenarında duran ninemi seyrediyordum. Bir eliyle haç çıkarıyor, diğer eliyle tuttuğu eski şalının ucuyla yüzünü ve insanlara karşı yok edilemez bir sevgi ışıltısıyla dolu kara gözlerini kuruluyordu.

Ve işte, o yarı Tatar şehrinde tek katlı bir evin daracık odasındayım. Küçük ev dar ve sefil bir sokağın sonunda, bir yokuşun tepesinde tek başına dikiliyordu. Evin duvarlarından biri, üzerinde yabani otların büyüyüp dal budak sardığı boş bir bahçeye bakıyordu. Bahçede, pelin fundalıklarının, dulavratotlarının, kuzukulaklarının ve mürver ağaçlarının arasından tuğla bir yapının enkazı yükseliyordu. Enkazın altında, sahipsiz köpeklerin barınıp öldüğü, geniş bir mahzen vardı. Üniversitelerimden biri olan bu mahzeni hiç unutmam.

Yevreinov ailesi –anne ve iki oğlu– çok az bir emekli maaşı ile hayatlarını sürdürüyorlardı. Daha ilk günlerimde, bu ufak tefek, kır saçlı dul kadının pazardan gelip, aldıklarını mutfak masasının üstüne koyduktan sonra trajik ve hüzünlü bir ifadeyle güç bir sorunu nasıl çözmeye çalıştığını görmüştüm. Az miktarda kötü et parçalarından iriyarı üç delikanlıya, kendini hesaba katmaksızın yetecek miktarda yemeği nasıl çıkaracaktı?

Sessiz bir kadındı. Gri gözlerinde, bütün gücünü harcayıp tüketmiş bir beygirin ezik ve ümitsiz gayreti okunuyordu. Zavallı beygir, yük arabasını yokuşun sonuna kadar sürükleyemeyeceğini bilmesine rağmen, yine de yükünü çekmeye devam ediyordu.

Gelişimden üç gün kadar sonraydı. Bir sabah mutfakta sebzeleri ayıklamasına yardım ediyordum. Çocukları uyuyordu. Kadın sessizce ve çekinerek sordu:

"Siz niçin gelmiştiniz?"

"Üniversitede okumak için geldim."

Kaşları, alnının solgun derisiyle birlikte yukarı kalktı. Elindeki bıçakla parmağını kesti. Akan kanını emerek, bir sandalyeye yığıldı. Ama hemen ayağa fırlayarak:

"Hay aksi şeytan!" diye söylendi. Kesilen parmağını mendille sardıktan sonra beni övdü:

"Patatesleri çok iyi soyuyorsunuz."

Daha neler! Patates soymasını da mı beceremeyecektim? Ona gemide çalıştığımdan bahsettim.

"Üniversiteye girmek için bunun yeterli olduğunu mu düşünüyorsunuz?" diye sordu.

O zamanlar mizah anlayışım pek yoktu. Onun sorusunu ciddiye aldım ve bilim tapınağının kapılarını ardına dek açacak olan planlar zincirini ona anlattım. Kadın:

"Ah Nikolay, Nikolay!" diyerek içini çekti.

Tam o sırada Nikolay yüzünü yıkamak için mutfağa girdi. Uyku sersemi, saçları karmakarışık ve her zamanki gibi neşeli bir haldeydi.

"Anne, kıymalı börek yapsan ne iyi olur!" dedi.

Annesi:

"Evet, iyi olur," diyerek yapmayı kabul etti.

Aşçılık sanatındaki göz kamaştırıcı bilgimi göstermek arzusuyla etin kıymalı börek yapmak için kötü, üstelik de az olduğunu söyledim.

Bunun üzerine Varvara İvanovna öfkelenerek yüzüme karşı öyle ağır birkaç söz sarf etti ki, kulaklarım kıpkırmızı kesildi ve sanki yukarı doğru uzadı. Kadın, bir demet havucu masanın üstüne fırlatıp mutfaktan çıktı. Nikolay göz kırparak onun bu davranışını:

"Keyfi yerinde değil!" sözleriyle açıkladı.

Bir sıranın üstüne yerleşti ve genellikle kadınların, erkeklerden daha sinirli olduklarını, bunun onların doğuştan gelen bir özellikleri olduğunu ve bu özelliğin, saygınlığı tartışılmaz –galiba İsviçreli– bir bilgin tarafından

kanıtlandığını, İngiliz John Stuart Mill'in[2] de bu konuda bazı şeyler söylediğini anlattı. Nikolay, bana bir şeyler öğretmekten oldukça hoşlanıyordu. Onları bilmeden yaşamanın imkânsız olduğu bazı gerekli bilgileri beynime sokmak için her fırsattan yararlanırdı. Onu büyük bir ilgiyle dinler, Foucault, La Rochefoucault, La Rochejacquelin kafamda tek bir kişi olarak bütünleşir, Lavoisier'in mi Dumauriez'in kafasını kestiğini, yoksa bunun tam tersi mi olduğunu bir türlü hatırlayamaz, hepsini birbirine karıştırırdım. Bu iyi kalpli delikanlı beni "adam etmeyi" bütün kalbiyle arzular, bunu büyük bir inançla vaat ederdi.

Fakat benimle ciddi olarak meşgul olabilmesi için gerekli koşulları ve zamanı yoktu. Gençliğin verdiği bencillik ve düşüncesizlik, evi çekip çevirmek için annesinin ne kadar çok gayret sarf ettiğini, ne kurnazlıklara başvurduğunu, bunun bir marifet olduğunu görmesine engel oluyordu. Ciddi ve suskun bir liseli olan kardeşi ise, bunu daha da az hissediyordu. Oysa benim, mutfağın kimyasının ve ekonomisinin şaşırtıcı ve karışık hünerlerinden, inceliklerinden çoktandır haberim vardı. Çocuklarının midelerini her gün kandırmak, ayrıca benim gibi görüntüsü hiç de hoş olmayan, acayip tavırları olan bir delikanlıyı doyurmak zorunda kalan bu kadının gösterdiği marifetin elbette farkındaydım. Doğal olarak, payıma düşen her ekmek lokması, içime bir taş gibi oturuyordu.

İş aramaya başladım. Öğle yemeğine kalmamak için sabah erkenden evden çıkıyor, kötü havalarda ise bahçedeki mahzende vakit dolduruyordum. Orada, kedi ve köpek leşlerinin kokularını solurken, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun sesini ve rüzgârın uğultusunu dinlerken üniversitenin benim için bir hayal olduğunu çok geçmeden anladım. İran'a gitseydim daha akıllıca bir iş yapmış olurdum. Artık kendimi, elma büyüklüğünde buğday taneleri ve birer pud ağırlığında patatesler yetiştirmenin yolunu bulmuş ve üzerinde yürümenin yalnız benim için değil, başkaları için de oldukça zor bir şey olduğu bu toprağa sayısız iyilikler sunmuş ak sakallı bir büyücü olarak görüyordum.

Olağanüstü serüvenler ve büyük kahramanlıklar hayal etmeyi artık öğrenmiştim. Hayatımın zor günlerinde bunun bana çok yararı oldu. Böyle günlerin sayısı hayatımda fazlasıyla çok olduğundan hayal kurmakta gittikçe daha usta oldum. Dışarıdan hiçbir yardım beklemiyor ve mutlu bir tesadüften medet ummuyordum, fakat irademin giderek güçlendiğini fark

ediyordum. Hayat şartları benim için zorlaştıkça kendimi daha güçlü, hatta daha akıllı hissediyordum. İnsanın, kendisini çevreleyen ortama gösterdiği direnç sayesinde olgunlaştığını çok önceden anlamıştım.

Açlık çekmemek için günde on beş yirmi kopek kazanmanın kolaylıkla mümkün olduğu Volga kıyılarına, iskelelere giderdim. Orada, hamalların, serserilerin ve yankesicilerin arasında kendimi kor haline gelmiş kömürlerin içine atılmış bir demir parçası gibi hissediyordum. Her gün bir sürü dokunaklı ve etkileyici izlenimle dopdolu bir hale geliyordum. Orada, başıboş hırslara, kaba içgüdülere teslim olmuş insanlar gözümün önünde rüzgâr hızıyla dönüp duruyorlardı. Onların hayata duydukları hınç, dünyada var olan her şeye karşı gösterdikleri alaycı ve düşmanca tavırlar, kendilerini hiç düşünmemeleri hoşuma gidiyordu.

Görüp geçirdiğim her şey beni bu insanlara daha da bağlıyor, onların dokunaklı dünyalarının içine dalma arzusu uyandırıyor, okuduğum Brett Harte[3] ve sayısız basit romanlar bu dünyaya büsbütün sempati duymama neden oluyordu. Bir zamanlar öğretmen okulunda öğrenci, şimdi ise profesyonel bir hırsız olan ve gaddarca dövülen veremli Başkin, bana anlamlı anlamlı şunları söylerdi:

"Ne diye bir genç kız gibi ezilip büzülüyorsun? Yoksa namusunu kaybetmekten mi korkuyorsun? Bir kızın bütün meziyeti namusudur. Oysa namus senin için sadece bir boyunduruktur. Öküz, namuslu bir hayvan olduğu için midesini sadece samanla doyurabilir."

Kızıl saçlarıyla, bir aktör gibi traşlı yüzüyle, ufak tefek vücudunun çevik ve yumuşak hareketleriyle Başkin, bir kedi yavrusunu andırırdı. Bana karşı eğitici ve koruyucu bir tavrı vardı. Bana canı gönülden başarı ve mutluluk dilediğini görüyordum. Başkin çok akıllıydı ve bir sürü iyi kitap okumuştu. Hepsinden çok, "Kont Monte Kristo"yu beğenmişti.

"Bu kitapta hem anlam hem de ruh var," derdi.

Kadınları sever ve onlardan iştahla, dudaklarını şapırdatarak, büyük bir hayranlıkla, bitkin vücudu bir tür nöbete tutularak, adeta kendinden geçerek söz ederdi. Bu nöbette benim tiksinmeme yol açan hastalıklı bir şeyler vardı. Ama onun konuşmalarını ilgiyle dinler, sözlerindeki güzelliği

hissederdim. Soluk yüzü pembeleşerek ve koyu renk gözleri hayranlıkla ışıldayarak:

"Kadın, kadın," diye söylenir, dururdu. "Bir kadın uğruna her şeyi yaparım. Tıpkı şeytan gibi kadın da günah nedir bilmez! Sevgiyle ve aşkla yaşa! Dünyada bundan güzel bir şey yoktur!"

Hikâye anlatmakta çok yetenekliydi. Fahişeler için, bahtsız bir aşkın acılarını anlatan dokunaklı şarkılar yazar, şarkıları bütün Volga şehirlerinde söylenip dururdu. Bu arada, dilden dile dolaşan bir şarkı da onun eseriydi.

Çirkin ve yoksul bir kızım
Kılık kıyafetim de kötü
Bu yüzden bu kızla
Kimse evlenmek istemez.

Müzisyenlerinki gibi ince parmaklara sahip, yakışıklı, şık giyinen, ne idüğü belirsiz bir adam olan Trusov da bana karşı iyi davranırdı. Amirallik dairesinin olduğu bölgede, levhasında "saat tamiri" yazan küçük bir dükkânı vardı, ama aslında çalıntı malları piyasaya sürmekle uğraşırdı. Ağarmaya yüz tutmuş sakalını ciddi bir tavırla sıvazlayarak ve sinsi, küstah gözlerini süzerek:

"Sen sen ol Maksimiç, sakın bu hırsızlık işlerini öğrenmeye kalkma!" derdi. "Gördüğüm kadarıyla sen başka bir yoldasın, manevi yönü güçlü bir insansın."

"Manevi yönü güçlü ne demek?"

"Yani hiçbir şeyi kıskanmayan, yalnızca meraklı bir insan."

Benimle ilgili bu görüşü yanlıştı. Birçok şeye imrenmiş, birçoklarına gıpta etmiştim. Laf aramızda, şunu söylemeliyim ki, Başkin'in kendine özgü ve şiirsel tarzda konuşma yeteneği ve beklenmedik benzetme ve tabirleri, benim kıskançlığımı kamçılayan noktalardan biriydi.

Onun, bir aşk macerasına dair anlattığı şu hikâyenin baş tarafı hâlâ hatırımdadır:

"Puslu bir geceydi... Yoksul Sviyajesk şehrinin bir otel odasında, kovuktaki kukumav kuşu gibi oturup duruyorum... Sonbahardayız, aylardan ekim... Yağmur tembel tembel yağıyor... Rüzgâr, adeta yüreği yanmış bir Tatar'ın sonu bir türlü gelmeyen, u-uuuu diye içini çeke çeke söylediği şarkı gibi uğulduyor.

"Ve işte o geldi... Gün doğuşundaki bir bulut gibi hafif, pembe... Gözlerinde ise ruhunun aldatıcı saflığı... İçten bir sesle: ‘Sevgilim,' diyor. ‘Sana karşı bir suç işlemedim.' Yalan söylüyor biliyorum, ama doğruymuş gibi inanıyorum. Aklım, onun yalan söylediğini kesinlikle biliyor, ama kalbim buna hiç inanmıyor."

Anlatırken, ahenkle sallanır, gözlerini hafifçe kapar ve sık sık, zarif bir hareketle elini göğsüne, kalbinin üzerine koyardı.

Sesi boğuk ve cansızdı. Fakat, canlı sözlerinde bir bülbülün nağmesi hissedilirdi.

Trusov'a da imreniyordum. Bu adam, Sibirya, Hive, Buhara hakkında olağanüstü ilginç şeyler anlatır, din adamlarının hayatından gülünç ve çok muzip bir dille bahsederdi. Bir gün, Çar III. Aleksandr hakkında esrarengiz bir tavırla, "Bu çar işinin erbabı bir adam," demişti.

Bu Trusov bana, romanların sonunda, okuyucu için beklenmedik bir şekilde aniden yüce gönüllü kahramanlar haline gelen canilerden biri gibi görünürdü.

Kimi zaman bu adamlar, çok sıcak ve boğucu gecelerde, küçük Kazanka Irmağı'nı aşıp, karşı kıyıdaki çayırlara, çalılıklara giderler ve orada kendi işlerinden, hayatın zorluklarından, insan ilişkilerinin tuhaf karmaşıklığından, en çok da kadınlardan konuşarak yiyip içerlerdi. Onlar hakkında konuşurken kinle, hüzünle, kimi zaman dokunaklı bir dille ve hemen her zaman korkunç sürprizlerle dolu bir karanlığa bakarmış gibi bir hisle söz ederlerdi. Ben de onlarla sönük yıldızlı, karanlık gökyüzünün altında, sık söğüt ağaçlarının kapladığı çukurluğun boğucu sıcağında iki, üç gece geçirdim.

Volga'nın yakınlığıyla nemlenen karanlıkta, gemi direklerinin fenerleri altın örümcekler gibi dört bir yana sürünerek ilerliyordu. Dağlık kıyıların koyu karanlığında ateşten toplar görünüyordu; bu pırıltılar, zengin Uslon

köyünün meyhanelerinin ve evlerinin pencerelerinden yansıyan ışıklardı. Vapurların çarkları boğuk sesler çıkararak suyu dövüyor, bir mavna sürüsündeki tayfalar kurtlar gibi uluyordu. Uzak bir yerde bir çekicin demiri döven sesi işitiliyor, içi yanan birinin hazin şarkısı perde perde yükseliyor ve yüreklere kor halinde bir hüzün çöküyordu.

Fakat hayat üzerine kafa yoran ve birbirlerinin sözünü dinlemeden, her biri sadece kendi meselelerinden bahseden bu insanların yavaşça akıp giden konuşmalarını dinlemek daha da hüzün vericiydi.

Çalılıkların altında oturmuş ya da uzanmış bir halde sigara, arada sırada isteksiz de olsa votka veya bira içiyor, anılar yolunda geçmişe doğru yolculuk yapıyorlardı. Gece karanlığının yere mıhladığı birisi:

"Benim başıma şöyle bir olay gelmişti," diye anlatmaya başlıyor.

Hikâyeyi dinledikten sonra:

"Böyle şeyler de olur, her şey olur," diye onaylıyorlar.

"Oldu", "olmuştu", "olur" sözcüklerini işitiyorum ve bu gece bu insanların hayatlarının son saatlerini yaşadıkları hissine kapılıyorum. Her şey olup bitmiştir, bundan sonra bir şey olmayacaktır!

Bu, beni Başkin'den ve Trusov'dan uzaklaştırıyordu, fakat her şeye rağmen onlar hoşuma gidiyordu. Tecrübelerimden elde ettiğim mantığa göre, onlarla birlikte gitmiş olsaydım bu çok doğal bir davranış olacaktı. Hayal kırıklığına uğramış yükselme umutları, öğrenim görmeye başlamam beni onlara yakınlaştırıyordu. Sadece aç, öfkeli ve sıkıntılı saatlerimde "kutsal mülkiyet kurumu"na değil, her şeye karşı suç işlemeye meyilli olduğumu hissediyordum. Ama gençliğin verdiği romantizm, ölene kadar yürümeye mahkûm olduğum yoldan sapmamı engelliyordu. Hümanist Brett Harte'ın ve sıradan romanların dışında okuduğum ciddi kitapların sayısı hiç de az değildi. Bu kitaplar, bende belirsiz ancak şimdiye dek gördüğüm şeylerden daha önemli bir şeye karşı heves uyandırıyorlardı.

Ve bu sıralarda yeni insanlarla tanışmış, yeni izlenimler edinmiştim. Yevreinov'ların evinin yanındaki boş alanda liseliler çelik çomak oynamak için bir araya gelirlerdi. İçlerinden biri, Guri Pletnev, beni kendine hayran bırakmıştı. Pletnev esmer, Japonlarınki gibi mavimsi siyah saçlı, yüzü barut

sürülmüş gibi siyah, küçük beneklerle dolu bir delikanlıydı. Bitmek tükenmek bilmeyen neşesi, oyundaki ustalığı, sohbetlerdeki esprileriyle, çeşitli yeteneklere sahipti. Ve hemen her yetenekli Rus gibi, o da yeteneklerini güçlendirmeye ve geliştirmeye heveslenmeden doğanın kendisine bahşettiğiyle yaşardı. Hassas bir kulağa, mükemmel müzik kabiliyetine sahip olan, müziği seven Pletnev, ustalıkla Rus sazı, balalayka, armonika çalar, daha asil ve daha zor müzik aletlerini öğrenmeye heves etmezdi.

Yoksuldu, kılık kıyafeti kötüydü. Ama buruş buruş, yırtık pırtık gömleği, yamalı pantolonu, delik çizmeleri pervasızlığına, kaslı vücudunun atılgan hareketlerine, gösterişli jestlerine pek yakışırdı.

Ağır ve uzun süren bir hastalıktan yeni kalkmış bir insanı veya daha dün hapishaneden salıverilmiş bir mahpusu andırıyordu. Hayatta ne varsa onun için yeni ve hoştu. Her şey onda coşkulu bir neşeye yol açardı. Bir kestane fişeği gibi hoplayıp zıplardı.

Hayatımızın zorluklar altında, her türlü tehdide açık zor ve tehlikeli olduğunu öğrenince, yanına yerleşmemi ve köy öğretmenliğine hazırlanmamı önerdi.

Ve işte artık "Marusovka" denilen ve muhtemelen birkaç kuşak Kazanlı öğrenciye tanıdık olan tuhaf, neşeli, virane, pis bir evde kalıyorum. Burası, aç öğrenciler, fahişeler ve birtakım artık hükmü kalmamış insan hayaletleri tarafından, adeta sahiplerinden alınıp, zaptedilmiş Rıbnoryadski Sokağı'nda bulunan yarı harap, büyük bir evdi. Pletnev, tavan arasına çıkan merdivenin altındaki koridora yerleşmişti. Yatağı da oradaydı. Koridorun yanındaki pencerenin yanında ise masası, sandalyesi duruyordu. Tüm eşyası bu kadardı. Koridora açılan üç odanın ikisinde fahişeler, üçüncüsünde papaz okulu öğrencilerinden veremli bir matematikçi kalıyordu. Bu, uzun boylu, pis paçavraların üzerini zorlukla örtebildiği, kızılımsı saçı ve sakalı birbirine karışmış, neredeyse insanı ürküten bir adamdı. Paçavrasının deliklerinden görünen derisi ve iskelet kemikleri korkunç biçimde göze çarpıyordu.

Görünüşe bakılırsa, bu adamın tek gıdası kan çıkana kadar kemirdiği tırnaklarıydı. Gece gündüz demeden bir şeyler çizer, hesaplar ve sürekli gürültü çıkararak boğuk boğuk öksürürdü. Fahişeler kaçık olarak kabul

ettikleri için ondan korkarlar, ama acıdıkları için de kapısının önüne ekmek, çay ve şeker koyarlardı. O da, bu çıkınları yerden alır ve yorgun bir at gibi hırıltılı sesler çıkararak odasına taşırdı. Eğer fahişeler herhangi bir nedenle her günkü sadakalarını getirmez veya unuturlarsa, o, kapısını açarak hırıltıyla koridora doğru:

"Ekmek!" diye bağırırdı.

Karanlık çukurların içine gömülmüş gözlerinde kendi büyüklüğünün bilincinde olan bir delinin gururu ışıldardı. Ara sıra ufak tefek, kambur, çarpık bacaklı, şiş burnunun üstünde kalın gözlükleri, soluk yüzünde sinsi bir gülümseme olan ak saçlı, ucube bir adam onu ziyaret ederdi. Kapıyı sımsıkı kapatır ve saatlerce hiç konuşmadan, tuhaf bir sessizlik içinde otururlardı. Ancak, bir gece yarısı matematikçinin hırıltılı ve öfkeden kudurmuş sesiyle uyandım.

"Hapishane diyorum sana! Evet, geometri bir kafestir! Bir fare kapanıdır! Hapishanedir!"

Kambur yaratık, keskin çığlıklar kopararak gülüyor, tuhaf bir kelimeyi defalarca tekrarlıyordu. Matematikçi birdenbire kükredi:

"Cehenneme kadar yolun var! Defol!"

Misafiri geniş pelerinine sarınıp homurdanarak ve keskin çığlıklar kopararak yuvarlanırcasına koridordan çıktığında, uzun boylu korkunç matematikçi kapının eşiğinde dikilmiş, parmaklarını dolaşık saçlarına daldırmış bir halde homurdanıyordu:

"Öklid budalanın tekidir! Budalaaaa! Ben sana, Tanrı'nın bu Yunanlı'dan daha akıllı olduğunu kanıtlayacağım!"

Ve kapıyı öyle hızla çarptı ki, odasında bir şeyler gürültüyle yere düştü.

Bir süre sonra bu adamın matematik yoluyla Tanrı'nın varlığını kanıtlamak istediğini öğrendim, ama bunu yapmaya fırsat bulamadan öldü.

Pletnev, bir gazetenin gece düzeltmeni olarak matbaada çalışıyor, gecede on bir kapik kazanıyordu. Kazandığım para olmasa, günde dört funtluk ekmek, iki kapiklik çay ve üç kapiklik şekerle yaşamımızı sürdürürdük. Oysa benim çalışmak için yeterli zamanım yoktu; öğrenim görmem

gerekiyor ve bilgilerin büyük bir zorluklarla üstesinden geliyordum. Özellikle dilbilgisi biçimsiz, dar, kalıplaşmış şekilleriyle bana zulmediyordu. Canlı, zor, değişken ve akıcı Rusça'yı bu kalıplara bir türlü sığdıramıyordum, fakat çok geçmeden, öğrenim görmeye oldukça erken başladığım, hatta köy öğretmenliği sınavlarını versem bile, yaşımın küçüklüğü nedeniyle hiçbir yere atanamayacağım anlaşılmıştı; kendi hesabıma ben de bundan memnuniyet duydum.

Pletnev ile geceleri ben, gündüzleri o olmak üzere sırayla aynı yatakta yatıyorduk. Pletnev uykusuz geçen bir geceden sonra buruşmuş, daha da solmuş yüzüyle ve çakmak çakmak yanan gözleriyle harap olmuş bir halde sabah erkenden gelirdi. Ben de derhal kaynar su almak için koşa koşa meyhaneye giderdim. Elbette semaverimiz yoktu. Sonra pencerenin yanına oturarak çay içer, ekmek yerdik. Guri bana gazete haberlerini anlatır, alkolik fıkra yazarı "Kızıl Domino"nun eğlenceli şiirlerini okur ve hatta hayata karşı takındığı alaycı tavırlarıyla beni şaşırtırdı. Bana öyle geliyordu ki, onun hayata karşı tavrı, eski kadın giysileri satan ve muhabbet tellallığı yapan koca suratlı Galkina'ya tavrından pek farklı değildi. Pletnev, merdiven altındaki köşeyi bu kadından kiralamıştı, fakat bu "ev" için ödeyecek parası yoktu ve neşeli şakalarıyla, armonika çalışıyla, dokunaklı şarkılar söyleyerek kirasını öderdi. Galkina, gençliğinde operada solistmiş. Şarkıların anlamını kavrar ve sık sık küstah gözlerinden, sarhoşluktan şişmiş ve morarmış yanaklarına küçük gözyaşları oluk oluk akardı. Şişman parmaklarıyla yanaklarından gözyaşlarını siler ve sonra parmaklarını özenle kirli bir mendille kurular, içini çekerek:

"Ah Guroçka, siz bir sanatçısınız!" derdi. "Biraz daha yakışıklı olsaydınız hayatınızı kurtarırdım. Ben onca delikanlıya yalnız yaşamaktan yüreği daralmış kadınlar ayarladım."

Böyle "delikanlılardan" biri üstümüzde kalıyordu. Bu, bir kürkçünün oğlu olan, orta boylu, geniş göğüslü bir öğrenciydi; biçimsiz, çirkin denecek kadar dar kalçalarıyla sivri köşesi aşağı dönük bir üçgene benziyordu. Üçgenin bu sivri köşesi biraz kırık gibiydi. Ayakları kadınlarınki gibi küçüktü. Omuzlarının arasına gömülmüş, fırça gibi kızıl saçlarla süslü kafası da küçüktü. Beyaz, soluk yüzünde dışarı fırlamış yeşilimsi gözleri mahzun mahzun açılıp kapanırdı.

Büyük zorluklarla, sahipsiz köpekler gibi açlık çekip, babasının isteğine karşı gelerek liseyi bitirip üniversiteye girme kurnazlığını gösterebilmişti, ama dokunaklı, yumuşak, bas bir sesi olduğu anlaşılınca şarkı söylemeye heveslenmişti.

Bundan faydalanıp onu ağına düşüren Galkina, delikanlıyı kırk yaşlarında bir kadına ayarlamıştı. Kadının üniversite üçe giden bir oğlu, liseyi bitirmiş bir kızı vardı. Tüccar kadın sıska, dümdüz, bir asker gibi dimdik, çilekeş rahibelerinki gibi kuru ve soğuk yüzlü, iri, gri gözleri karanlık çukurlara gizlenmiş, karalar giyen bir kadındı. Eski moda ipek bir başlık takar, kulaklarından çiy yeşil renkte taşlarla süslü küpeler sallanırdı.

Ara sıra akşamları ya da sabah erken saatlerde öğrencinin yanına giderdi. Birçok defalar bu kadını avlu kapısından adeta sıçrar gibi içeri dalarak, kararlı adımlarla avluda yürürken izlemiştim. Yüzü korkunç görünürdü. Dudakları öylesine büzülüydü ki neredeyse hiç görünmüyordu. Gereğinden fazla açılmış gözleri, ölmeye mahkûm, kasvetli bir ifadeyle ileri doğru bakarlardı, ama galiba kördü. Ona çirkin demek doğru olmazdı. Fakat onu çirkinleştiren, adeta vücudunu geren ve açıkça yüzünü sıkan bir gerilimin varlığı açıkça hissediliyordu.

Pletnev:

"Şu kadına bak! Sanki bir çılgın!" derdi.

Öğrenci, tüccar kadından nefret eder ve ondan kaçar, saklanırdı. Kadın ise katı yürekli bir alacaklı ya da bir casus gibi onun peşine düşerdi.

Öğrenci, sarhoş olduğu zamanlar pişmanlık gösterir:

"Ben mahçup bir adamım," diye itiraf ederdi. "Şarkı söylemek kim, ben kim? Bu suratım ve vücudumla beni sahneye bile sokmazlar, evet sokmazlar!"

Pletnev:

"Şu bezdirici işe bir son ver!" diye tavsiyede bulunurdu.

"Evet, ama ona acıyorum. Ona tahammül edemiyorum fakat acıyorum. Onun nasıl bir kadın olduğunu bir bilseydin."

Biz biliyorduk, çünkü kadının merdivenlerde dikilerek gece vakti soğuk ve irkiltici bir sesle nasıl yalvardığını duymuştuk:

"Tanrı aşkına canım, Tanrı aşkına..."

Bu kadın, büyük bir fabrikanın sahibiydi. Evi ve atları vardı. Ebe okullarına binlerce ruble verir, ama bir dilenci gibi şefkat dilenirdi. Sabah çay içtikten sonra Pletnev yatar, ben de iş peşinde koşmaya çıkardım. Pletnev'in matbaanın yolunu tutması gerektiği akşamın geç saatlerinde eve dönerdim. Eve ekmek, sucuk veya haşlanmış işkembe getirebildiğim takdirde, ganimetimizi ikiye bölerdik ve Pletnev kendi payını giderken yanına alırdı.

Tek başıma kalınca "Marusovka"nın koridorlarında, köşesinde bucağında gezinir, benim için yeni olan bu insanların nasıl yaşadıklarını dikkatle incelerdim. Ev tıka basa insanla doluydu ve bir karınca yuvasına benziyordu. Eve birtakım ekşi ve keskin kokular yayılıyor, dört bir köşesinde koyu, insanlara düşman gölgeler saklanıyordu. Sabahtan gecenin geç saatlerine kadar bir uğultudur gidiyordu. Terzi kadınların dikiş makineleri sürekli tıkırdar, opera solistleri seslerini prova ederler, öğrenci bas sesiyle yaygarayı basar, ayyaş, yarı kaçık aktör yüksek sesle rolünü ezberler, içki mahmuru olan fahişeler isterikçe bağırır, çağırırlar ve benim kafamda son derece doğal, ama çözümlenemeyen bir soru oluşurdu:

"Bütün bunlar niçin?"

Bu aç gençler arasında kel, elmacık kemikleri çıkık, incecik bacaklı, koca göbekli, kızıl saçlı, kocaman ağzı ve at gibi dişleri olan bir adam amaçsızca aylak aylak dolanırdı. Dişlerinden dolayı ona "Kızıl Beygir" adını takmışlardı. Simbirsk'te tüccarlık yapan akrabalarıyla üç yıldır süren bir davası vardı. Herkese:

"Onları iflas ettirip perişan etmezsem ne olayım?" derdi. "Dilenciler gibi sokakta kalıp üç sene sadakayla yaşayacaklar. Sonra da bu davayla onlardan aldığım her şeyi geri vereceğim. ‘Ne oldu iblisler? Şimdi nasıl? Gördünüz mü?' diyeceğim."

Ona:

"Hayattaki amacın bu mu?" diye sorarlardı.

"Tüm benliğim ve ruhumla kendimi bu işe adadım. Başka bir şey yapamıyorum," derdi.

Gün boyu, bölge mahkemesinde, avukatının bürosunda boy gösterirdi. Akşamları, sık sık arabaya yüklediği çuvalları, paketleri ve şişeleri getirir; öğrencileri, terzi kadınları ve karnını doyurup biraz içmek isteyen herkesi çağırır, tavanı çökmüş, döşemesi eğrilmiş pis odasında gürültülü ziyafetler verirdi. Kendisi ise içecek olarak sadece masa örtüsünde, elbiselerde ve hatta döşemelerde silinemeyen koyu kırmızı lekeler bırakan rom içer, çakırkeyif olunca ulumaya başlardı:

"Siz benim sevgili kuşlarımsınız! Sizleri seviyorum! Namuslu insanlarsınız. Oysa ben namussuz, alçak bir herifim. Akrabalarımın hayatını söndürmek istiyorum. Söndüreceğim de... Yemin ederim bunu yapacağım. Aslında yaşamak bile istemiyorum, fakat!.."

Beygirin gözleri hazin hazin kırpışır, elmacık kemikleri çıkık tuhaf yüzünden sarhoş gözyaşları dökülürdü. Yanaklarındaki gözyaşlarını avuçlarıyla siler, sonra da avuçlarını dizlerinde kurulardı. Geniş pantolonunda hep yağ lekeleri olurdu.

"Siz ne biçim bir hayat yaşıyorsunuz?" diye haykırırdı. "Açlık, sefalet, soğuk, kötü kıyafetler... Bu da adalet mi? Böyle bir hayatta bir şey öğrenmek mümkün mü? Ah, Çar sizin nasıl yaşadığınızı bir bilseydi..."

Sonra cebinden rengârenk para tomarları çıkarıp:

"Kimin paraya ihtiyacı var? Alın kardeşlerim!" derdi.

Solistler, terzi kadınlar açgözlülükle paraları onun kıllı elinden çekip alırlar, o da kahkahalarla gülerek:

"Canım, bu para sizin için değil, öğrenciler için!" derdi. Ama öğrenciler parayı almazlardı.

Kürkçünün oğlu kızgınlıkla:

"Paralarının canı cehenneme!" diye bağırırdı.

Bir gün sarhoşken tortop olmuş bir tomar on rubleliği Pletnev'e getirmiş ve masanın üstüne fırlatarak:

"Al işte! İhtiyacın var mı? Benim yok!" demişti.

Sonra yatağımıza yatıp hüngür hüngür ağlamaya ve bağırmaya başladığından başına su döküp kendine getirmek zorunda kalmıştık. O sızınca Pletnev paraları düzeltmeye kalkıştı. Fakat bunun mümkün olmadığı anlaşıldı. Paralar birbirine öyle sımsıkı yapışmıştı ki, onları ayırmak için suyla ıslatmak gerekiyordu.

Bugün, komşu evin taş duvarlarına bakan pencereleri dumanlı, pis oda sıkışık, havasız, gürültülü ve boğucu, bir kâbus gibi. Beygir herkesten daha yüksek sesle bağırıp çağırıyor. Ona soruyorum:

"Niye bir otelde değil de burada kalıyorsunuz?"

"Hoşuma gidiyor canım. Sizlerle birlikteyken keyfim yerine geliyor."

Kürkçünün oğlu onaylıyor:

"Doğru söylüyorsun beygir! Ben de öyle. Başka bir yerde olsaydım halim dumandı!"

Beygir, Pletnev'den rica ediyor:

"Haydi bir şeyler çalıp, söyle!"

Guri sazı dizlerine koyup şarkı söylüyor:

"*Doğsana kızıl güneş!*"

Yumuşak, insanın ruhuna işleyen bir sesi var. Odaya sessizlik çöküyor ve herkes şarkının dokunaklı sözlerini, sazın tellerinden çıkan yumuşak sesleri hülyalı hülyalı dinliyor. Tüccar kadının zavallı avutucusu:

"Ne güzel söylüyor şeytan!" diye homurdanıyor.

Bu eski evin tuhaf sakinleri arasında adına neşe denilen bir Tanrı vergisine sahip olan Guri Pletnev, cin ve peri masallarındaki iyi kalpli insanların rolünü oynuyordu. Gençliğin göz alıcı renkleriyle boyanmış ruhu, tatlı şakaları, hoş şarkıları, insanların âdet ve alışkanlıklarıyla ince ince alay eden keskin nükteleri, hayatın haksızlıkları hakkındaki cesur konuşmalarıyla, havai fişekler gibi hayatı aydınlatıyordu. Yirmi yaşını yeni doldurmuştu, ama görünüşüyle bir yeniyetmeyi andırıyordu. Fakat evdeki

herkes onu, zor günlerde kendilerine akıllı öğütler verebilen ve her zaman yardımda bulunmaya hazır biri olarak görüyorlardı. İyiler onu sever, kötüler ise korkarlardı. Hatta yaşlı bekçi Nikiforiç bile, her zaman tilki gülümseyişi ile ona selam verirdi.

Marusovka'nın avlusu bir pasaja açılıyor ve bu pasaj Ribnoryatska ile Staro-Gorseçka sokaklarını birleştiriyordu. Staro-Gorseçka'da oturduğumuz evin kapısından pek de uzak olmayan bir köşeye, Nikiforiç'in bekçi kulübesi iliştirilmişti.

Bu adam, bizim mahallenin en kıdemli bekçisiydi. Uzun boylu, sıska ihtiyarın göğsünde madalyalar asılıydı. Zeki bir yüzü, tatlı bir gülümseyişi, sinsi bakışlı gözleri vardı.

Nikiforiç bu gürültülü koloninin geçmiş ve gelecek insanlarıyla oldukça yakından ilgilenir, titiz görüntüsüyle günde birkaç kez avluda boy gösterirdi. Ağır ağır yürür ve hayvanat bahçelerinde vahşi hayvanların kafeslerini denetleyen müfettişlerin bakışıyla odaların pencerelerini gözetlerdi. Kışın, evin iki kiracısı çolak subay Smirnov ile er Muratov tutuklanmışlardı. Bunlar Skobelev'in Ahal-Teke seferine katılmışlar ve Georgief nişanı almışlardı. Onları ve Zobnin'i, Ovsyakin'i, Grigoryev'i, Krilov'u ve birkaç kişiyi daha gizli bir matbaa kurmaya çalışmak suçundan tutuklamışlardı. Muratov ve Smirnov bu amaçla şehrin en işlek caddesindeki Kluçnikov'un matbaasına bir pazar sabahı harf çalmaya gitmişler ve işte onları bu işi yaparken suçüstü ele geçirmişlerdi. Bir gece de "Marusovka"da "gezgin çan kulesi" adını taktığım bir kiracı, jandarmalar tarafından yakalanmıştı. Sabah bu haberi öğrenmiş olan Pletnev siyah saçlarını heyecanla karıştırdı ve:

"Bana bak Maksimiç, çabucak koşup yetişmelisin kardeş," dedi.

Nereye koşmam gerektiğini açıkladıktan sonra:

"Çok dikkatli ol! Belki orada casuslar var!" diye ekledi.

Bu esrarengiz görev beni son derece sevindirdi ve denizciler mahallesine kırlangıç hızıyla uçarak gittim. Orada, karanlık bir kazancı dükkânında, kıvırcık saçları, masmavi gözleri olan bir delikanlı gördüm. Bakır bir tencereyi kalaylıyor, ama bir işçiye benzemiyordu. Köşede, mengenelerin

başında, beyaz saçları bir kayışla bağlanmış ufak tefek bir ihtiyar bir musluğu sıkıştırmakla uğraşıp duruyordu.

Kazancıya sordum:

"Sizde iş bulunur mu?"

İhtiyar kızgın bir tavırla cevapladı:

"Bulunur, ama sana göre iş yok!"

Delikanlı bana şöyle bir baktıktan sonra tekrar başını tencerenin üzerine eğdi. Ayağımla ayağına yavaşça dokundum. Sanki üzerime fırlatacakmış gibi tencerenin sapından tutarak şaşkınlık ve öfkeyle mavi gözlerini üzerime dikti. Ama kendisine göz kırptığımı görünce sakin bir tavırla:

"Çık dışarı!" dedi.

Ona bir kez daha göz kırptıktan sonra dışarı çıktım, sokakta bekledim. Kıvırcık saçlı genç de gerinerek dışarı çıktı ve sigarasını tüttürmeye başlayarak sessizce gözlerini üzerime dikti.

"Siz Tikhon musunuz?"

"Evet, öyle."

"Pyotr'u tutukladılar."

Beni baştan aşağı süzerek kızgınlıkla suratını astı.

"Kim bu Pyotr?"

"Uzun boylu, hangi şu zangoca benzeyen."

"Eee başka?"

"Başka bir şey yok."

Kazancı:

"Pyotr, zangoç ve bütün bunlar beni ne ilgilendirir ki?" dedi.

Soruş tarzından onun işçi olmadığını kesinlikle anladım. Görevi yerine getirmiş olmanın gururuyla koşa koşa eve gittim. Gizli işlere ilk katılışım

işte böyle oldu.

Guri Pletnev'in bu insanlarla ilişkisi vardı. Ama beni de bu işlerin yapıldığı çevreye sokmasını rica ettiğimde, cevabı:

"Senin için daha erken kardeş! Önce okumalısın!" oldu.

Yevreinov beni esrarengiz bir adamla tanıştırdı. Bu tanıştırma bir sürü önlemle öyle karmakarışık bir hal almıştı ki ortada çok ciddi bir şeylerin döndüğünü sezdim. Yevreinov beni şehir dışına, Arski çayırına götürdü. Yolda çok dikkatli olmamı, bu tanışmanın gizli kalması gerektiğini söyleyerek beni uyardı. Sonra uzaklarda, boş çayırda ağır ağır yürüyen ufak, gri şekli bana göstererek etrafa göz gezdirdi ve sessizce:

"İşte o!" dedi. "Onun peşinden yürüyün ve durduğu zaman yanına gidip: ‘Ben başka yerden gelen yabancıyım' deyin."

Esrarengiz şeyler insana hep çekici gelir, ama bu olay bana gülünç geldi. Güneşli bir gün, çayırda boz renkli ot sapları gibi yalpalayarak yalnız yürüyen bir adam; işte hepsi bu kadar. Mezarlığın kapısında ona yetişince karşımda küçücük, kuru yüzlü, sert bakışlı, kuşlarınki gibi yuvarlak gözleri olan genç bir adam buldum.

Üstünde gri renk bir liseli paltosu vardı. Ama açık renk düğmeler sökülmüş ve yerlerine siyah, kemik düğmeler konmuştu. Yıpranmış kasketinde bir arma izi fark ediliyordu. Fakat tamamen olgunlaşmış bir insan gibi görünmeye çalışan bir havası vardı.

Mezarların arasında, gür çalıların gölgesinde oturduk. Adam kuru bir sesle, işgüzar bir edayla konuşuyordu. Ondan hiç mi hiç hoşlanmadım. Neler okuduğumu sıkıca sorup soruşturduktan sonra, kendi örgütlediği bir hücreye girmemi önerdi. Ben de kabul ettim ve ayrıldık. Boş çayırı dikkatle kolaçan ettikten sonra ilk önce o gitti.

Üç ya da dört kişinin daha olduğu bu hücrede en genç bendim. Çernişevski'nin açıklamalarının yer aldığı John Stuart Mill'in kitaplarını incelemek için tamamen hazırlıksızdım. Öğretmen okulu öğrencilerinden Milovski'nin odasında toplanıyorduk. Milovski, daha sonraları Yeleonski takma adıyla hikâyeler yazmış ve beş kitap kadar yazdıktan sonra intihar

etmişti. Hayattan kendi iradesiyle çekip giden tanıdığım insanların sayısı ne kadar da çoktu!

Bu adam, ürkek düşünceli, sözlerine çok dikkat eden, suskun biriydi. Pis bir evin bodrum katında yaşıyor ve "bedenle ruh arasındaki dengeyi" kurmak için marangozluk yapıyordu. Varlığı insanın canını sıkardı. Mill'in kitaplarını okumak bana hiç de cazip gelmedi. Çok geçmeden ekonominin temel fikirlerinin, benim de çok iyi bildiğim doğrular olduğunu gördüm. Ben onları yaşayarak kavramış ve sindirmiştim. Bunlar, derime kazınmış şeylerdi. Başkalarının mutluluk ve refahı için gücünü seferber eden, herkesçe apaçık bilinen şeyler hakkında anlaşılması zor kelimelerle dolu kalın bir kitap yazmak bana gereksiz geldi. Buram buram tutkal kokan bu çukurda iki üç saat kendimi zorlayarak oturur ve kirli duvarda tespihböceklerinin nasıl yürüdüklerini incelerdim.

Bir gün, hocamız her zaman geldiği vakitte gelmedi. Biz de onun artık gelmeyeceğini düşünerek bir şişe votka, ekmek ve salatalık alıp küçük bir ziyafet çektik. Birdenbire öğretmenimizin gri bacaklarının pencerenin önünden hızla gelip geçtiğini fark ettik. Votka şişesini masanın altına saklamaya ancak vakit bulabilmiştik ki, o içeri girmiş ve Çernişevski'nin bilgece fikirlerinin yorumu başlamıştı. Her an içimizden birinin ayağıyla şişeyi devirebileceği korkusuyla bekleyerek putlar gibi hiç kıpırdamadan oturuyorduk. Şişeyi öğretmenimiz devirdi. Devirince de masanın altına şöyle bir baktı, ama tek laf etmedi. Bize küfür etseydi çok daha iyi olurdu!

Onun suskunluğu, sert yüzü, dargın bir ifadeyle süzülen gözleri beni son derece mahçup etmişti. Arkadaşlarımın utançtan kıpkırmızı kesilmiş suratlarına yan gözle bakarken, votkanın benim isteğimle alınmış olmamasına rağmen öğretmene karşı kendimi suçlu hissediyor ve ona bütün kalbimle acıyordum.

Derslerde sıkılıyordum. İçimden, başımı alıp güler yüzlü, saf insanların kendine has, dürüst bir yaşam sürdükleri Tatar mahallesine gitmek geliyordu. Bu insanlar gülünç denecek kadar bozuk bir şive ile Rusça konuşurlardı. Akşamları, müezzinlerin tuhaf sesleri uzun minarelerden onları camiye çağırırdı. Bana öyle geliyordu ki, bu Tatarlar, sürmekte olduğum neşesiz hayata hiç benzemeyen, benim bilmediğim bambaşka bir hayat sürüyorlardı.

Volga, oradaki iş hayatının musikisi beni cezbediyordu. Bu musiki hâlâ yüreğime tatlı bir sarhoşluk verir. Emeğin kahramanca şiirini hissettiğim ilk günler, hafızama kazınmıştır.

Kazan civarında İran mallarıyla yüklü bir mavna karaya oturmuş ve dibi delinmişti. Hamallar birliği mavnadaki yükleri boşaltmam için beni görevlendirdi. Eylül ayıydı. Kuzey rüzgârı esiyor, kurşuni nehirde kızgın dalgalar oynaşıyor, kudurmuşçasına esen rüzgâr, dalgaların başını uçuruyor, soğuk bir yağmur çiseliyordu. Elli kişilik bir hamal topluluğu, hasırlara ve yelken bezlerine sarınmış bir halde, asık suratlarıyla boş bir mavnanın güvertesinde yerlerini aldılar. Küçük bir römorkör, soluyarak, yağmura kırmızı kıvılcım alevleri savurarak, soluk soluğa mavnayı sürüklüyordu.

Akşam olmuştu. Kurşuni, ıslak gökyüzü kararmış ve nehrin üstüne çökmüştü. Hamallar yağmura, rüzgâra ve hayata lanet ederek homurdanıyor ve küfürler savuruyorlar, soğuktan ve rutubetten korunmaya çalışarak güvertede tembel tembel, adeta sürünerek yürüyorlardı. Bu yarı uykulu insanların çalışmaya güçleri olmadığını ve mahvolan, batmakta olan malları kurtaramayacaklarını düşünüyordum.

Gece yarısına doğru kaza yerine yetiştik ve boş mavnayı, karaya oturan mavnaya yanaştırdık. Çiçek bozuğu suratlı, küfürbaz, bir çaylağa benzeyen gözleri ve burnuyla kurnaz bir ihtiyar olan hamalbaşı, ıslak kasketini kel kafasından çıkararak yüksek, kadınsı bir sesle haykırdı:

"Dua edin çocuklar!"

Karanlığın içinde, mavnanın güvertesinde, hamallar siyah bir sürü halinde yığıştılar ve ayılar gibi homurdanmaya başladılar. Dua etmeyi herkesten önce bitiren hamalbaşı:

"Fenerler!" diye bağırdı. "Ne işler becerebileceğinizi gösterin çocuklar! Dürüstçe çalışın! Tanrı'nın izniyle çalışmaya başlayın!"

Ve bu ağır, tembel, sırılsıklam insanlar "işi becerebileceklerini" göstermeye başladılar.

Naralarla, bağırtılarla, şakalarla tıpkı meydan savaşına gidermiş gibi, batmış mavnanın güvertesine ve ambarlarına doğru fırladılar. Pirinç çuvalları, üzüm, deri, astragan balyaları, kuş tüyü yastıkların hafifliğiyle

çevremde uçuyor, bodur şekiller haykırışlarla, ıslıklarla ve okkalı küfürlerle birbirlerini yüreklendirerek koşuşup duruyorlardı. Az önce hayattan, yağmurdan ve soğuktan bezgin bir halde yakınan bu ağır ve asık suratlı insanların böylesine neşeyle, böylesine kolayca ve böylesine yararlı çalıştıklarına inanmak oldukça zordu.

Yağmur arttı ve hava soğudu. Rüzgâr hızını şiddetlendirmiş, gömleklerimizi parçalıyor, eteklerini başımıza geçirerek göbeklerimizi açıkta bırakıyordu. Altı fenerin zayıf ışığı altındaki ıslak karanlıkta simsiyah insanlar, ayaklarından boğuk sesler çıkararak mavnanın güvertesinde oraya buraya koşuşturuyorlardı. Sanki çalışmaya hasret kalmışlar gibi, altmış beş kiloluk çuvalları elden ele fırlatmanın, sırtlarında balyalarla koşuşmanın memnuniyetini uzun zamandır bekliyormuş gibi çalışıyorlardı. Çocuksu bir hevesle, ancak bir kadını kucaklamanın bundan daha tatlı olabileceği bir işi becermenin sarhoş edici sevinciyle, oyunlar oynayarak çalışıyorlardı.

Pardösülü, iriyarı, sakallı, sırılsıklam bir adam –mavnanın sahibi ya da onun muhasebecisi olmalıydı– birden heyecanla bağırmaya başladı:

"Çocuklar, size bir kova votka ısmarlayacağım. Peki, iki olsun haydutlar! Haydi bakalım!"

Karanlığın dört bir yanından birkaç gür ses yükseldi:

"Üç kova isteriz!"

"Üç olsun! Şimdi işinize bakın!"

Ve çalışma kasırgası hızını daha da artırdı.

Ben de çuvalları kapıyor, sürüklüyor, fırlatıyor, sonra tekrar koşuyor ve kapıyordum. Bana öyle geliyordu ki, benimle birlikte etrafımdaki her şey de coşkuyla dans ederek fırıl fırıl dönüyordu. Sanki bu insanlar neşeyle, yorulup usanmadan, kendilerine hiç acımadan aylarca, yıllarca çalışabilirler, şehri çan kulelerinden ve minarelerinden tuttukları gibi diledikleri yere sürükleyebilirlerdi.

O geceyi, daha önce hiç tatmadığım bir sevinçle geçirdim. Kalbim, bütün yaşamımı böyle yarı çılgın bir çalışma taşkınlığıyla geçirme arzusuyla dolup taştı. Bordanın arkasında dalgalar oynaşıyor, yağmur, güverteleri

kamçılarcasına yağıyordu. Rüzgâr, nehrin üstünde ıslık çalıyor, şafağın alacakaranlığında yarı çıplak, sırılsıklam insanlar büyük bir hızla durup dinlenmeden koşturuyor ve bütün güçleriyle, emekleriyle övünerek bağırıyor, gülüyorlardı. Derken, rüzgâr ağır bir bulut kütlesini sürükleyerek parçaladı ve gökyüzünün lacivert, açık bir noktasında güneşin pembe ışığı ışıldadı. Neşeli hayvanların hepsi bir ağızdan bağrışarak, sevimli yüzlerindeki ıslak tüyleri silkeleyerek güneş ışığını dostça karşıladılar.

Kendilerini kaybedecek kadar işe veren, işlerini bu derece zekâ ve beceriyle yapan bu iki ayaklı canavarları kucaklayıp öpmek arzusuna kapılıyordum.

Herhalde böylesine gayretle, neşeyle, çılgınca çalışan güçlere hiçbir şey direnemezdi! Bu güç, yeryüzünde mucizeler yaratabilir, bir gece içinde bütün yeryüzünü masallarda anlatılanlar gibi boydan boya şahane saraylar ve şehirlerle donatabilirdi. Güneş ışığı, bu insanların çalışmasını bir iki dakika seyrettikten sonra kalın bulut tabakasını aşamadı ve denizde boğulan bir çocuk gibi, onların arasında yok olup gitti. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağmaya başladı.

Birisi:

"Paydos!" diye haykırdı.

Ama onu sertçe:

"Şimdi paydosu görürsün!" diye yanıtladılar.

Ve bu yarı çıplak insanlar sabahın ikisine kadar, sağanak yağmurun ve sert rüzgârın altında benim, insan dünyasının ne kadar müthiş bir enerjiyle dolu olduğunu saygıyla anlamamı sağlayarak, durup dinlenmeden çalıştılar.

Sonra vapura geçildi ve herkes sarhoş gibi sızarak uyudu.

Kazan'a varınca, kıyıdaki kumsala gri bir çamur seli halinde döküldük ve üç kova votka içmek için meyhanenin yolunu tuttuk.

Meyhanede hırsız Başkin yanıma geldi. Beni baştan aşağı süzdü ve:

"Sana ne yaptılar böyle?" diye sordu.

Coşkuyla, ona yaptığım işten bahsettim. Beni dinledikten sonra içini çekip küçük gören bir tavırla:

"Aptal! Hatta daha da kötü, alık!" dedi.

Hafifçe ıslık çalarak ve bir balık gibi zikzaklar çizerek, hamalların gürültüyle keyif çattıkları birbirine bitişik masaların arasından geçip gitti. Köşeden biri, tenor sesiyle şarkılar söylemeye başlamıştı:

"Ah, bu olay geceleyin olmuştu

Hanımefendi bahçeye gezinmeye çıkmıştı!"

On kadar ses kulak patlatırcasına bağırıyor, avuçlarıyla masaya vurup tempo tutuyordu.

"Bekçi şehri gözetliyor
Yerde yatan hanımefendiyi görüyor!"

Kahkahalar, ıslıklar ve büyük olasılıkla dünyada eşi benzeri bulunamayacak müthiş açık saçık sözcükler etrafa yayılıyordu.

***

Birisi beni, yoksul, dar bir sokağın sonunda, çöplerin yığıldığı bir çukurun üstündeki küçük bir bakkal dükkânının sahibi Andrey Derenkov ile tanıştırdı.

Derenkov, temiz yüzlü, sarı sakalları ve zeki bakışlı gözleri olan çolak bir adamdı.

Yasaklanmış ve az bulunan kitaplardan oluşan şehrin en iyi kütüphanesine sahipti. Bu kitaplardan, Kazan'daki birçok okul öğrencileri ve devrimci düşünceli insanlar yararlanırdı.

Derenkov'un dükkânı, hadım bir sarrafın evine bitişik, alçak bir ek binaydı. Dükkânın içindeki bir kapıdan, avluya bakan penceresinin zayıf bir ışıkla aydınlattığı büyük bir odaya geçiliyordu. Odanın arkasında dar bir mutfak, mutfağın arkasında da müştemilatla ev arasında yer alan karanlık bir koridorun köşesine bir kiler gizlenmişti. Yasak kütüphanenin saklandığı yerdi burası. Kütüphanedeki kitaplardan bazıları mürekkepli kalemle kalın

defterlere yazılmışlardı. Bunlar, Lavrov'un *Tarihi Mektuplar*'ı, Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı?* adlı kitabı, Pisarev'in *Çar-Açlık*, *Sinsi Mekanizma* gibi el yazması kitaplarıydı. Bütün bu kitaplar okuna okuna yıpranmış, buruş buruş olmuşlardı.

Dükkâna ilk kez geldiğimde, müşterileriyle meşgul olan Derenkov, bana başıyla odaya açılan kapıyı işaret etti. Odaya girdiğimde, loşluğun içinde, bir köşede Sarovski'nin Serafim portresine benzeyen ufak tefek bir ihtiyarın diz çökmüş, dua ettiğini gördüm. İhtiyarı seyrederken, birtakım kötü ve çelişkili hislere kapıldım.

Derenkov'dan bana "halkçı"[4] diye söz etmişlerdi. Benim nazarımda halkçı demek, devrimci demekti; devrimcinin de Tanrı'ya inanmaması gerekirdi. Tanrı'ya dua eden bu ihtiyar, bana bu evin içinde gereksiz biri gibi geldi.

Duasını bitirdikten sonra, özenle beyaz saçlarını ve sakalını düzeltti. Bana dikkatle baktı ve:

"Ben baba Andrey," dedi. "Peki ya siz kimsiniz? Yaa, öyle mi? Ben, sizi kılığını değiştirmiş bir öğrenci zannettim."

"Bir öğrenci niçin kılık değiştirsin ki?" diye sordum.

İhtiyar yavaş bir sesle:

"Orası öyle," diye karşılık verdi. "Zaten kılık değiştirsen de Tanrı'nın bundan haberi olur."

O mutfağa gitti. Ben de pencerenin yanında oturarak düşüncelere daldım. Sonra birdenbire bir ses duydum:

"Baksana, nasıl biriymiş!"

Beyazlar giymiş bir kız, kapının eşiğinde ayakta duruyordu. Sarı saçları kısacık kesilmişti. Solgun ve tombul yüzündeki lacivert gözlerinin içi gülüyordu. Kız, ucuz yağlıboya tablolarda resmedilen meleklere olağanüstü benziyordu. İnce, titrek sesiyle:

"Niçin ürktünüz? Yoksa çok mu korkunç görünüyorum?" diye sordu. Sanki sert bir döşemenin üstünde değil de, havaya gerilmiş sallantılı bir ipte

yürüyormuş gibi, duvara tutunarak, ağır ağır, sakınarak bana doğru yaklaşıyordu. Bu beceriksiz yürüyüşüyle bir başka âleme ait bir varlığı andırıyordu. Kızın tüm vücudu, sanki ayaklarına iğneler batırılıyor, duvarlar, çocuksu şiş ellerini yakıyormuş gibi tir tir titriyordu. Ellerinin parmakları da tuhaf bir şekilde kıpırtısızdı.

Tuhaf bir heyecan ve güçlü bir acıma hissine kapılarak karşısında sessizce duruyordum. Bu karanlık odada her şey olağandışıydı!

Kız, sanki altından kayacağından korkuyormuşçasına, dikkatlice sandalyeye oturdu. Hiç kimsenin yapamayacağı bir sadelikle bana, daha beş gün önce yürümeye başladığını, o zamana kadar yaklaşık üç ay yatakta yattığını anlattı. Elleri ve ayakları tutmuyordu. Gülümseyerek:

"Bu bir tür sinir hastalığıymış," dedi.

Durumunun, başka türlü açıklanmış olmasını dilediğimi anımsıyorum. Bütün eşyanın duvara doğru ürkek bir görünüm sunacak şekilde sıkıştırıldığı, köşedeki ikonların önünde duran lambanın oldukça parlak bir ışıkla yandığı, büyük yemek masasındaki beyaz masa örtüsünün üstüne bakır zincirlerin gölgesinin sebepsizce düştüğü böyle tuhaf bir odada, sinir hastalığı böyle bir kız için oldukça hafif kalırdı.

"Bana sizden çok söz ettiler. Ben de nasıl biri olduğunuzu görmek istedim," diyen çocuksu, ince sesini duydum.

Bu kız, beni adeta dayanılmaz bakışlarla inceliyordu. Lacivert gözlerinde sanki içimi okuyan bir şeyler gördüm. Böyle bir kızla konuşamıyor, konuşmasını beceremiyor, duvardaki Gertsen'in, Darvin'in, Garibaldi'nin resimlerine bakarak susuyordum.

Dükkândan benim yaşlarımda, sarı saçlı, küstah bakışlı bir çocuk fırladı. Çatlak bir sesle bağırarak mutfakta kayboldu.

"Sen niçin dışarı fırladın Marya?"

Kız:

"Bu benim küçük kardeşim Aleksey," dedi. "Ben de ebelik okuluna gidiyorum, ama işte hastalandım. Siz niçin susuyorsunuz? Yoksa utangaç mısınız?"

Çolak kolunu ceketinin yenine sokmuş bir halde Andrey Derenkov geldi. Sessizce kız kardeşinin yumuşak sarı saçlarını okşadı, onları parmaklarıyla karıştırdı ve nasıl bir iş aradığımı sormaya başladı.

Sonra kızıl, kıvırcık saçlı, yeşilimtırak gözlü, düzgün vücutlu bir kız geldi ve sertçe bana baktı:

"Yeter artık Marya," deyip beyazlar giymiş kızın koluna girdi ve onu alıp götürdü.

Marya adı kıza yakışmıyordu; bu onun için kaba bir addı.

Tuhaf bir heyecana kapılarak ben de evden çıktım. Ertesi günün akşamı, içindeki insanların nasıl bir yaşam sürdüklerini anlamaya çalışarak yine aynı odada oturuyordum. Tuhaf bir hayat sürüyorlardı.

Bembeyaz teniyle saydammış gibi duran sevimli ve tatlı ihtiyar Stepan İvanoviç bir köşede oturuyor, esmer dudaklarını kıpırdatarak, sessizce gülümseyerek oradan bize bakıyordu. Sanki:

"Bana dokunmayın!" der gibi bir hali vardı. Onda, tavşanlara özgü bir ürkeklik ve yaklaşmakta olan bir felaketin endişesi vardı. Bunu apaçık fark ediyordum.

Göğsündeki yağ ve un lekeleriyle ağaç kabuğu gibi sertleşen gri bir ceket giymiş olan çolak Andrey, yaptığı yaramazlık daha yeni affedilmiş bir çocuk gibi, suçlu suçlu gülümseyerek, odada yan yan yürüyordu. Dükkânda ona, tembel ve kaba bir delikanlı olan Aleksey yardımcı oluyordu. Üçüncü kardeş İvan ise öğretmen okulunda okuyor, yatılı kaldığı için sadece bayramlarda evde oluyordu. Bu, ufak tefek, temiz giyimli, saçları dümdüz taranmış, eski memurlara benzeyen bir adamdı. Hasta kız Marya ise tavan arasında bir yerde kalıyor ve aşağıya ender olarak iniyordu. O geldiği zaman sanki görünmeyen iplerle sarılmışım gibi sıkıldığımı hissediyordum.

Derenkov'ların ev işleriyle, hadım sarrafla aynı evde oturan ve yüzü tahta kuklaya, sert bakışlı gözleri ise aksi bir rahibeye benzeyen uzun boylu bir kadın ilgilenirdi. Kızı, kızıl saçlı Nastya da etrafında dört dönerdi. Yeşil gözleriyle erkeklere baktığında sivri burnunun delikleri titrerdi.

Ama Derenkov'ların evinin asıl sahipleri ilahiyat akademisi ve veteriner fakültesi öğrencileriydi. Bunlar, Rus halkı ve Rusya'nın geleceği hakkında

sürekli kaygı duyan gürültülü bir insan topluluğuydu. Gazete makaleleriyle, yeni okunan kitaplardan çıkarılan sonuçlarla, şehirdeki ve üniversitedeki olaylarla heyecanlanmış bir halde ateşli tartışmalar yapmak ve köşede sessizce fısıldaşmak için Kazan caddelerinden gelip Derenkov'un küçük dükkânına üşüşürlerdi. Yanlarında kalın kitaplar getirirler, parmaklarıyla sayfalarını işaret ederler, hepsi kendi beğendiği gerçeği savunarak, birbirlerine çıkışırlardı.

Şüphe yok ki, bu tartışmaları pek anlamıyordum. Gerçekler, tıpkı fakirlerin çorbalarındaki yağ parçacıkları gibi, bir yiğidin sözcüklerinin bolluğu içinde kaybolup gidiyordu.

Bazı öğrenciler bana, Volga[5] civarında yaşayan ihtiyar, dogmacı din bilginlerini anımsatırdı, ama gözümün önünde hayatı iyiye doğru değiştirmeye hazırlanan insanlar vardı. Samimiyetleri, sözcüklerin taşkın selinin içinde boğulur gibi olsa da kaybolmuyordu. Çözmeye çalıştıkları meseleleri anlıyor ve bu meselelerin başarıyla çözümünün beni de bizzat ilgilendirdiğini hissediyordum. Sık sık öğrencilerin bu sözcüklerinde benim dilsiz düşüncelerimin dile getirildiğini düşünürdüm. Ve bu insanlara, kendisine özgürlük sözü verilmiş bir tutsak gibi coşkulu bir hayranlık duyuyordum. Onlarsa bana, olağanüstü güzellikte bir eşya yapılabilecek bir tahta parçasına bakan marangozun gözüyle bakıyorlardı.

Sokakta buldukları bakır parayı birbirlerine gösteren sokak çocuklarının duydukları gururla beni birbirlerine göstererek:

"Tanrı vergisi yetenek!" derlerdi. Bana "Tanrı vergisi yetenek" ve "halk çocuğu" demelerinden hoşlanmıyor, kendimi hayatın üvey oğlu gibi görüyor ve ara sıra zekâmın gelişmesine önderlik eden gücün ağırlığını zaman zaman fazlasıyla hissediyordum. Derken, bir kitapçı dükkânının vitrininde benim için bilinmedik kelimeler olan *Vecizeler ve Bilge Sözleri* başlığını taşıyan kitabı gördüğümde, onu okumak için can atmaya başladım. İlahiyat akademisinden bir öğrenciye, bana bu kitabı vermesini rica ettim.

Zenciler gibi kıvırcık saçlı, kalın dudaklı, iri dişli bir adam olan geleceğin piskoposu alaycı bir tavırla:

"Hayrola?" diye haykırdı. "Bunlar saçma sapan şeylerdir kardeş. Sana verilenleri oku ve üstüne vazife olmayan şeylere de karışma!"

Öğretmenin kaba konuşma tarzı çok ağrıma gitti. Kitabı, paranın bir kısmını iskelelerde çalışıp kazanarak, bir kısmını da Andrey Derenkov'dan borç alarak elbette satın aldım. Bu, satın aldığım ilk ciddi kitaptı ve onu hâlâ saklarım.

Genellikle bana oldukça sert davranıyorlardı. Sosyal bilimlerin alfabesini okuduğumda, kültürel hayatın oluşumunda çoban kafilelerin rolü, yazar tarafından abartılmış, buna karşılık avcıların ve göçebe yağmacıların rolü de küçümsenmiş gibi geldi.

Bu şüphelerimi filoloji öğrencilerinden birine açıkladığım zaman, kadınsı yüzüne ciddi bir ifade vermeye çalışarak, bir saat boyunca bana "eleştiri hakkı"ndan bahsetti.

"Bir şeyi eleştirme hakkına sahip olmak için, herhangi bir gerçeğe inanmak gerekir. Siz neye inanıyorsunuz?" diye sordu.

Bu öğrenci sokakta bile kitap okurdu. Yüzü kitaba gömülmüş bir halde kaldırımda yürür ve gelen geçene çarpardı. Tavan arasındaki odasında tifüs hastalığından yerlerde sürünürken bile bağırırdı.

"Ahlak, özgürlük ve zorlamanın unsurlarını uyumlu bir biçimde kendinde toplamalıdır. Uyumlu! U-yum-lu!"

Gıdasızlıktan sürekli yarı hasta bir halde olan, sağlam gerçeği ısrarla aramaktan yorulmuş bu nazik insanı, hayatta, okumaktan başka hiçbir şey memnun etmezdi. İki kuvvetli zekâ arasındaki çelişkiyi giderdiğini sandığında, yumuşak bakışlı, koyu renkli gözlerinin çocuksu bir sevinçle içi gülerdi. Kazan'daki yaşantımdan on yıl sonra, onunla Harkov'da karşılaştım. Kem'deki beş yıllık sürgün hayatından sonra tekrar üniversitede okuyordu. Bana öyle geldi ki, çelişkili düşüncelerin karınca yuvasını andıran dünyasında yaşıyordu. Tüberkülozdan ölmek üzereyken bile Nietzsche ile Marx'ı uzlaştırmaya çalışıyordu. Soğuk, yapış yapış parmaklarıyla ellerimi tutarken kan kusuyor ve hırıldıyordu:

"Sentez olmadan yaşamak olanaksızdır!"

Üniversiteye giderken bir tramvay vagonunda öldü.

Hayatımda gördüğüm böyle çilekeşlerin sayısı hiç de az değildir. Onların hatırası benim için kutsaldır.

Derenkov'ların evinde bu tip yirmi kadar insan bir araya gelirdi. Bunların arasında ilahiyat akademisi öğrencisi bir de Japon vardı: Pantaleymon Sato. Ara sıra, iriyarı, geniş omuzlu, gür ve kaba sakallı, kafası Tatarlarinki gibi traş edilmiş bir adam da boy gösterirdi. Çenesine kadar kopçalanmış gri kazağın içinde, sımsıkı dikilmiş gibi görünürdü. Genellikle köşede bir yerlerde oturur, kısa piposunu tüttürerek, herkesi gri gözlerinin sakin bakışıyla seyrederdi. Dikkatli bakışları sık sık benim yüzüme takılır kalırdı. Bu ciddi adamın beni zihninde ölçüp biçtiğini hissediyor ve nedense ondan ürküyordum. Onun suskunluğu beni şaşırtıyor; etrafta herkes yüksek sesle, çok ve kesin konuşuyor, kelimeler ne kadar kulak tırmalarsa tırmalasın, bu benim de çok hoşuma gidiyordu. Bu sert sözcüklerin altında sık sık zavallı ve iki yüzlü düşüncelerin gizlendiğini uzun süre fark edemedim. Bu sakallı devin suskunluğunun altında ne vardı?

Ona "Hohol" diyorlardı ve herhalde Andrey'den başka hiç kimse onun adını bilmiyordu. Bir süre sonra bu adamın on yıl sürgün hayatı geçirdiği Yakut bölgesinden yeni döndüğünü öğrendim. Bu, ona karşı ilgimi artırdı, ama onunla tanışma cesaretini kendimde bulamadım. Gerçi sıkılgan ve çekingen biri değildim. Tam tersine, kaygılı bir merak duygusuna sahiptim ve her şeyi bir an önce öğrenmek için can atardım. Bu özelliğim, hayatım boyunca herhangi bir işle ciddi olarak ilgilenmemi engellemiştir.

Halktan söz ettiklerinde, bu konu hakkında bu insanlar gibi düşünemeyeceğimi şaşkınlıkla ve kendimden kuşkulanarak hissediyordum. Onlara göre halk, bilgeliğin, ruh güzelliğinin, iyi kalpliliğin timsali, neredeyse Tanrı'ya eş, mükemmel, adil ve yüce olan şeylerin depolandığı bir varlıktı. Ben böyle bir halk bilmiyordum. Ben marangozları, hamalları, duvarcıları, Yakov'u, Osip'i, Grigoriy'i görmüştüm. Oysa burada halktan bir bütün olarak söz ediyorlardı. Kendilerini, halktan daha aşağı bir yere koyuyor, onların iradesine bağımlı görüyorlardı.

Oysa, bence asıl bu adamlar güzelliğin ve düşünce gücünün timsaliydiler. Hayatı hümanizmin bazı yeni kurallarına göre özgürce kurmayı sabırsızca isteyen bir iradeyi kendilerinde bir araya getirmişlerdi.

Şimdiye dek aralarında yaşadığım insancıklarda bu hümanizme hiç şahit olmamıştım. Oysa burada hümanizmin her sözcükte çınlayışı duyuluyor, her bakışta onun parıldayışı göze çarpıyordu.

Halka tapanların bu rahatlatıcı konuşmaları, kalbime ferahlatıcı yağmur damlaları gibi düşüyordu. İç karartıcı köy hayatından, çilekeş köylülerden söz eden sade kitaplar bana çok yardımcı oldu. Hayatın anlamını kavramak için gerekli olan gücü ancak insanlara karşı duyulan sağlam ve coşkulu bir sevgiyle bulmanın mümkün olabileceğini hissediyordum. Kendimi düşünmeyi bırakıp, insanlarla daha yakından ilgilenmeye başladım.

Andrey Derenkov, dükkândan elde ettiği mütevazi gelirin tamamının "her şeyden önce halkın mutluluğuna inanan insanlara yardım" için kullanıldığını bana açıkladı. Tıpkı, piskoposun hizmetindeki inançlı papaz çömezi gibi, onların arasında dolaşıp durur, kitap okuyucularının cesur bilgiçlikleri karşısında hayranlığını saklamazdı. Mutlulukla gülümseyerek çolak kolunu yenine sokar, diğer eliyle de yumuşak sakalını her tarafından çekiştirerek bana:

"Ne güzel değil mi?" diye sorardı.

Ve kaz tıslamasını andıran tuhaf bir sesi olan veteriner Lavrov, halkçılara karşı geldiğinde, Derenkov ürkerek gözlerini yumup fısıldardı:

"Ne fitneci adam!"

Onun, halkçılara karşı davranışı benimki gibiydi. Ama öğrencilerin Derenkov'a karşı tavır ve hareketleri bence bir beyin, işçisine ve bir meyhane garsonuna tavrı gibi kaba ve özensizdi. Derenkov, bunun farkında değildi. Sık sık, misafirlerini uğurladıktan sonra geceyi orada geçirmemi isterdi. Odayı temizler ve sonra yerdeki keçelerin üstüne yatarak, kandilin zorlukla aydınlattığı karanlığın içinde uzun uzun fısıldaşarak dostça sohbet ederdik.

İnancı tam bir insanın memnuniyetiyle bana şöyle derdi:

"Bunlar gibi yüzlerce, binlerce insan bir araya gelecek. Rusya'da bütün önemli yerleri ele geçirecek ve hayatımızı anında değiştirecekler!"

Andrey, benden on yaş büyüktü ve onun, kızıl saçlı Nastya'dan çok hoşlandığını görüyordum. Nastya'nın ateşli gözlerine bakmamaya çalışır, insanların yanında onunla kuru bir sesle, patron gibi emredercesine konuşurdu. Ama kızı geçirirken arkasından hüzünle bakar, onunla baş başa kaldığında sakalını çekiştirerek mahçup ve çekingen bir tavırla gülümserdi.

Küçük kız kardeşi de söz düellolarını bir köşeden izlerdi. Söylenenlere dikkat kesilirken çocuksu yüzü gülünç bir şekilde şişer, gözleri kocaman açılırdı. Hele sert sözler ortalığı çınlatmaya başladığı zaman kızcağız adeta üzerine buzlu su boca edilmiş gibi gürültülü bir şekilde iç çekerdi. Sarı saçlı bir tıp öğrencisi, kızın etrafında horoz gibi, bir ileri bir geri gezinip dururdu. Onunla esrarengiz bir fısıltıyla konuşur, ciddi bir edayla kaşlarını çatardı. Bütün bunlar oldukça ilginçti.

Ama, sonbahar gelip çattı. Sürekli bir işim olmadan yaşamak benim için olanaksız bir hal aldı. Etrafımda olan bitenleri merak etmekten, giderek daha az çalışıyor ve başkalarının ekmeğini yiyordum. Oysa elin ekmeği insanın boğazından zor geçer. Kış için kendime "bir yer" aramalıydım. Ve bu yeri Vasiliy Semyonov'un pasta fırınında buldum.

Hayatımın bu dönemini "Patronlar", "Konovalov", "Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız" adlı hikâyelerimde anlatmıştım. Zor bir dönemdi! Ama aynı zamanda öğreticiydi!

Hayatımın bu dönemleri maddi olarak zor olmak bir yana, ruhsal olarak da zordu.

Fırının bodrumuna indiğimde kendilerini görmem ve seslerini duymam benim için artık bir ihtiyaç olan insanlarla yeni "eski arkadaşlarla" aramda bir "unutma duvarı" örüldü. Onlardan hiçbiri çalıştığım fırına uğramıyordu. Ben de günde on dört saat çalıştığım için iş günlerinde Derenkov'lara gidemiyordum. Tatil günlerinde ise ya uyuyor ya da işyerimdeki arkadaşlarla kalıyordum. Arkadaşlarımdan bazıları ilk günden beri bana gülünç bir şaklaban gözüyle bakmaya başladı. Bazıları ise ilgi çekici masallar anlatabilen birine karşı çocukların duyduğu saf sevgiyle beni karşıladılar. Bu insanlara neler anlattığımı Tanrı bilir, ama şüphe yok ki, daha değişik, daha kolay ve daha makul bir hayat olabileceği umudunu onlarda uyandırmış olmalıyım. Ara sıra bunu başardığım da oluyordu. Şiş yüzlerinin insani bir hüzünle aydınlandığını, gözlerinin zulüm görmüş insanlara özgü öfke ve dargınlıkla parıldadığını gördüğümde içim güler, halkın arasında çalıştığımı, onları kültür ve bilgiye kavuşturduğumu gururlanarak düşünürdüm.

Ama doğaldır ki, sık sık güçsüzlüğümü, bilgi yetersizliğimi hissettiğim, hayatın en basit sorunlarını bile çözemediğim oluyordu. Böyle anlarda

kendimi, sadece geçmişi unutmaya çalışan ve teselliyi meyhanelerde, fahişelerin soğuk kucaklarında bulan insanların kör solucanlar gibi kaynaştıkları karanlık bir çukura atılmış hissederdim.

Her ay maaşlar alındığında geneleve mutlaka gidilirdi. O mutlu güne bir hafta kala, bu zevkin yüksek sesle hayalini kurarlar, gittikten sonra da, yaşadıkları zevki uzun uzun birbirlerine anlatırlardı. Bu sohbetlerinde cinsel güçleriyle edepsizce böbürlenir, kadınlarla insafsızca alay eder, onlardan söz ederken tiksintiyle tükürürlerdi.

Ama ne tuhaftır ki, bana, bunların altında bir hüzün ve utanç varmış gibi gelirdi.

Bir kadının bir ruble ödenerek bütün gece için satın alınabileceği bu "teselli evlerinde" arkadaşlarımın mahçup ve suçlu bir tavır takındıklarını görüyordum. Bu da bana doğal geliyordu. Bazıları ise oldukça küstah ve laubali bir tavır takınırlardı. Onların bilerek böyle davrandıklarını görüyor, sahtekârlıklarını hissediyordum. İki cins arasındaki ilişkiler beni haddinden fazla ilgilendirdiği için bunları bütün dikkatimle gözlemlerdim. Benim, bir kadının şefkat dolu okşayışlarını hissetmek gibi bir şansım henüz olmamıştı. Bu da beni tatsız bir duruma sokuyordu. Kadınlar da, arkadaşlarım da benimle zalimce alay ediyorlardı. Bir süre sonra beni bu "teselli evlerine" çağırmaktan vazgeçtiler ve bunu da açık açık bana bildirdiler.

"Sen bizimle gelme kardeş."

"Neden?"

"Öyle işte. Sen yanımızdayken rahat edemiyoruz."

Bu lafların altında benim için önemli bir şeyler olduğunu hissederek deşmeye çalıştım. Ama pek anlaşılır bir yanıt alamadım.

"Ne biçim adamsın! Sana gelme dedik işte! Sen varken keyfimiz kaçıyor!"

Sadece Artem, alaylı bir tavırla gülümseyerek:

"Kendimizi papazın ya da babamızın yanındaymışız gibi hissediyoruz," derdi.

Kızlar önceleri benim bu ölçülü halimle alay ettiler. Sonra da küskün bir tavırla sormaya başladılar:

"Tiksiniyor musun yoksa?"

Bir gün, kırk yaşlarında, gösterişli ve güzel bir Polonyalı "kız" olan "evin sahibi" Teresa Boruta, cins bir köpeğin akıllı bakışlarıyla yüzüme bakarak şöyle dedi:

"Onu rahat bırakalım kızlar. Mutlaka bir sevgilisi vardır. Öyle değil mi? Böyle pehlivan gibi bir delikanlı mutlaka sevgilisi yüzünden böyle davranır, başka bir şey olamaz!"

Kendinden geçinceye kadar içen bu alkolik kadın, sarhoşken tarif edilemeyecek ölçüde iğrençti. Ayık olduğu zamanlarda insanlara karşı anlayışlı tavırlarıyla ve sakin bir şekilde onların yaptıklarında bir anlam aramasıyla beni şaşırtırdı. Arkadaşlarıma:

"En akıl sır ermez millet mutlaka akademi öğrencileridir," diye anlatırdı. "Kızlara öyle şeyler yaparlar ki: Döşemeleri sabunlatıp, kızı çırılçıplak bir halde emekletirler. Ellerinin, ayaklarının altına tabak koyarlar ve acaba ne kadar uzağa gidebilecek diye arkasından iterler, ondan sonra bir ikincisine, üçüncüsüne hep aynı şeyi yaparlar. Sanki neden böyle yapıyorlar?"

"Yalan söylüyorsun," dedim.

Teresa, kızmadan, sakin bir tavırla:

"Oh, hayır!" diye haykırdı.

Onun bu sükunetinde tahammül edilmez bir şey vardı.

"Bunu sen uydurdun!"

Gözlerini faltaşı gibi açarak:

"Bir kız böyle bir şeyi nasıl uydurabilir ki? Ben deli miyim?" diye sordu.

Oradakiler tartışmamıza büyük bir dikkatle kulak kabartmışlardı. Teresa ise, sadece bunu nasıl yaptıklarını anlamak ihtiyacında olan bir insanın vurdumduymaz tavrıyla misafirlerin oyunlarını anlatıyordu.

Dinleyenler tiksintiyle tükürüyorlar, öğrencilere pis küfürlerle sövüyorlardı. Ben ise, Teresa'nın çok sevdiğim o insanlara karşı düşmanlık beslediğini görünce; öğrencilerin halkı sevdiklerini, onların iyiliğini istediklerini söyledim.

"O senin dediklerin Voskresenski Caddesi'ndeki sivil üniversite öğrencileri. Ama ben Arski Meydanı'ndaki ilahiyat öğrencilerinden söz ediyorum! İlahiyat öğrencilerinin hepsi de anasız babasız çocuklardır. Bir öksüz de büyüyünce ya hırsız ya da işe yaramaz biri, kötü bir insan olur. Öksüzler, bir baltaya sap olamaz!"

Ev sahibinin sakince anlattıkları, kızların öğrencileri, memurları ve genellikle "temiz halk"ı insafsızca çekiştirmeleri arkadaşlarımda sadece tiksinti ve düşmanlık değil, neredeyse sevince benzer bir duygu uyandırmıştı. Bunu şöyle dile getirdiler:

"Demek ki okumuş insanlar bizden de kötü!"

Bu sözleri işitmek benim için üzücü ve acı vericiydi. Bu loş ve küçük odalara, adeta çirkef çukurlarına akar gibi, şehrin bütün pisliğinin akıp biriktiğini, dumanlı bir ateşte kaynadığını, düşmanlık ve kinle dolu yeniden şehrin içine yayıldığını görüyordum. İçgüdünün ve hayatın sıkıntılarının insanları kapattığı bu deliklerde, saçma sapan sözcüklerle aşk acılarından bahseden şarkıların nasıl yaratıldığını, "okumuş insanların" hayatı hakkında çirkin efsanelerin nasıl doğduğunu, anlaşılmaz olana karşı insanların nasıl gülünç ve düşmanca tavır takındıklarını gözlemledim. Ve bu "teselli evleri"nin arkadaşlarımın oldukça zararlı bilgiler edindikleri birer üniversite olduğunu yine burada gördüm.

"Zevk kızları"nın pis döşemede ayaklarını tembel tembel sürükleyerek yürüyüşlerini, akordeonun sinir bozucu sesi ya da akordu bozuk bir piyanonun kulak tırmalayan gıcırtısı altında sarkmış vücutlarının iğrenç sallanışını seyrediyordum. Bunları seyrederken kafamda birtakım belirsiz ve tehlikeli düşünceler beliriyordu. Çevremdeki her şeyden, ruhumu bir yerlere uzaklaşmak arzusuyla uyuşturan güçsüz bir can sıkıntısı yayılıyordu.

Hiçbir kişisel çıkar gözetmeden, halkın özgürlük ve mutluluğu için yollar arayan insanlar olduğunu fırında anlattığımda bana karşı çıktılar:

"Ama baksana kızlar onlar için neler söylüyorlar!"

Ve acımasızca, edepsizce bir hırsla benimle alay ettiler. Oysa ben de kızgın bir köpek yavrusuydum. Kendimi yaşlı köpeklerden daha aptal ya da daha az cesur hissetmiyordum. Ben de kendime göre hiddetleniyordum. Hayat hakkındaki düşüncelerin, bizzat hayatın kendisinden daha az zor olduğunu anlamaya başlayarak, zaman zaman birlikte çalıştığım bu son derece sabırlı insanlara karşı ruhumda nefret kıvılcımlarının doğduğunu hissediyordum. Beni özellikle onların tahammül etme yetenekleri ve ayyaş patronun yarı çılgın alaylarına boyun eğmelerine neden olan bu uysal itaat edişleri sinirlendiriyordu.

Ve, aksi gibi tam da bu zor günlerde, yaradılışıma ters olmasına rağmen, beni çok heyecanlandıran ve benim için tamamen yeni olan bir fikirle tanışma fırsatını buldum.

Acı acı uluyan rüzgârın gri gökyüzünü ufacık parçalara bölüp kar serpiştirdiği, tipinin yeryüzünü sanki buzdan toz yığınları altına gömerek yağdığı gecelerden biriydi. Sanki yeryüzünde yaşam sona ermiş, güneş sönmüş ve artık bir daha doğmayacaktı. İşte böyle bir gecede, perhiz haftasında Derenkov'lardan fırına dönüyordum. Gözlerimi yummuş, bu bulanık gri karmaşa içinde rüzgâra karşı adım adım ilerliyordum. Ve aniden, kaldırımda boylu boyunca yatmakta olan bir adama çarpıp yere kapaklandım. İkimiz de, ben Rusça, o Fransızca birbirimize küfrettik.

"Hay kör şeytan!"

Bu olay benim merakımı kamçıladı, onu ayağa kaldırdım. Kısa boylu, hafif bir adamdı. Beni iterek, öfkeyle haykırdı:

"Şapkam; lanet olsun! Şapkamı verin! Donacağım!"

Karların üstündeki şapkasını bulup silkeleyerek saçları fırça gibi dimdik duran kafasına geçirdim. Ama o şapkayı çıkardı ve sallayarak iki dilde küfredip beni kovdu:

"Defol!"

Birden ileri atıldı ve coşkulu fırtınanın içinde yok oldu. Biraz ileride onu tekrar gördüm. Sönmüş bir sokak lambasının tahta direğine iki eliyle sarılmış bir halde ayakta dikiliyor ve ısrarla:

"Lena, ölüyorum, ah Lena!" deyip duruyordu.

Anlaşılan sarhoştu. Onu sokakta bu halde bıraksaydım mutlaka donardı. Nerede oturduğunu sordum. Ağlamaklı bir sesle haykırdı:

"Burası hangi sokak? Nereye gideceğimi bilmiyorum."

Belinden yakaladım. Nerede oturduğunu defalarca sorarak onu sürüklemeye başladım. Ürpererek:

"Bulak'ta," diye mırıldanıyordu. "Bulak'ta hamamların, evin olduğu yerde."

Sendeleyerek yürüyor ve benim yürümemi de engelliyordu. Dişlerinin takırdayışını duyuyordum. Beni iterek:

"Si tu save,"[6] diye mırıldanıyordu.

"Ne diyorsunuz?"

Durdu, elini kaldırdı ve açık seçik bir şekilde –bana öyle geldi ki– gururla:

"Si tu save u jö tö men,"[7] dedi.

Ve parmaklarını ağzına soktu. Sendeledi, neredeyse düşüyordu. Çömelip onu sırtıma alarak taşımaya başladım. O ise, çenesini başıma yaslamış homurdanıyordu:

"Si tu save... Ama donacağım, aman Tanrım!"

Bulak'a geldiğimizde nerede oturduğunu zar zor öğrenebildim. Sonunda bir avlunun dip tarafında, karların arasında gizlenmiş küçük bir müştemilatın koridoruna girdik.

El yordamıyla kapıyı buldu. İhtiyatla çaldı ve:

"Şşşt, sessiz ol!" diye fısıldadı.

Kapıyı, elinde yanan bir mum tutan, kırmızı sabahlık giymiş bir kadın açtı. Kadın sessizce bir kenara çekilip bize yol verdi ve bir yerden bulup çıkardığı gözlükle beni incelemeye başladı.

Kadına, adamın ellerinin donma ihtimalinin bulunduğunu, onu soyup yatağa yatırmak gerektiğini söyledim. Yüksek ve genç bir ses tonuyla:

"Öyle mi?" diye sordu.

"Ellerini soğuk suya sokmak gerekiyor."

Kadın, elinde gözlükle sessizce odanın bir köşesini işaret etti. Orada, sehpanın üstünde, nehir ve ağaçları gösteren bir tablo duruyordu. Şaşkınlıkla kadının tuhaf bir biçimde hareketsiz olan yüzüne bir göz attım. Kadın üzerinde pembe abajurlu bir lamba olan masanın bulunduğu köşeye çekildi. Oturdu ve masadan bir kupa valesi alıp dikkatle onu incelemeye başladı. Yüksek sesle:

"Votkanız yok mu?" diye sordum.

Cevap vermedi. İskambil kâğıtlarını masanın üstüne yayıyordu. Getirdiğim adam, başını iyice eğmiş, kırmızı ellerini iki yanına sarkıtmış bir halde sandalyede oturuyordu. Onu divana yatırdım ve hiçbir şey anlamayarak, sanki rüyadaymışım gibi hissederek elbiselerini çıkartmaya koyuldum. Karşımda duran, divanın üstündeki duvar baştan başa fotoğraflarla kaplıydı. Fotoğrafların arasında, kurdelelerle çevrilmiş yaldızlı bir taç, donuk bir şekilde ışıldıyordu. Ucunda ise yaldızlı harflerle şu kelimeler yazılıydı:

"Eşsiz Gilda'ya"

Ellerini ovuşturmaya başladığım zaman, adam:

"Yavaş ol, kahrolası!" diye inlemeye başladı.

Kadın endişeli bir edayla, sessizce, iskambil kâğıtlarını diziyordu. Bir kuşu andıran sivri burunlu yüzünü, büyük, sabit bakan gözleri aydınlatıyordu. Ve işte, şimdi yeniyetme bir kızın ellerine benzeyen elleriyle kafasında bir peruk gibi duran, gür, ağarmış saçlarını kabarttı. Yavaşça, ama çınlayan bir sesle sordu:

"Mişa'yı gördün mü Jorj?"

Jorj beni itti, hızla doğruldu ve acele acele:

"O Kiev'e gitmişti ya!" dedi.

Kadın, gözlerini iskambil kâğıtlarından ayırmadan:

"Evet, Kiev'e," diye tekrarladı. Sesinin monoton, hiçbir şey ifade etmeyen bir tonda çıktığını fark ettim.

"Yakında gelir."

"Öyle mi?"

"Evet. Öyle. Yakında..."

Kadın:

"Öyle mi?" diye tekrarladı.

Yarı çıplak Jorj yere atladı ve bir sıçrayışta kadının ayaklarının dibinde diz çöküp ona Fransızca bir şeyler söyledi.

Kadın, Rusça:

"Ben sakinim," diye karşılık verdi.

Jorj, kadının dizlerinin üstünde duran ellerini okşayarak acele acele anlatıyordu:

"Yolumu şaşırdım biliyor musun? Tipi, korkunç bir fırtına vardı. Donacağımı sandım."

Jorj kırk yaşlarındaydı. Kalın dudakları ve siyah bıyıklarıyla kırmızı yüzünün ürkek, kaygılı bir ifadesi vardı. Yuvarlak kafasındaki dimdik, ağarmış saçlarını sertçe sıvazlıyor ve giderek daha akıllı konuşuyordu.

Kadın:

"Biz yarın Kiev'e gidiyoruz," dedi. Soru mu sorduğu yoksa ültimatom mu verdiği pek anlaşılmıyordu.

"Evet. Yarın! Senin de dinlenmen gerekiyor... Niye yatmıyorsun? Vakit geç oldu..."

"Mişa bugün gelmeyecek miydi?"

"Oh, hayır! Böyle bir tipide.. Haydi, sen yat."

Jorj, masanın üstündeki lambayı alıp kadını kitaplığın arkasındaki küçük kapıdan çıkardı. Uzun süre hiçbir şey düşünmeden adamın sakin, boğuk sesini dinleyerek tek başıma oturdum. Ağaçların gür dalları pencerelerin camlarına sürtünüyor, erimiş kar birikintilerinde mumun alevi ürkekçe yansıyordu. Oda tıka basa eşyayla doluydu. Ilık, tuhaf bir koku odayı dolduruyor, insanın düşüncelerini körleştiriyordu.

Sonunda Jorj elinde bir lambayla, sendeleyerek geldi. Lambanın abajuru şişeye çarparak tıkırdıyordu.

"Yattı."

Lambayı masanın üstüne koydu. Düşünceli bir tavırla odanın ortasında durdu ve yüzüme bakmadan konuşmaya başladı:

"Eh, ne demeli? Sen olmasaydın herhalde mahvolmuştum. Teşekkür ederim. Kimsin sen?"

Yan odadaki hışırtıya kulak kabartarak ve irkilerek başını yana eğdi.

Yavaşça:

"Karınız mı?" diye sordum. Adam yere bakarak, alçak sesle ve teker teker:

"Karım. Her şeyim. O benim bütün hayatım," dedi ve avuçlarıyla tekrar başını sertçe sıvazlamaya başladı.

"Çay içelim mi?"

Dalgın bir tavırla kapıya yöneldi. Ama hizmetçi kadının balık yiyip hastalandığını ve hastaneye kaldırdıklarını hatırlayarak durdu.

Semaveri yakmayı teklif ettim. Başını sallayıp kabul etti. Ve herhalde yarı çıplak bir halde olduğunu unutarak, çıplak ayaklarıyla ıslak yerlere basarak beni küçük mutfağa götürdü. Orada, sırtını fırına yaslayarak tekrarladı:

"Sen olmasaydın donardım. Teşekkür ederim."

Ve birden irkilerek korkuyla kocaman açılmış gözlerini yüzüme dikti.

"O zaman onun hali ne olurdu? Aman Tanrım!"

Kapının siyah deliğine bakarak acele ve fısıltıyla:

"Görüyorsun işte, o hasta," dedi. "Oğlu kendini vurdu. Moskova'da müzisyendi. Neredeyse iki yıldır hep onu bekliyor."

Sonra, çayımızı içerken birbirini tutmayan, tuhaf sözcüklerle kadının derebeyi karısı, kendisinin ise tarih öğretmeni olduğunu, kadının oğluna sınavlara hazırlanması için ders verirken ona âşık olduğunu, kadının Alman bir baron olan kocasından ayrıldığını, operada şarkı söylediğini, ilk kocasının hayatlarını mahvetmek için her yolu denemesine rağmen çok iyi geçindiklerini anlattı.

Gözlerini süzerek, ocağın önündeki döşemesi çürümüş mutfağın loşluğunda bir şeye büyük bir dikkatle bakarak anlatıp duruyordu.

Çayını yudumlarken ağzı yanıyor, yüzünü ekşitiyor, yuvarlak gözlerini korkuyla kırpıştırıyordu. Tekrar:

"Kimsin sen?" diye sordu. "Haa, evet. Pastacı, işçi. Tuhaf şey. Hiç de benzemiyorsun. Nasıl oluyor bu?"

Sözlerinde bir tedirginlik hissediliyordu. Kıstırılıp tuzağa düşürülmüş bir hayvanın güvensiz bakışıyla yüzüme bakıyordu.

Kısaca ona kendimden söz ettim. Yavaşça:

"Sahi mi?" dedi. "Demek öyle."

Sonra birden canlanarak sordu:

"Sen çirkin ördek yavrusu masalını biliyor musun? Okumuş muydun?"

Yüzünün şekli değişti, çirkinleşti. Boğuk sesinin yapmacıklı bir şekilde çığlık çığlığa bağıracak kadar yükselmesiyle beni şaşırtarak öfkeyle konuşmaya başladı:

"Bu masal insanı baştan çıkarır. Senin yaşlarındayken ben de bir kuğu muyum diye düşünürdüm. Ve, işte.. Akademiye gitmeliydim, ama üniversiteye gittim. Rahip babam beni reddetti. Paris'te insanlığın acıklı tarihini, gelişim tarihini hem okudum hem de yazdım. Ah, her şey nasıl..."

Sandalyesinden bir sıçrayışta atladı, etrafa kulak kabarttı ve bana:

"Gelişim, insanın kendini avutması için icat edilmiştir. Hayat, akla aykırı ve anlamdan yoksundur. Kölelik olmadan gelişim olmaz. Azınlık çoğunluğa boyun eğmezse insanlık olduğu yerde durur. Hayatımızı, işlerimizi kolaylaştırmak isterken yaşamı karmakarışık hale getiriyor, çalışmalarımızı çoğaltıyoruz. Fabrikalar ve makineler hep daha fazla makine yapmak için çalışıyor. Bu ise saçmalıktır! İşçilerin sayısı gün geçtikçe artıyor, oysa buğday üretimi için gerekli olan sadece köylülerdir. Buğday, insanın emeğiyle doğadan alabileceği tek şeydir. İnsanın gereksinimi ne kadar az olursa, o denli mutlu olur. İstekleri ne kadar fazla olursa, özgürlüğü o kadar azalır," dedi.

Belki bu sözleri değil, ama özellikle insanı şaşkına döndüren bu düşünceleri, hem de böylesine keskin ve açık bir biçimde ilk kez duyuyordum. Adam coşkusundan keskin çığlıklar atarak bakışlarını korkuyla içerideki odalara açılan kapıya yöneltti, bir an sessizliği dinledi ve tekrar neredeyse öfkeli bir sesle fısıldadı:

"Bil ki insanların çok fazla şeye gereksinimi yoktur. Sadece bir lokma ekmek ve bir kadın..."

Kadınlardan esrarengiz bir fısıltıyla, bilmediğim sözcüklerle, daha önce hiç okumadığım şiirlerle söz ediyordu. Birden hırsız Başkin'e benzedi.

"Beatrice, Fiametta, Laura, Ninon." Bana bilmediğim isimler fısıldadı ve bazı âşık krallardan, şairlerden söz etti. Dirseğine kadar çıplak, ince koluyla ritim tutarak Fransızca şiirler okudu.

"Dünyayı yöneten aşk ve açlıktır." Bu coşkulu fısıltıyı işitince, bu sözcüklerin devrimci bir kitapçık olan "Çar-Açlık"ın başlığı altında yazılı olduğunu hatırladım. Bu yüzden, bu sözlerin üzerine önemle eğildim.

"İnsanlar bilgi değil, unutma ve avuntu peşinde koşarlar."

Bu düşünce beni tamamen altüst etti.

Mutfaktan sabahleyin çıktım. Duvardaki küçük saat altıyı birkaç dakika geçiyordu. Tipinin uğultusunu dinleyerek, mahvolmuş adamın öfke dolu feryatlarını hatırlayarak gri sisin içinde kar yığınlarının üstünde adım adım ilerliyordum. Adamın sözlerinin boğazımda tıkanıp kaldığını ve beni boğmakta olduğunu hissediyordum. Fırına gitmek ve insanları görmek

istemiyordum. Üzerimde biriken kar yığınlarıyla gün ağarana ve şehir sakinlerinin siluetleri karların arasında bata çıka ilerlemeye başlayıncaya kadar Tatar kasabasının sokaklarında avare avare dolaştım.

Öğretmene bir daha hiç rastlamadım; aslında onunla karşılaşmak istemiyordum. Ama sonraları hayatın anlamsızlığına ve çalışmanın gereksizliğine ilişkin nutukları defalarca dinledim. Bunları cahil gezginler, evsiz barksız serseriler, "Tolstoycular" ve kültür seviyesi yüksek insanlar yapardı. Bir ilahiyat doktoru, patlayıcı maddeler üzerine çalışan bir kimyager, neovitalist bir biyolog ve daha birçok kişi bu fikirlerden bahsetmişlerdi. Ama artık bu düşünceler bende, onlarla ilk tanıştığım zamanki kadar şaşırtıcı bir etki bırakmıyordu.

Ve bundan sadece iki yıl önce –bu konu hakkındaki ilk sohbetlerden yaklaşık otuz yıl sonra– hiç umulmadık bir anda, aynı düşünceleri, neredeyse aynı sözcüklerle eski bir işçi tanıdığımdan duydum.

Bir gün bu adamla büyük bir samimiyetle sohbet etmiştik. Hüzünle gülümseyerek kendini "politika ustası" olarak adlandıran bu adam, herhalde sadece Ruslarda görülen pervasız bir içtenlikle:

"Sevgili Aleksey Maksimiç, benim hiçbir şeye ihtiyacım yok. Akademi, bilim, uçaklar. Bunların hepsi beş para etmez, boş şeyler! Benim sadece sakin bir köşeye ve istediğim zaman öpebileceğim, kalbiyle ve vücuduyla bana dürüstçe karşılık verebilecek bir kadına ihtiyacım var. İşte o kadar! Siz aydın biri gibi düşünüyorsunuz. Siz artık bizden biri değil, zehirlenmiş bir insansınız. Size göre fikirler, insancıklardan daha üstündür. Siz çıfıtlar gibi düşünüyorsunuz: İnsan cumartesi için yaratılmıştır. Öyle değil mi?" dedi.

"Yahudiler böyle düşünmezler."

Sigara izmaritini nehre atıp, gözleriyle onu izlerken:

"Onların ne düşündüklerini Tanrı bilir. Tuhaf bir millet," diye cevap verdi.

Mehtaplı bir sonbahar gecesinde Neva kıyısında granit bir sıranın üstünde oturuyorduk. İkimiz de günün gereksiz telaşlarıyla, iyi ve faydalı bir şeylere ulaşmanın inatçı, ama başarısız arzusuyla bitkin bir durumdaydık.

Çok düşünceli bir tavırla, sessizce:

"Siz bizimle berabersiniz, ama bizden biri değilsiniz. İşte, söylemek istediğim budur," diye devam etti. "Aydınlar, huzursuzluktan hoşlanırlar. Asırlar boyu ayaklanmaya katılmışlardır. İsa'nın bir idealist olarak yeryüzündeki amaçları için ayaklanması gibi, aydınlar da erişilmesi imkânsız hayalleri için isyan çıkarmışlardır. Bir idealist ayaklanınca, yaramazlık, alçaklık ve rezillik de onunla birlikte ayaklanır. Bu hep öfke yüzünden olur, çünkü kendilerine yaşamda bir yer olmadığını anlamışlardır. İşçi devrim için başkaldırır, iş aletlerinin ve ürünlerin ona düzgün bir şekilde dağıtılması gereklidir. İktidarı tamamen ele geçirince onun devletle uzlaşacağını mı düşünüyorsunuz? Asla! Hepsi dağılacak ve her biri korkusundan sakin bir köşeye çekilecek.

"Teknik mi diyorsunuz? Oysa teknik, boynumuzu bir düğümle sımsıkı sıkıp, elimizi kolumuzu bağlıyor. Hayır, işe yaramaz çalışmalardan kurtulmamız gerekir. İnsan huzur istiyor. Fabrikalar ve bilim huzur vermiyor. Bir insanın az şeye ihtiyacı vardır. Bana sadece küçük bir kulübe gerekliyse niçin bir sürü şehir yapayım? Toplu yaşanan yerler, su tesisatları, kanalizasyonlar, elektrik hatları kurmak gerekir. Oysa bunlar olmadan yaşamayı bir deneyin! Ne kadar kolay olacak! Hayır, bizde gereksiz olan çok şey var ve bütün bunlar hep aydınlar yüzünden. İşte, bu nedenle ben diyorum ki: Aydınlar zararlı bir sınıftır."

Ona, kimsenin hayat hakkında biz Ruslar gibi uzun uzadıya, kararlı bir şekilde kafa yormadığını söyledim.

Muhatabım:

"En özgür ruhlu millet," diyerek güldü. "Ama kızmayın, ben doğru düşünüyorum. Milyonlarca insanımız da bu şekilde düşünüyor, ama söyleyemiyor. Hayatı daha basit bir şekilde düzenlemek gerekir. O zaman hayat, insanlar için daha yaşanır olacaktır."

Bu adam hiçbir zaman "Tolstoycu" olmamıştı, anarşizme eğilimi de yoktu. Onun düşünsel gelişiminin hikâyesini gayet iyi biliyordum.

Onunla yaptığım sohbetlerden sonra ister istemez düşündüm: Ya gerçekten milyonlarca Rus, ruhlarının derinliğinde işten kurtulmak umuduyla devrimin ağır eziyetlerine katlanıyorsa ne olacaktı? Çok az

çalışarak çok keyif sürmek. Bu, bütün ütopyalar ve gerçekleştirilemeyecek şeyler gibi çok aldatıcı ve çok cazip bir şey...

Henrik İbsen'in[8] yaşlılığında yazdığı şu dizelerini hatırladım:

"Ben tutucu muyum? Oh, hayır!
Hayatım boyunca neysem şimdi de oyum.
Oyun kâğıtlarını karıştırmayı sevmem.
Ama oyunu bozmayı isterdim.
Hatırladığım sadece bir devrim var.
O, diğerlerinden daha zekiceydi.
Ve her şeyi altüst edebilirdi.
Elbette Tufanı kastediyorum.
Ama o zaman da şeytanı oyuna getirdiler.
Bildiğiniz gibi Nuh diktatör oldu.
Bu iş daha dürüstçe yapılabilseydi
Size yardım etmekten kaçınmazdım.
Siz Tufan olsun diye çalışıyorsunuz.
Ben de memnuniyetle Nuh'un gemisini torpillerim."

Derenkov'un dükkânı çok az bir kâr bırakıyor, oysa para yardımına ihtiyaç duyan insanların ve "küçük işlerin" sayısı hep çoğalıyordu.

Andrey kaygıyla sakalını çekiştirerek:

"Bir şeyler düşünmek gerekir," diyor ve derin derin içini çekiyor, suçlu bir tavırla gülümsüyordu.

Öyle sanıyordum ki, bu adam kendini insanlara yardım etmek için ömür boyu kürek cezasına mahkûm edilmiş biri gibi görüyor, bu cezaya katlanmasına rağmen sıkıntı duyduğu zamanlar da oluyordu.

Defalarca ona değişik şekillerde sormuştum:

"Bunu niçin yapıyorsunuz?"

O, anlaşılan sorumu anlamamış olacak ki, "Ne amaçla yapıyorsunuz?" sorusuna cevap verirdi. Kitap diliyle, anlaşılmaz tarzda konuşur, halkın

eziyetli yaşamından, aydınlanmanın gereğinden söz ederdi.

"Peki insanlar bilgiyi istiyor, onu arıyorlar mı?"

"Elbette, ona şüphe yok! Siz istemiyor musunuz?"

Evet, ben de istiyordum. Ama tarih öğretmeninin sözlerini anımsadım:

"İnsanlar bilgi değil, unutma ve avuntu peşinde koşarlar."

On yedi yaşındaki gençlerin böyle keskin düşüncelerle karşılaşması zararlıdır. Fikirler bu karşılaşmalardan körelir, insanlar da hiçbir şey elde edemezler.

Daima aynı şeyin farkına vardığımı sanıyordum: İnsanlar, sıkıntılı ve alıştıkları hayatlarını, bir anlığına unutturduğu için ilginç hikâyelerden hoşlanıyorlar. Anlatılan şeyde uydurma ne kadar çok şey olursa, o kadar can kulağıyla dinliyorlar. En ilginç olan kitap da, içinde en güzel uydurmalar olan kitaptır. Sözün kısası, dumanlı bir sisin içinde yüzüyordum.

Derenkov bir fırın açmayı akıl etti. Hatırlıyorum da, bu işin ruble başına yüzde otuz beş kâr getireceği enine boyuna hesaplanmıştı. Ben fırıncı çırağı olarak çalışacak ve "onun adamı" olarak un, yumurta, yağ ve çörek çalmaması için fırıncıyı gözetleyecektim. Ve böylece, büyük, pis bir bodrumdan daha küçük ve temiz bir bodruma yerleştim. Bodrumun temizliğinden ben sorumluydum. Oradaki kırk kişi yerine burada bir kişi vardı. Fırıncı, şakakları ağarmış, sivri sakallı, kuru, yanık yüzlü, siyah gözlü, dalgın bakışlı bir adamdı; küçücük, tatlı su levreği gibi tuhaf bir ağzı vardı. Şiş ve kalın dudakları sanki hayalinde birini öpüyormuş hissini verecek bir tarzda büzülmüştü. Ve gözlerinin derinliğinde alaycı bir ışıltı parlıyordu.

Elbette çalıyordu. Daha ilk iş gününün gecesinde on yumurta, üç funt un ve esaslı bir yağ parçasını hasır altı etmişti.

"Bunlar ne olacak?" dedim.

Dostça bir tavırla:

"Bunlar bir kız için!" dedi ve burnunu kırıştırarak ekledi: "Şek-ker bir kız çocuğu!"

Hırsızlığın bir suç sayıldığına onu inandırmaya çalıştım. Ama ya yeteri kadar etkileyici konuşamadım ya da kanıtlamak istediğim şeye yeterince inanmıyordum. Konuşmam hiçbir işe yaramadı.

Hamur teknesinin üzerine uzanıp, pencereden gökyüzündeki yıldızları seyrederken fırıncı şaşkınlıkla mırıldandı:

"Bana akıl öğretiyor! Beni ilk kez görüyor ve hemen akıl öğretmeye kalkıyor! Hem de benden üç kat daha genç! Gülünç şey!.." Yıldızları seyrederek sordu:

"Seni bir yerlerde görmüş gibiyim. Kimin yanında çalışıyordun? Semyonov'un yanında mı? Ayaklanma çıkan yerde mi? Öyleyse seni rüyamda görmüş olmalıyım."

Birkaç gün sonra bu adamın istediği kadar ve her durumda, hatta küreğine yaslanıp ayakta dururken bile uyuyabileceğini fark ettim. Uykuya dalınca kaşlarını kaldırır ve yüzü alaycı, şaşkın bir ifadeye bürünerek tuhaf bir şekilde değişirdi. Hikâyelerinin en gözde konusu defineler ve rüyalardı. İnanarak anlatırdı:

"Yeraltını baştan başa görüyorum. Her tarafı definelerle dolu. Her yerde para dolu kazanlar, sandıklar ve çömlekler gömülü. Birçok defalar başıma gelmiştir; örneğin rüyamda tanıdık bir yer, bir hamam görüyorum; bir köşesinde gümüş kap kacak dolu bir sandık gömülüdür. Uyanır ve gece vakti orasını kazmaya giderim. Bir buçuk arşın kazdıktan sonra kömürler ve köpek kafasıyla karşılaşırım. Al sana define! Birden bir cam tuzla buz olur ve karının biri kudurmuşçasına bağırır: ‘İmdat! Hırsızlar!' Elbette hemen toz olurum. Yoksa fena sopa yerim. Gülünç şey!"

Bu "gülünç" kelimesini sık sık duyardım. Ama İvan Kuzmiç Lutonin gülmez, yalnızca neşeyle gözlerini süzer, burun deliklerini açarak burnunu kırıştırırdı.

Rüyaları sade, gerçeğin kendisi gibi sıkıcı ve saçma sapandı. Bu rüyaları niye büyük bir hevesle anlattığını, etrafında olan şeylerden niye söz etmeyi sevmediğini anlamıyordum.

Bütün şehir çalkalanıyordu: Zengin bir çay tüccarının zorla evlendirilen kızı, düğün töreninden döner dönmez intihar etmiş, cenazesini binlerce

gençten oluşan bir topluluk kaldırmıştı. Mezarlıkta öğrenciler konuşma yapmış, polis de onları dağıtmıştı. Fırıncının yanındaki küçük dükkânda herkes bağıra çağıra bu dramdan söz ediyordu. Dükkânın arka odası tıka basa öğrenci doluydu. Onların heyecanlı sesleri, sert sözleri bize, ta bodruma kadar geliyordu. Lutonin:

"Bu kızın saçını az yolmuşlar," dedi ve hemen ardından bana anlattı:

"Rüyamda, güya gölde sazan balığı avlıyormuşum. Birden bir polis çıkıp: ‘Dur! Sen ne yaptığını sanıyorsun?' diyor. Kaçacak yer yok. Ben de suya daldım ve sonra uyandım."

Gerçi gerçek, onun dikkatinin dışında bir yerde oluyorsa da, fırında olağandışı bir şeyler olduğunu hemen sezdi.

Dükkânda bu işin ehli olmayan ve kitap okuyan birtakım kızlar satış yapıyorlardı. Bunlar, patronun kız kardeşi ve onun iriyarı, kırmızı yanaklı, yumuşak bakışlı kız arkadaşıydı. Öğrenciler gelir, dükkânın arkasındaki odada uzun süre otururlar, bir konu hakkında bağıra çağıra ya da fısıltıyla konuşurlardı. Patron dükkânda pek bulunmazdı. Ben de –yani çırak– dükkânı yönetirdim. Lutonin:

"Sen patronun akrabası mısın?" diye soruyor. "Belki de seni kendine damat yapmak istiyordur. Hayır mı? Gülünç şey! Peki öğrenciler niye burada sürtüp duruyorlar? Küçük hanımlar için mi? Haa, evet... Belki de öyledir... Gerçi bu küçük hanımlar da pek hoş, güzel şeyler sayılmazlar ya... Herhalde bu öğrenciler kızların peşinden koşmak yerine çörek yemekle meşgul..."

Neredeyse her gün sabahın beşi ya da altısında fırının sokağa bakan penceresi önünde kısa bacaklı bir kız boy gösterirdi. Karpuz çuvalına benziyordu. Çıplak ayaklarını pencerenin önündeki deliğe sarkıtıp esneyerek:

"Vanya!" diye bağırırdı.

Başında rengârenk bir başörtüsü vardı. Bu örtünün altından taşan kıvırcık sarı saçları yarı uykulu gözlerini gıdıklayarak top gibi şiş, kırmızı yanaklarına, dar alnına ufacık halkacıklar halinde düşüyordu. Kız, ufacık elleriyle yüzündeki saçları tembel tembel yana iterdi. Parmakları da yeni

doğmuş bir çocuğunki gibi tuhaf biçimde aralıktı. İlginç olan şuydu: Böyle bir kızla ne konuşulabilirdi? Fırıncıyı uyandırıyorum, o da kıza soruyor:

"Geldin mi?"

"Gördüğün gibi."

"Uyudun mu?"

‘Elbette uyudum."

"Rüyanda ne gördün?"

"Hatırlamıyorum."

Şehir sessizdir. Sadece bir yerlerden kapıcının elindeki süpürgesinin hışırtılı sesi, yeni uyanan serçelerin cıvıltıları duyuluyor. Doğmakta olan güneşin ilk ışınları pencerelerin camlarına düşmektedir. Yeni başlayan günün bu hülyalı anları çok hoşuma gidiyor. Pencereden kıllı kolunu uzatan fırıncı, kızın bacaklarına dokunuyor. Kız gülümsemeden, bir koyununkine benzeyen gözlerini kırpıştırarak, umursamaz bir tavırla ona boyun eğiyor.

"Peşkov! Börekleri çıkar! Vakit geldi!"

Fırından demir tepsiyi çıkarıyorum. Fırıncı onlarca böreği, çöreği kaparak kızın eteğine dolduruyor. Kız ise sıcak çöreği bir yanağından ötekine geçirerek, sarı koyun dişleriyle dişliyor, ağzı yanıyor ve kızgınlıkla inliyor, homurdanıyor. Onu hayran hayran seyreden fırıncı:

"Eteğini indirsene edepsiz kız!" diyor.

Kız gidince, karşıma geçip böbürleniyor:

"Gördün mü? Bir kuzu gibi kıvırcık, her tarafı bukleler içinde. Ben çok titizim kardeş, kadınlarla işim olmaz, sadece kızlarla... Bu kız benim on üçüncü sevgilim. Nikiforiç'in vaftiz kızı olur."

Onun coşkulu konuşmasını dinlerken düşünüyorum.

"Ya ben? Hep böyle mi yaşayacağım?"

Fırından kiloluk beyaz ekmek çıkardıktan sonra uzun bir tahtaya on on iki somun koyuyor ve acele Derenkov'un dükkânına götürüyorum. Geri

dönünce de otuz kiloluk bir sepeti ağzına kadar francala ve çörekle doldurup, öğrencilerin sabah çayına yetişebilmek için koşarak ilahiyat akademisinin yolunu tutuyorum. Orada, koca yemekhanenin kapısında dikiliyor, öğrencilere "veresiye" ya da "peşin para" ile çörek satıyor ve "Tolstoy" hakkındaki tartışmalarını dinliyorum. Akademi profesörlerinden Gusev adında biri, koyu bir Tolstoy düşmanıydı. Kimi zaman sepetimdeki çöreklerin altında kitapçıklar olurdu. Bunları kimse fark etmeden öğrencilerin ellerine tutuşturmam gerekirdi. Bazen de öğrenciler kitap ve notlarını sepetimde saklarlardı.

Haftada bir kez de, daha uzağa, ruh doktoru Behterev'in hastalar üzerinde uygulamalı ders verdiği akıl hastanesine koştururdum. Bir gün, öğrencilerine bir megalomani hastasını gösteriyordu. Konferans salonunun kapısında, beyazlar giymiş, başında çoraba benzer bir takke bulunan bu hasta belirdiğinde, elimden olmadan gülümsedim. Ama adam yanımda bir an durarak, yüzüme şöyle bir baktı. O an geriledim. Kara gözlerinin keskin, yakıcı bakışları sanki yüreğimi delmişti. Behterev sakalını sıvazlayıp, hastayla saygılı bir tavırla sohbet ederken, sanki kızgın küller yüzümü dağlamış gibi sessizce avuçlarımla yüzümü ovuşturup durdum.

Hasta boğuk bir sesle konuşuyor, gömleğinin yenlerinden uzun parmaklı uzun kolunu sert bir hareketle uzatarak bir şeyler istiyordu. Bazen, bütün vücudu hiç de doğal olmayan bir şekilde uzuyor, upuzun oluyor ve o kara eliyle olduğu yerden kımıldamaksızın beni yakalayıp, şimdi boğazıma yapışacak gibi oluyordu. Bir deri bir kemik yüzünün karanlık çukurlarındaki kara gözlerinin bakışları tehditkâr ve buyurucu ışıltılar saçıyordu. Yirmi kadar öğrenci –bazıları gülümseyerek, çoğunluğu ilgiyle ve hüzünlü bir ifadeyle– adamı inceliyorlardı. Onların gözleri, adamın yakıcı bakışlı gözleriyle kıyaslandığında son derece doğal görünüyordu. Adam korkunçtu. Onda, büyük bir şey, evet –heybetli– bir şeyler vardı.

Öğrencilerin derin sessizliği içinde profesörün sesi net olarak duyuluyordu. Onun her sorusu, yerin altından, ölü, beyaz duvarlardan yayılıyormuş gibi çıkan boğuk sesin tehditkâr haykırışlarına yol açıyordu. Hastanın vücut hareketlerinde bir piskoposun hareketlerini andıran bir ağırlık ve azamet vardı.

Geceleyin bu hasta hakkında ona "hâkimlerin hâkimi, Tanrı'nın arkadaşı ve danışmanı" adını takarak şiirler yazdım. Adamın hayali uzun süre

benimle yaşayıp, hayatımı zorlaştırdı.

Akşamın altısından neredeyse öğle saatlerine kadar çalıştığımdan gündüzleri uyuyor ve sadece iş arasında, hamur yoğurup, diğerinin mayalanmasını bekleyip, ekmeği fırına attıktan sonra okuma fırsatını ancak buluyordum. Ben işin püf noktalarını öğrendikçe fırıncı daha da az çalışmaya başladı. Şefkatle konuşarak bana akıl öğretirdi:

"Sen bu işe yatkınsın. Bir iki yıl sonra fırıncı olursun. Komik şey!.. Sen gençsin... Seni dinlemeyecek, saymayacaklar!.."

Kitaplara düşkünlüğümü iyi karşılamaz, bana:

"Okuyacağına, uyusaydın," diye öğüt verirdi. Ama hangi kitapları okuduğumu asla sormazdı.

Rüyalardan, define hayallerinden ve yuvarlak, kısa boylu kızdan başka hiçbir şey düşünmezdi. Kız geceleri sık sık gelir, o zaman da kızı alıp, koridora, un çuvallarının üzerine götürür ya da eğer hava soğuksa burnunun ucunu kırıştırarak bana:

"Yarım saatliğine yok ol!" derdi.

Ben de bu aşkla, kitaplarda söz edilen aşkın arasında ne korkunç bir uçurum olduğunu düşünerek uzaklaşırdım.

Dükkânın arkasındaki küçük odada patronun kız kardeşi otururdu. Onun için semaveri yakar, ama elimden geldiğince onu az görmeye gayret ederdim. Onun yanında olmak bana sıkıntı veriyordu. Onun o çocuksu gözleri hâlâ ilk tanıştığımız zamanki o tahammül edilmez bakışlarla bana bakarlardı. Bu gözlerin derinliğinde bir gülümseme sezinliyordum ve bu gülümseme bana, alaycı bir gülümseme gibi geliyordu.

Fazla güç sarf ettiğimden hantallaşmıştım. Seksen kiloluk çuvalları nasıl kaldırıp taşıdığımı izleyen fırıncı acıyarak:

"Üç kişilik gücün var, ama çevik değilsin. Gerçi uzun boylusun, ama yine de öküz gibisin," diyordu.

Oldukça çok sayıda kitap okumuş olmamın yanı sıra şiir okumayı da seviyordum. Kendim de şiir yazmaya başlamıştım. Kendime has kelimeler

kullanıyordum. Bu kelimelerin ağır ve keskin olduğunu hissediyor, ama sadece bu kelimelerle düşüncelerimdeki derin çelişkiyi ifade edebildiğimi sanıyordum. Bazen de bana yabancı gelen ve beni sinirlendiren herhangi bir şeyi protesto etmek için bilerek kabalaşıyordum.

Öğretmenlerimden biri, bir matematik öğrencisi beni kınıyordu:

"Ne biçim konuştuğunuzu Tanrı bilir. Bunlar kelime değil, sanki bir gülle!"

Yeniyetme gençlerde sık sık görüldüğü gibi, ben de genel olarak kendimi beğenmiyor, gülünç ve kaba buluyordum. Kalmuklarınki gibi elmacık kemikleri çıkık bir yüzüm, hâkim olamadığım bir ses tonum vardı.

Patronun kız kardeşi, havada uçan bir kırlangıç gibi, hızlı ve çevik hareket ederdi. Onun hareketlerindeki hafifliğin yuvarlak, yumuşak görüntüsüyle ters düştüğünü düşünüyordum. Mimiklerinde ve yürüyüşünde sahte, yapmacık bir şeyler vardı. Sesi neşeyle yankılanır, sık sık gülerdi. Çınlayan gülüşünü duyunca, onu ilk gördüğüm anı unutmamı istediğini düşünürdüm. Oysa ben bunu unutmak istemiyordum; eşsiz olduğu için değerliydi. Bunun mümkün olduğunu, var olduğunu bilmek benim için bir zorunluluktu.

Kız ara sıra bana sorardı:

"Ne okuyorsunuz?" Ona kısaca cevap verir ve içimden şöyle sormak geçerdi:

"Bunu öğrenip de ne yapacaksın?"

Bir gün fırıncı, kısa bacaklı kızı okşarken sarhoş gibi bir sesle bana:

"Bir dakikalığına dışarı çık," dedi. "Esneyip duracağına, patronun kız kardeşinin yanına gitsen daha iyi olmaz mı? Öğrenciler pekâlâ..."

Bana bir daha böyle şeyler söylerse dirhemle kafasını kıracağıma yemin ettim ve koridordaki un çuvallarının üzerine çıktım. Aralık kalmış kapıdan Lutonin'in sesini duyuyordum:

"Ona niçin kızayım ki? Kitaplara gömülmüş, adeta bir deli gibi yaşıyor."

Koridorda fareler ciyaklıyor, gürültüyle oynaşıyor, fırında ise kısa boylu kız homurdanıyor ve inliyor. Avluya çıktım; ağır ağır ve neredeyse sessizce

ince bir yağmur çiseliyor, ama buna rağmen hava boğucu ve ortalık yanık kokuyor; ormanlar yanıyor. Vakit, gece yarısını geçeli çok olmuştur. Fırının karşısındaki evin pencereleri açık; soluk ışıklı odalarda şarkı söylüyorlar:

"Aziz Varlam

Altın haresiyle

Onları yukardan seyrederken

Gülümsüyor."

Fırıncının dizlerinde yatan kız gibi, ben de Maria Derenkova'nın benim dizlerimde yattığını hayal etmeye çalışıyorum. Ama bunun olanaksız, hatta korkunç olduğunu tüm varlığımla hissediyorum.

"Ve bütün gece sabaha kadar

İçiyor ve şarkı söylüyor

Ve hem de –Oooo

Bir şeylerle uğraşıyor."

Korodan gür ve kalın bir "Oooo" sesi yükseliyor. İki büklüm olup, ellerimle dizlerime dayanıyor ve pencereye bakıyorum. Perdenin dantelleri arasından mavi abajurlu küçük bir lambanın aydınlattığı dört köşe bir çukur görüyorum. Lambanın önünde, yüzü pencereye dönük bir kız oturuyor ve yazı yazıyor. İşte başını kaldırdı ve kaleminin kırmızı ucuyla şakağındaki bir tutam saçı düzeltti. Gözleri süzgün, yüzü gülümsüyor. Ağır ağır mektubu katlıyor, uçlarını diliyle ıslatarak zarfı yapıştırıyor ve masanın üstüne fırlattıktan sonra benim serçe parmağımdan daha küçük parmağını sallayarak ona gözdağı veriyor. Ama yeniden mektubu alıyor, suratını asarak zarfı yırtıyor, mektubu okuyor, başka bir zarfa koyuyor, masanın üstüne iki büklüm eğilip adresi yazıyor ve mektubu beyaz bir bayrak gibi havada sallıyor. Dönerek, ellerini heyecanla çırparak yatağının bulunduğu köşeye gidiyor. Sonra bluzunu çıkardıktan sonra geri dönüyor. –Puf böreği gibi yuvarlak omuzları var.– Masanın üzerinden lambayı alıyor ve bir köşeye çekiliyor. Yalnız kalmış bir insanın davranışlarını incelerseniz onu deli sanabilirsiniz. Bu kızın yalnızken ne tuhaf bir yaşam sürdüğünü düşünerek avluda geziniyorum.

Kızın yanına o kızıl saçlı öğrenci gelerek, fısıltıya yakın alçak bir sesle ona bir şeyler söylediğinde, kızcağız daha da küçülerek büzülüyor, çekingen bir tavırla öğrenciye bakıyor, ellerini arkasına ya da masanın altına saklıyor. Bu kızıl saçlı çocuktan hoşlanmıyorum. Hem de hiç hoşlanmıyorum.

Kısa bacaklı kız sendeleyerek, örtüsüne sarınarak geliyor ve mırıldanıyor:

"Fırına git artık!.."

Fırıncı hamuru tekneden çıkarırken bana sevgilisinin yorulmak nedir bilmediğini anlatıyor. Ben ise:

"Peki ya ben ne yapacağım?" diye düşünüyorum.

Ve bana öyle geliyor ki, yakınlarda bir yerde, şu köşenin arkasında beni bir felaket bekliyor.

Fırındaki işler öyle iyi gidiyor ki, Derenkov daha geniş bir fırın arıyor ve başka bir çırak daha almaya karar veriyor. Bu iyi, çünkü işim başımdan aşkın ve yorgunluktan serseme dönüyorum. Fırıncı bana:

"Yeni fırında baş çırak olacaksın," diye söz veriyor. "Sana ayda on ruble ödemelerini söyleyeceğim."

Benim baş çırak olmamın onun yararına olduğunu anlıyorum. O çalışmayı sevmiyor, bense memnuniyetle çalışıyorum. Çalışmak benim için yararlı, ruhsal endişeleri yok ediyor, cinsel içgüdülerin inatçı isteklerini önlüyor. Ama okumama izin vermiyor.

Fırıncı:

"Şu kitaplardan vazgeçtiğin iyi oldu!" diyor. "Umarım onları sıçanlar yer! Peki sen hiç rüya görmüyor musun? Herhalde görüyorsun, ama sen içine kapanık birisin. Gülünç! Oysa rüyaları anlatmak en zararsız iştir. Bunda çekinecek bir şey yok ki."

Bana çok şefkatli davranıyor, hatta galiba beni sayıyor. Ya da patronun adamı diye benden korkuyor. Gerçi bu, onun düzenli olarak hırsızlık yapmasına engel olmuyor.

***

Ninem öldü. Öldüğünü cenazesinden yedi hafta sonra, kuzenimin gönderdiği bir mektuptan öğrendim. Hiç virgülü olmayan bu kısa mektupta ninemin kilise avlusunda sadaka toplarken düştüğü, bacağını kırdığı, sekizinci gün de kangren olduğu yazıyordu. Daha sonraları sağlıklı ve genç insanlar olan iki erkek kardeşim ve kız kardeşimin çocuklarıyla birlikte ihtiyara yük olduklarını, onun topladığı sadakalarla karınlarını doyurduklarını öğrendim. Doktor çağırmayı bile akıl edememişler.

Mektupta şunlar yazılıydı:

"Onu Petropavlosk mezarlığına gömdük ve biz yakınları oraya kadar cenazeyi taşıdık onu seven fakirler de gelip ağladılar deden de ağladı bizi kovdu ve mezarlıkta yalnız kaldı çalıların arasında onun nasıl ağladığını seyrettik yakında o da ölecek."

Ağlamadım. Yalnızca buz gibi bir rüzgârla içimin ürperdiğini hatırlıyorum. Geceleyin, avluda odun yığınlarının arasında otururken, birisine ninemden söz etmek, onun ne kadar şefkatli ve zeki biri olduğunu, herkese analık ettiğini anlatmak için şiddetli bir arzu duydum. Bu şiddetli arzuyu uzun süre ruhumda taşıdım. Ama anlatabileceğim hiç kimse yoktu ve bu gizli arzum ifade edilemeden geçip gitti.

Bu günleri, yıllar sonra, A. P. Çehov'un, oğlunun ölümü hakkında atıyla sohbet eden arabacının son derece gerçekçi öyküsünü okurken anımsadım. Ve bu yoğun sıkıntılı günlerimde yanımda ne bir at, ne de bir köpek olmamasına hayıflandım. Acımı sıçanlarla paylaşmak da aklıma gelmemişti. Fırında onlardan sürüsüyle vardı ve hepsiyle iyi arkadaşlık ediyordum.

Bekçi Nikiforiç etrafımda bir çaylak gibi dolanmaya başladı. Boylu poslu, dinç, gümüşi rengi saçları olan, özenle kesilmiş kaba sakallı bir adamdı. Noel için kesilmiş bir kaza bakar gibi zevkle ağzını şapırdatarak beni seyrederdi.

"Duyduğuma göre okumayı seviyormuşsun?" diye sorardı. "Örneğin hangi kitapları okuyorsun? Azizlerin hayatını mı yoksa *İncil*'i mi?"

Hem *İncil*'i hem de azizlerin hayatını okumuştum. Bu, Nikiforiç'i şaşırttı, hatta görünüşe bakılırsa hayretler içinde kaldı.

"Hımm, öyle mi? Yasal eserleri okumak yararlıdır. Peki hiç kont Tolstoy'un eserlerini okudun mu?"

Tolstoy'u da okumuştum. Ama anlaşılan okuduklarım bir polisin ilgisini çekebilecek eserler değildi.

"Bunlar herkesin yazdığı sıradan eserler. Oysa herkes onun, papazlara karşı çıkan bazı eserleri olduğundan bahsediyor. Onları okumalı!"

Hektografta basılmış o "bazı" eserleri de okumuş, ama onları sıkıcı bulmuştum ve bu kitaplar hakkında polisle konuşmamak gerektiğini de biliyordum.

Sokakta yürürken yaptığımız birkaç sohbetten sonra, ihtiyar beni evine çağırmaya başladı.

"Benim kulübeye uğrasana, çay içeriz."

Elbette onun benden ne istediğini biliyor, ama yine de ona gitmek istiyordum. Akıllı insanlara danıştım; eğer bekçinin bu nazik davetini reddedersem, onun fırınla ilgili kuşkularını artıracağıma karar verildi.

Ve sonra Nikiforiç'e misafirliğe gittim. Küçük kulübenin üçte birini Rus sobası kaplıyordu. Diğer üçte birinde ise basma bir perdenin ardında bulunan, al renkli bezden bir sürü yastıklı iki kişilik bir yatak vardı. Geri kalan alan ise kap kacak dolabı, masa, iki sandalye ve pencerenin altında bulunan sırayla donatılmıştı. Nikiforiç, ceketinin düğmelerini çözmüş, vücuduyla evin tek küçük penceresini örterek sırada oturuyordu. Yanımda ise koca göğüslü, kırmızı suratlı, kurnaz ve kötü bakışlı, mavimsi gri gözlü yirmi yaşlarında bir kadın olan bekçinin karısı vardı. Kadın kıpkırmızı dudaklarını şımarıkça şişirmişti. Sesi kızgın ve kuru bir tonda çıkıyordu.

Polis:

"Duyduğuma göre sizin fırına benim vaftiz kızım Sekletaya geliyormuş. O alçak, namussuz bir kızdır. Zaten bütün kadınlar namussuzdur," dedi.

Karısı:

"Hepsi mi?" diye soruyor.

Nikiforiç bir beygirin koşum takımlarını şakırdatması gibi madalyalarını şakırdatarak kesin bir tavırla doğruluyor.

"Hepsi."

"Sokaktaki en adi sokak kadınına, hatta Çariçe'ye kadar hepsi alçak ve namussuzdur. Saba melikesi, Kral Süleyman'ı ayartmak için çölde iki bin verst[9] yol katetti. Çariçe Katerina da öyle. Gerçi ona ‘Büyük' diyorlar ama..."

Nikiforiç, Çariçe'yle bir gece geçirip çavuşluktan generalliğe yükselen ocakçının öyküsünü etraflıca anlatıyor. Onu dikkatle dinleyen karısı, dudaklarını yalıyor ve masanın altından ayağıyla ayağımı dürtüyor.

Nikiforiç ahenkle konuşuyor, hoş kelimeler kullanıyor ve nasılsa bana fark ettirmeden başka bir konuya atlıyor.

"Örneğin burada birinci sınıf öğrencisi Pletnev var."

Karısı içini çekip söze karışıyor:

"Yakışıklı değil, ama iyi bir çocuk!"

"Kim?"

"Bay Pletnev."

"Birincisi, o ‘Bay' değil, öğrenimini tamamladığı zaman ‘Bay' olacak. O sadece bir öğrenci, bizde öyle binlercesi var. İkincisi ‘iyi' ne demek?

"Neşeli, genç."

"Birincisi: Panayırlardaki soytarılar da neşelidir."

"Soytarı para karşılığı neşeli olur."

"Sus! İkincisi: İhtiyar köpek, köpek yavrusu gibi olabilir."

"Soytarı maymuna benzer."

"Sus dedim. Duymadın mı?"

"Duydum."

"Tamam öyleyse."

Ve Nikiforiç, karısını yumuşatıp bana öğüt veriyor:

"Şu Pletnev'le tanışsan iyi olur. Çok ilginç biri."

Beni Pletnev'le sokakta defalarca görmüş olabileceği için:

"Biz tanışıyoruz," diyorum.

"Ya? Demek öyle."

Sesi sıkıntılı çıkıyor, kıpırdanıp duruyor, madalyaları şakırdıyor. Bense tetikte duruyorum. Pletnev'in, hektograftla bazı kâğıtlar bastığını biliyorum.

Kadın, ayağıyla beni dürterken davetkâr bir havayla ihtiyarı inceliyor. İhtiyarsa, bir tavus kuşu gibi kabarıyor ve kuşun görkemli kuyruğunu açması gibi güzel sözcükleri sayıp döküyor. Karısının muziplikleri onu dinlememi engelliyor ve ben yine, sesinin nasıl değiştiğini, daha alçak, daha etkileyici tonda çıktığını fark edemiyorum. Bana:

"Göze görünmez bir ağ. Anlıyor musun?" diyor. Sanki bir şeyden ürkmüş gibi yaklaşarak, bana bakıyor:

"İmparator hazretlerini bir örümcek farz et."

Kadın:

"Ay! Neler diyorsun sen!" diye haykırıyor.

"Sen sussana aptal kadın! Ben bunu anlaşılması için söylüyorum, küfür olsun diye değil! Katır sen de! Kaldır şu semaveri!"

Kaşlarını çatıp, gözlerini süzerek etkileyici bir ses tonuyla devam ediyor:

"Göze görünmez bir ağ, örümcek ağı gibi, imparator hazretleri büyük III. Aleksandr'ın kalbinden çıkar. Bakan beylere, vali ekselanslarına, bütün memurlara, bana, hatta en küçük ere kadar uzanır. Her şey bu ipliğe bağlıdır, bu ipliğe dolaşmıştır. Görünmeyen kale sayesinde Çarlık asırlardır hüküm sürüyor, fakat sinsi İngiliz Kraliçesi'nin kandırarak kendi tarafına çektiği Polonyalılar, Yahudiler ve Ruslar, halktan yana görünüp her fırsatta bu ağı koparmaya çalışıyorlar."

Masanın üstünden bana doğru eğilip, tehditvari bir fısıltıyla soruyor:

"Anladın mı? Tamam o halde. Sana neden bunları söylüyorum? Fırıncı seni övüyor. Güya sen zeki ve dürüst bir çocukmuşsun. Tek başına yaşıyormuşsun. Oysa öğrenciler sizin fırında sürtüp duruyorlar. Geceleri Derenkov'un kız kardeşinin yanında vakit geçiriyorlarmış. Bir tane olsalar anlarım... Ama bu kadar çok olunca? Değil mi? Ben öğrencilerin aleyhinde değilim; bugünün öğrencisi, bir bakarsın yarın savcı olur. Öğrenciler iyi insanlardır; sadece bazı görevleri bir an önce üstlenmek istiyorlar. Çarın düşmanları ise onları kışkırtıyor. Anlıyor musun? Bir de şunu söylemeliyim ki..."

Fakat söyleyemeden kapı ardına kadar açıldı. Kırmızı burunlu, kıvırcık saçlarını kayışla bağlamış ufak tefek bir ihtiyar içeri girdi. Elinde votka şişesi vardı ve sarhoştu. Neşeyle:

"Dama oynar mıyız?" diye sordu.

Nikiforiç sıkıntıyla somurtarak:

"Kayınpederim. Karımın babası," dedi.

Birkaç dakika sonra izin isteyip kalktım. Cilveli kadın kulübenin kapısını ardımdan kaparken:

"Bulutlar ne kadar kırmızı! Ateş gibi!" diyerek beni çimdikledi.

Gökyüzünde küçük, altın sarısı bir bulut dağılıp gitti.

Öğretmenlerim alınmasınlar, ama bu bekçinin devlet mekanizmasının yapısını onlardan daha kesin ve açık bir dille açıkladığını söylemeliyim. Bir yerde, bir örümcek oturuyor ve ondan çıkan "göze görünmez bir ağ" bütün dünyayı sarıyor, birbirine doluyor. Sonra bu ağın kuvvetli düğümlerini çok geçmeden dört bir yanda hissetmeye başladım.

***

Akşamın geç saatlerinde, dükkânı kapadıktan sonra, dükkân sahibi kadın beni yanına çağırdı ve işgüzar bir tavırla bekçiyle ne konuştuğumu sormakla görevlendirildiğini anlattı. Ayrıntılı raporumu dinledikten sonra endişeyle:

"Aman Tanrım!" diye haykırdı ve başını sallayarak bir fare gibi odada bir köşeden bir köşeye koşuşturmaya başladı.

"Nasıl yani, fırıncı hiç sizin ağzınızı yoklamıyor mu? Onun âşığı, Nikiforiç'in akrabasıydı, öyle değil mi? Onu kovmak gerek."

Kapının kenarına yaslanmış, yan gözle kadına bakıyordum. Kadın "âşığı" kelimesini oldukça basit bir şekilde söylemişti. Bu benim hoşuma gitmedi. Ve onun fırıncıyı kovma kararından da hiç hoşlanmadım.

Bana:

"Çok dikkatli olun," dedi.

Ve gözlerinin keskin bakışları beni her zamanki gibi rahatsız etti. Bu bakışlar adeta bana anlayamadığım bir şey soruyorlardı. Kadın ellerini arkasında kavuşturarak karşımda durdu.

"Neden hep böyle yüzünüz asık?"

"Geçenlerde ninem öldü de..."

Bu ona gülünç geldi. Gülümseyerek sordu:

"Onu çok mu severdiniz?"

"Evet. Başka bir isteğiniz var mı?"

"Hayır."

Yanından ayrıldım ve geceleyin hatırladığım kadarıyla ısrarla şu dizeleri yazdım:

"Siz görünmek istediğiniz gibi değilsiniz."

Öğrencilerin fırına mümkün olduğunca daha az uğramaları kararlaştırıldı. Onları göremediğim için, okuduğum kitaplardaki anlamadığım şeyleri sorma fırsatım olmuyordu. Ben de ilgimi çeken soruları defterime not almaya başladım. Fakat bir gün yorgun düşünce defterin üstünde uyuyakalmışım. Fırıncı notlarımı okumuş. Beni uyandırıp sordu:

"Ne yazıyorsun sen? Garibaldi neden kralı kovmadı? Garibaldi de kim? Hem kralları kovmak mümkün müdür?"

Defteri kızgınlıkla hamur teknesine fırlattı. Bodruma girerek orada da homurdandı.

"Söylesene sen kim oluyorsun da kralları kovuyorsun? Gülünç. Bu eğlencelerden vazgeç. Kitap düşkünü! Beş yıl önce Saratov'da jandarmalar senin gibi kitap düşkünlerini fare gibi avlıyorlardı. Sen kralı kovmayı bırak, bu güvercin kovalamaya benzemez!"

Benimle iyi niyetle konuşuyordu, ama ona içimden geldiği gibi bir yanıt veremedim. Fırıncıyla "tehlikeli konular" hakkında konuşmamı yasaklamışlardı.

Heyecan verici bir kitap şehirde elden ele dolaşıyordu. Onu okuyor ve tartışıyorlardı. Veteriner Lavrov'dan, bana bu kitabı bulmasını rica ettim. Ama o ümitsizce:

"Hayır canım, boşuna bekleme! Zaten bu günlerde bu kitabı bir yerlerde okuyacaklar. Belki sizi oraya götürebilirim," dedi.

İsa'nın gökyüzüne çıktığı günün gece yarısı, karanlığın içinde Lavrov'un gölgesini izleyerek Arski çayırında adım adım ilerliyorum. Lavrov benden elli adım önde yürüyor. Çayır bomboş, ama ben yine de Lavrov'un öğütlediği gibi "sakınarak" yürüyorum. Sarhoş bir çırak taklidi yaparak hafifçe ıslık çalıyor, şarkı mırıldanıyorum. Üzerimde kara bulut kümeleri ağır ağır süzülüyor ve ay, onların arasında altın bir top gibi geziniyor. Gölgeler toprağa düşüyor, su birikintileri bir gümüş, bir çelik gibi ışıldıyor. Şehir ise ardımda öfkeyle uğulduyor.

Rehberim, ilahiyat akademisinin arkasındaki bir bahçenin çiti önünde duruyor. Ben hızla ardından yetişiyorum. Sessizce çitten atlıyoruz. Ağaç dallarına takılarak, çalılıkla dolu bahçede yürüyoruz, iri su damlaları üzerimize düşüyor. Bir evin duvarı önünde durarak, sımsıkı kapalı panjurlara yavaşça vuruyoruz. Sakallı biri pencereyi açıyor. Adamın arkası karanlık ve etrafta hiç ses yok.

"Kim var orada?"

"Yakov'dan geldik."

"Girin içeri."

Bu zifiri karanlıkta birçok insanın bulunduğu hissediliyor, elbise ve ayak hışırtıları duyuluyor, sessiz bir öksürük, fısıltılar geliyor. Bir kibrit tutuşarak yüzümü aydınlatıyor, duvarların dibinde, yerde birkaç karaltı görüyorum.

"Herkes burada mı?"

"Evet."

"Pencerelerin perdelerini örtün, panjurların aralıklarından ışık sızmasın."

Biri yüksek ve öfkeli bir sesle konuşuyor:

"Bizi böyle metruk bir evde toplamayı kim akıl etti?"

"Susun!"

Köşede küçük bir lamba yakıldı. Oda bomboş ve mobilyasız. Sadece iki tahta sandık var. Bunların üstüne bir kalas uzatılmış, beş adam çitin üstüne tünemiş kargalar gibi oturuyor. Lamba da dikine konmuş başka bir sandığın üzerinde duruyor. Duvar dibinde üç kişi daha var. Pencere kenarında ise uzun saçlı, çok zayıf ve solgun bir delikanlı duruyor. O ve sakallı adam dışında herkesi tanıyorum. Sakallı adam kalın sesiyle, eski bir halkçı olan Georgiy Plekhanov'un "İhtilaflarımız" adlı broşürü okuyacağını söylüyor.

Yerde oturan birisi, karanlığın içinde homurdanıyor:

"Biliyoruz."

Ortamın esrarengizliği beni heyecanlandırıyor. En güzel ve üstün şiir, gizemli şiirdir. Kendimi tapınakta sabah ayinine katılmış bir dindar gibi hissediyor ve ilk Hıristiyanların Katakomb'larını[10] anımsıyorum.

Boğuk bir ses kelimeleri açık seçik telaffuz ederek odayı dolduruyor.

Köşeden biri yine:

"Saçmalık!" diye homurdanıyor.

Karanlığın içinde, Roma savaşında giyilen miğferleri anımsatan bir bakır parçası, esrarengiz ve donuk bir şekilde parıldıyor. Bunun, sobanın kapağı olduğunu keşfediyorum.

Odada uğuldayan alçak sesler, coşkulu sözlerin keşmekeşine karışıyor ve kimin ne söylediğini anlamak mümkün olmuyor. Pencerenin kenarından, başımın üzerinden alaycı, gürültülü sesler yükseliyor.

"Okuyacak mıyız? Okumayacak mıyız?"

Bunu soran uzun saçlı, solgun delikanlıydı. Herkes sustu. Sadece okuyucunun kalın sesi duyuluyordu. Kibritler yanıp sönüyor, sigaraların ateşi insanların düşünceli yüzlerini, süzülmüş ya da kocaman açılmış gözlerini aydınlatarak parıldıyordu.

Okuma bıktıracak kadar uzun sürüyor. Keskin ve coşkulu kelimeler hoşuma gitmesine, kolaylıkla inandırıcı düşüncelere dönüşebilmelerine rağmen dinlemekten yorgun düşüyorum.

Nasılsa beklenmedik bir anda okuyucunun sesi kesiliyor ve derhal odayı öfkeli haykırışlar dolduruyor:

"Dönek!"

"Kuru gürültü!"

"Bu, kahramanların döktüğü kana tükürmektir."

"Generalov'un, Ulyanov'un idamlarından sonra..."

Ve yine pencere kenarından delikanlının sesi geliyor:

"Beyler, küfretmek yerine, konunun özü hakkında ciddi olarak tartışamaz mısınız?"

Tartışmaları sevmiyor, onları dinleyecek gücü kendimde bulamıyorum. Şahlanmış düşüncelerin oynak, kaprisli sıçrayışlarını takip etmekte zorlanıyorum. Tartışmacıların çırılçıplak ortaya çıkan gururları beni hep sinirlendirmiştir.

Delikanlı pencerenin yanından eğilerek bana soruyor:

"Siz fırıncı Peşkov musunuz? Ben Fedoseyev'im. Tanışmamız gerekir. Aslında burada yapacak pek bir şey yok. Bu gürültü sürüp gidecek. Hem bir işe de yaramıyor. Gidelim mi?"

Fedoseyev'in çok ciddi bir gençlik derneği kurucusu olduğunu duymuştum. Onun soluk, sinirli yüzü ve derin bakışlı gözleri hoşuma gitmişti.

Benimle çayırda yürürken işçi tanıdıklarımın olup olmadığını, ne okuduğumu, boş vaktimin çok olup olmadığını sordu. Ayrıca:

"Sizin fırınınızı duydum," dedi. "Böyle önemsiz işlerle uğraşmanız çok tuhaf. Bunun size ne faydası var?"

Bir süreden beri bu işin bana bir faydası olmadığını ben de hissediyordum. Bundan ona da bahsettim. Söylediklerim onu sevindirdi. Elimi sertçe sıkıp, aydınlık bir gülümsemeyle yarın üç haftalığına bir yere gideceğini, döner dönmez nasıl ve nerede buluşacağımızı bana bildireceğini söyledi.

Fırında işler oldukça iyi. Benim kendi işlerim ise gittikçe kötüleşiyordu. Yeni dükkâna taşındık. Benim yapmam gereken işler arttı. Fırında çalışmam, çörekleri evlere, akademiye, "soylu kızlar enstitüsüne" götürmem gerekiyordu. Kızlar sepetimden tereyağlı çörek seçerlerken sık sık süslü kâğıt parçalarına yazılmış notları elime tutuştururlardı. Yarı çocuksu bir yazıyla yazılmış bu notları şaşkınlıkla okurdum. Bu neşeli, temiz, parlak gözlü küçük hanımlar sepetimi çevreleyip, şımarıklıklar yaparak küçük, pembe pençeleriyle çörekleri beğenirlerken kendimi tuhaf hisseder, bu ellere bakarak, hangisinin belki de yüz kızartıcı anlamını bilmeyerek o utanmazca notları yazdığını tahmin etmeye çalışırdım. Ve o pis "avuntu evlerini" hatırlayarak düşünürdüm:

"‘Göze görünmez ağ'ın o evlerden buraya kadar uzanması acaba mümkün mü?"

Bu kızlardan biri, koca göğüslü, kalın saç örgülü esmer bir kız, beni koridorda durdurup, acele ve alçak sesle:

"Eğer bu mektubu şu adrese götürürsen sana on kapik veririm," dedi.

Kızın kara, yumuşak bakışlı gözleri yaşla doldu; dudaklarını sertçe ısırarak yüzüme bakıyordu, yanakları ve kulakları kıpkırmızı olmuştu. On kapiği nazikçe geri çevirdim. Notu aldım ve bir mahkeme üyesinin oğluna, yanaklarında verem kırmızılığı olan, uzun boylu bir öğrenciye teslim ettim.

Öğrenci sessiz ve düşünceli bir tavırla ufak bakır paraları saydıktan sonra bana elli kapik vermek istedi. Bu paranın bana gerekli olmadığını söyleyince, bakır paraları pantolonunun cebine soktu. Fakat iyice sokamamış olacak ki, paralar yere saçıldı.

Beşliklerin ve onlukların dört bir yana yuvarlanışını şaşkınlıkla izlerken, ellerini öyle bir sert ovuşturdu ki, parmaklarının eklemleri çatırdadı. Derin derin iç çekerek mırıldandı:

"Şimdi ben ne yapayım? Haydi, hoşça kal! Biraz düşünmeliyim."

Onun ne düşündüğünü bilmiyorum, ama küçük hanıma çok acımıştım. Bir süre sonra kız, enstitüde görünmedi. On beş yıl sonra ona rastladığımda Kırım liselerinden birinde öğretmendi. Verem hastasıydı ve hayattaki her şeyden, yaşamın incittiği bir insanın acımasız kiniyle söz ediyordu.

Çörekleri dağıttıktan sonra uyur, gece yarısına, dükkâna çörekleri yetiştirmek için akşamları fırında çalışırdım. Dükkân şehir tiyatrosunun yakınındaydı. Temsilden sonra insanlar sıcak çörek almak için fırınımıza uğrardı. Sonra kiloluk ekmek ve Fransız çöreği için hamur yoğururdum. Fakat on beş yirmi pudluk hamuru yoğurmak hiç de çocuk oyuncağı bir iş değildi.

Tekrar iki üç saat uyur, sonra yeniden çörek dağıtmaya giderdim. Ve işte her gün bu böyle sürüp giderdi.

Oysa "mantıklı, iyi ve kalıcı" işler yapma arzusuyla yanıp tutuşuyordum. Sokulgan bir insandım, heyecanlı bir konuşmacıydım. Yaşadıklarım ve okuduklarım sayesinde hayal gücüm kuvvetliydi. Gündelik bir olaydan "göze görünmez" ağın kıvrılarak dolandığı ilginç bir öykü yaratmak için pek bir şey gerekmiyordu. Krestosnikov ve Alafuzov fabrikalarında çalışan işçilerle tanışıklığım vardı. Özellikle, Rusya'nın neredeyse tüm dokuma fabrikalarında çalışmış, akıllı ve ele avuca sığmaz bir ihtiyar olan dokumacı Nikita Rubtsov'la oldukça samimiydik. Boğuk bir sesle, hastalıklı gri gözleriyle gülümseyerek:

"Elli yedi senedir bu dünyada mekik dokuyorum. Aleksey'im, Maksimiç'im," derdi. "Sen genç bir iğ, yeni bir mekiksin!"

Kendi yaptığı bakır telle bağlı koyu renk bir gözlük takar, bu tel yüzünden burnunun ucunda ve kulaklarının arkasında yeşil pas lekeleri oluşurdu. Sakalını tıraş ettiği, alt dudağının altında bir tutam ağarmış sakal bıraktığı ve gür bıyıkları olduğu için ona "Alman" derlerdi. Orta boylu, geniş göğüslü, neşesinde bile hüzün hissedilen bir adamdı. Kel, yumru yumru kafasını sol omzuna doğru eğerek:

‘‘Sirke gitmeyi seviyorum," derdi. "Atları, hayvanları nasıl eğitiyorlar, değil mi? Hayvanlara saygıyla bakıp düşünüyorum: Öyleyse insanlara da akıllarını nasıl kullanacakları öğretilebilir. Sirk adamları hayvanları şekerle kandırıyor. Oysa biz, elbette şekeri bakkaldan satın alabiliriz. Bizim ruh için şekere ihtiyacımız var. Bu şekerin adı şefkattir. Öyleyse delikanlı, şefkatli olmak gerekir, bizde âdet olduğu üzere sopalamak değil. Haksız mıyım?"

Oysa kendisi insanlara hiç de şefkatli davranmaz, onlarla aşağılayıcı ve alaycı bir tavırla konuşurdu. Tartışmalarda karşısındakini kırmaya çalışarak tek kelimeden oluşan haykırışlarla karşı çıkardı. Onunla bir birahanede, ona dayak atmaya hazırlandıkları, hatta iki yumruk attıkları bir sırada tanıştım. Hemen atılarak onu korudum ve oradan götürdüm. Karanlıkta, incecik yağan sonbahar yağmuru altında yürürken:

"Size çok mu vurdular?" diye sordum.

Umursamaz bir tavırla:

"Buna vurmak mı denir? Baksana, sen benimle niye siz diye konuşuyorsun?" dedi.

Bu olaydan sonra ahbaplığımız başladı. Başlangıçta şakalarıyla beni kurnazca alaya alsa da, görünmez ağın hayatımızda ne rolü olduğunu ona anlattığımda düşünceli bir tavırla:

"Hayır, sen hiç de aptal değilmişsin!" diye bağırdı. "Şuna bakın hele!"

Ve o andan itibaren bana bir baba şefkati göstermeye, hatta beni adım ve baba adımla çağırmaya başladı.

"Senin düşüncelerin Aleksey'im, Maksimiç'im, benim canım mızrağım, doğru düşüncelerdir fakat sana kimse inanmayacaktır, çünkü işlerine gelmez!"

"Siz inanıyor musunuz?"

"Ben sahipsiz, kuyruğu kesik bir köpeğim. Oysa halk, zincire bağlı köpeklerden oluşur. Her birinin kuyruğuna karıları, çocukları, armonikaları, eşyalarından oluşan bir sürü sarmaşık dolanır. Ve her köpek kendi kulübesine bayılır. Sana inanmazlar. Bizim Marazov'un fabrikasında kim öne çıktıysa alnına darbe yedi. Oysa alın, kalça değildir, yarası kolay kolay kapanmaz!"

Krestosnikov fabrikasının işçilerinden çilingir Şapoşnikov'la tanışınca biraz ağız değiştirdi. *İncil*'i çok iyi bilen, gitar çalan verem hastası Yakov, Tanrı'yı sertçe reddedişiyle onu hayrete düşürdü. Yakov çürümüş akciğerlerinin kanlı parçalarını her tarafa tükürerek sert bir tavır ve coşkuyla kanıtlamaya çalışırdı:

"Bir kere ben Tanrı'nın suretinde ve onun benzeri olarak yaratılmadım. Hiçbir şey bilmiyorum, bir şey yapamıyorum, ayrıca iyi bir insan değilim. Hiç değilim! İkincisi: Tanrı ne kadar zor durumda olduğumu bilmiyor veya biliyor da istemediği için yardım etmiyor. Üçüncüsü: Tanrı her şeyi bilen, mutlak kudret sahibi, iyiliksever bir varlık değildir. Kısacası, Tanrı yoktur! Bu uydurmadır, her şey uydurmadır, tüm hayat uydurmadır, fakat beni bunlarla aldatamazsınız!"

Rubtsov ilk önce o kadar şaşırdı ki, küçük dilini yutacak gibi oldu; sonra öfkeden yüzü kül rengine döndü ve pis pis küfretmeye başladı. Fakat Yakov'un ciddi bir tavırla *İncil*'den alıntılar yapması üzerine geri çekildi ve sesini kesip derin düşüncelere gömülmek zorunda kaldı.

Şapoşnikov konuşurken adeta korkunç bir hal alırdı. Yüzü esmer ve ince, saçları bir Çingeneninki gibi kıvırcık ve siyahtı. Morumsu dudaklarının arasından parıldayan kurt dişleri görünürdü. Kara gözleri düşmanının yüzünde sabitleşirdi. Bu ağır, ezici bakışlara dayanmak zordu. Bu bakışlar bana megalomani hastasının bakışlarını anımsatırdı.

Yakov'dan dönerken, Rubtsov somurtarak bana:

"Kimse karşıma geçip de Tanrı'ya karşı çıkmamıştı. Hayatımda böyle bir şey duymadım. Her şeyi duydum da böylesini hiç duymadım. Bu adam yolcu, yakında ölecek. Yazık! Kendini mahvetmiş! İlginç kardeşim, çok ilginç!" dedi.

Yakov'la çabucak dost oldu. O konuşurken heyecandan içi içine sığmıyor, hasta gözlerini ovuşturuyordu. Kıs kıs gülerek:

"Demek öyle!" diyordu. "Demek ki Tanrı'yı emekliye ayırdık? Ama Çar hakkında söyleyecek bir çift sözüm var. Çar bana engel olamaz. Sorun çarlarda değil, patronlarda. Çar kim olursa olsun onunla anlaşırım. Hatta isterse korkunç İvan olsun... Sen Çar olup tahtta otur, saltanat sür, ama bırak da şu patronların hakkından geleyim. İşte o kadar! Bırakıyor musun, altın zincirlerle seni tahtına bağlar, sana dua ederim."

"*Çar Açlık*"ı okuduktan sonra şöyle dedi:

"Hepsi gerçekten doğru!"

Taş baskıyla basılmış broşürü ilk kez görünce:

"Bunu sana kim yazdı? Anlaşılır bir şekilde yazıyor. Ona teşekkür et!" dedi.

Rubtsov doymak bilmeyen bir bilgi açlığına sahipti. Şapoşnikov'un yıkıcı küfürlerini büyük bir dikkatle, benim kitaplar hakkında anlattıklarımı saatlerce dinler, başını geriye atıp, gırtlağını şişirerek kahkahalar atardı. Hayranlıkla:

"Şu insan zekâsı ne kadar kıvrak, aman Tanrım," derdi.

Hasta gözleri rahatsızlık verdiği için zar zor okurdu. Ama çok şey bilir ve sık sık beni bilgisiyle şaşırtırdı.

"Almanlarda olağanüstü akıllı bir marangoz varmış. Kral bile akıl danışmak için onu çağırırmış."

Art arda sorduğum sorulardan sonra Bebel'den bahsettiği anlaşıldı.

"Bunu nereden biliyorsunuz?"

Serçe parmağıyla yumru yumru kafasını kaşıyarak kısaca:

"Biliyorum," diye cevap verdi.

Yaşamın ağır karmaşası Şapoşnikov'u ilgilendirmiyordu. O tamamen Tanrı'nın yokluğuyla, din adamlarıyla alay etmekle, özellikle papazlardan nefret etmekle meşguldü. Bir gün Rubtsov, ona dostça sordu:

"Yakov sen ne diye sadece Tanrı'ya karşı gelip, yaygara koparıyorsun?"

Yakov bu sefer daha kızgınlıkla ulumaya başladı:

"Bana engel olan bundan başka ne var ki? Neredeyse yirmi yıl Tanrı'ya inandım. Tanrı'dan korkarak yaşadım. Sabrettim. Tartışmak olanaksızdı. Bu, yukarıdan gelen bir emirdi. Elim kolum bağlıydı. *İncil*'i okuya okuya kavradım ve gördüm ki hepsi uydurma. Hepsi uydurma Nikita!"

Ve görünmez bir ağı adeta parçalar gibi kolunu sallayarak, neredeyse ağlar gibi bir sesle:

"İşte bu yüzden vaktinden önce ölüyorum," dedi.

Birkaç ilginç tanıdığım daha vardı. Sık sık Semyonov'un fırınındaki eski arkadaşlara uğrardım. Orada beni sevinçle karşılar, neşeyle dinlerlerdi.

Ama Rubtsov denizciler mahallesinde, Şapoşnikov Kaban'ın ötesinde, Tatar mahallesinde oturuyordu. Arada beş verstlik bir uzaklık vardı. Onları çok seyrek görebiliyordum. Onların beni ziyaret etmeleri ise mümkün değildi çünkü misafir ağırlayacak yerim yoktu. Ayrıca, emekli bir asker olan yeni fırıncı, jandarmalarla arkadaşlık ediyordu. Jandarma kışlasının arka avlusu bizim avluya bitişikti. Cüsseli "mavi üniformalılar" Albay Gangart'a çörek, kendilerine de ekmek almak için çitten atlayıp bize geliyorlardı. Ve bundan başka fırına gereksiz yere ilgi çekmemek için "insanlara fazla görünmemem" tavsiye edilmişti.

Çalışmamın anlamsız olduğunu görüyordum. Dükkânın gelirini hesaba katmadan, herkes kasadan öyle gelişigüzel para çekiyordu ki, bazen un alacak paramız dahi kalmıyordu. Derenkov sakalını çekiştirerek mahzun bir tavırla gülümserdi:

"İflas edeceğiz!"

Onun hayatı da tatsızdı. Kıvırcık, kızıl saçlı Nastya karnı burnunda bir halde ortalıkta geziniyor, herkese ve her şeye yeşil, küskün gözlerle bakarak kötü huylu bir kedi gibi burnundan soluyordu.

Andrey'i görmüyormuş gibi onun üzerine doğru yürür, Andrey suçlu bir tavırla kıs kıs gülerek ona yol verir ve içini çeker, ara sıra da bana yakınırdı:

"Hiçbir şeyde ciddiyet yok. Herkes durduk yerde her şeyi alıyor. Kendime yarım düzine çorap almıştım; anında ortadan kayboldu."

Bu çorap hikâyesi gülünçtü. Çünkü bu alçakgönüllü, kendi çıkarını düşünmeyen adamın faydalı işler yapmaya çalışarak kendini harap ettiğini, etrafındakilerin ise ciddiye almayarak bu işi nasıl düşüncesizce bozduklarını görüyordum. Derenkov hizmet ettiği insanlardan ona minnettar olmasını beklemiyordu. Ama daha ilgili ve dostça bir davranışı hak ediyor, bu karşılığı alamıyordu. Ailesi ise hızla dağılıyordu; babası kendini dine vermiş, bunamıştı. Küçük kardeşi içiyor ve kızlarla vakit geçiriyordu. Kız kardeşi bir yabancı gibi davranıyordu. Anlaşılan kızıl saçlı öğrenciyle aralarında tatsız bir aşk macerası geçmişti. Kızın gözlerinin ağlamaktan şiştiğini sık sık fark ediyordum. Kızıl saçlıdan nefret etmeye başlamıştım.

Maria Derenkova'ya âşık olduğumu sanıyordum. Bizim dükkândaki cüsseli, kırmızı yanaklı, kırmızı dudaklarında gülümseme hiç eksik olmayan satıcı kız Nadejda Şerbetova'ya da âşıktım. Ben zaten genellikle âşıktım. Yaşım, karakterim ve yaşamımın karmaşıklığı bir kadınla ilişki kurmamı gerektiriyordu. Bu vakitsiz bir istek değildi, bu iş için biraz geç bile kalmıştım. Bir kadının şefkatine, hiç olmazsa dostça ilgisine ihtiyacım vardı. Kendimden içtenlikle söz etmem, birbirini tutmayan düşüncelerimi, karışık izlenimlerimi yerli yerine koymam gerekiyordu.

Dostum yoktu. Bana "işlenecek hammadde" gözüyle bakan insanlar bana sempatik gelmiyordu. Onlara açılamıyordum. Onların ilgisini çekmeyen bir şeyden söz etmeye başladığımda:

"Yeter artık!" diyorlardı.

Guriy Pletnev'i tutuklamışlar ve Petersburg'daki hapishaneye yollamışlar... Bunu bana ilk haber veren sabahın erken saatlerinde sokakta rastladığım Nikiforiç'ti. Sanki bir resmi geçitten döner gibi bütün madalyalarını takmış, dalgın ve ciddi bir tavırla bana doğru yürüyordu. Elini kaldırıp kasketine götürdü ve bir şey demeden yanımdan geçti. Ama birden durup arkamdan kızgın bir sesle:

"Bu gece Guriy Aleksandroviç'i tutukladılar," dedi.

Etrafına göz atarak elini salladı ve daha alçak bir sesle ekledi:

"Mahvoldu delikanlı!"

Bana öyle geldi ki, kurnaz gözlerinde yaşlar ışıldıyordu. Pletnev'in tutuklanmayı beklediğini biliyordum. Beni bu konuda bizzat kendisi uyarmış, hem bana hem de benimle olduğu kadar dostça geçindiği Rubtsov'a kendisiyle görüşmememizi öğütlemişti.

Nikiforiç, ayaklarının ucunda yaylanarak sıkıntıyla sordu:

"Niye bana gelmiyorsun?"

Akşam ona gittim. Uykudan henüz yeni kalkmış, yatağında oturuyor, kvas içiyor, karısı ise pencerenin önünde iki büklüm olmuş pantolon yamıyordu.

Bekçi, kıllarla kaplı göğsünü kaşıyıp düşünceli bir tavırla yüzüme bakarak:

"İşte böyle," diye konuşmaya başladı. "Tutukladılar. Evinde Çar aleyhinde hazırlanan bildiriler için boya kaynattığı bir tencere bulmuşlar."

Ve, yere tükürüp kızgınlıkla karısına bağırdı:

"Pantolonu versene!"

Kadın başını kaldırmadan:

"Hemen," diye yanıtladı.

İhtiyar gözleriyle karısını göstererek:

"Acıyor, ağlıyor," dedi. "Ben de acıyorum. Fakat bir öğrenci nasıl Çar'a karşı gelebilir?"

Giyinirken bir yandan da konuşuyordu:

"Ben biraz dışarı çıkıyorum. Sen semaveri yak."

Karısı hiç kımıldamadan pencereye bakıyordu. Ama kapının ardında kocası gözden kaybolunca sımsıkı sıktığı yumruğunu kapıya doğru salladı ve dişlerinin arasından hınçla şu kelimeler döküldü:

"Seni kart yılan!"

Yüzü ağlamaktan şişmişti. Sol gözü kocaman bir yumrukla neredeyse kapanmıştı. Ayağa fırladı, sobanın yanına gitti ve semaverin üstüne eğilerek, homurdandı:

"Onu aldatacağım, hem de öyle aldatacağım ki, bir kurt gibi uluyacak. Sen ona inanma, tek bir sözüne bile inanma... O seni kapana kıstırmaya çalışıyor... Kimseye acımaz o. İnsan avcısı! Hakkınızdaki her şeyi biliyor. İşi gücü bu... Onun en büyük hevesi insan avlamaktır."

Kadın bana doğru yanaşıp pek cılız bir sesle:

"Beni biraz okşasan, olmaz mı?" dedi.

Bu kadından hoşlanmıyordum. Ama öyle acıklı ve dokunaklı bir hüzünle bakıyordu ki, ona sarıldım, sert, karmakarışık, yağlı saçlarını okşamaya başladım.

"O şimdi kimi izliyor?"

"Ribnoryadskaya'daki odalarda kalan birilerini."

"Adlarını biliyor musun?"

Kadın gülümseyerek:

"Şimdi ona gidip bana ne sorduğunu söyleyeceğim. Geliyor... Zavallı Guriy'i de o izlemişti."

Ve fırlayıp sobanın yanına gitti.

Nikiforiç bir şişe votka, reçel ve ekmek getirmişti. Oturup çay içtik. Marina yanımda oturuyor, sağlam gözüyle yüzüme bakarak bana büyük bir şefkatle ikramda bulunuyor, kocası ise etkileyici sözler söylüyordu:

"Göze görünmez ağ, kalplerde, kemiklerdedir. Onu koparıp yok etmeyi bir dene! Çar, halkın Tanrısıdır."

Ve birdenbire sordu:

"Sen bol bol kitap okumuşsun. *İncil*'i okudun mu? Peki sence oradaki her şey doğru mu?"

"Bilmiyorum."

"Bana göre gereksiz şeyler de var. Üstelik bunlar hiç de az değil. Örneğin yoksullar hakkında yazılı olanlar: yoksullar mutluymuş. Onlar nasıl mutlu olabilir ki? Biraz gereksiz söylenmiş bir söz bu. Ve genel olarak yoksullarla ilgili bir sürü anlaşılmaz şey var. Bir yoksul ile yoksullaşmış olanı birbirinden ayırmak gerekir. Adam yoksulsa hali kötü demektir. Fakat yoksul düşmüşse belki de talihi ters gitmiştir. Bunu böyle düşünmek gerekir. Böylesi daha iyidir!"

"Neden?"

Bana merakla bakarak sustu. Sonra çok net ve inandırıcı bir tavırla konuşmaya başladı. Anlaşılan bu fikirleri kafasında iyice ölçüp biçmişti.

"*İncil*'de merhamet çoktur. Oysa merhamet zararlı bir şeydir. Ben böyle düşünüyorum. Merhamet, gereksiz, hatta zararlı insanlar için muazzam miktarda paraların harcanmasını şart koşar; düşkünlerevi, hapishaneler, akıl hastaneleri... Oysa güçlerini boşu boşuna harcamasınlar diye sağlam, sağlıklı insanlara yardım etmek gerekir. Ne var ki, biz güçsüzlere yardım ediyoruz. Bir güçsüzden güçlü yapılabilir mi? Bu gereksiz iş nedeniyle sağlam olanlar güçsüzleşiyor, güçsüzler de onlara yük oluyor. İşte asıl bununla ilgilenmek gerekir. Üzerinde düşünülüp taşınılması gereken çok şey var. Hayat *İncil*'in yolundan saptı, bunu anlamalıyız. Onun yolu ayrı. İşte görüyorsun Pletnev neden mahvoldu? Merhameti yüzünden! Dilencilere sadaka veriyoruz, ama öğrencilerin başı belaya giriyor. Bunun neresi mantıklı?"

Daha önceleri de karşılaşmama rağmen bu düşünceleri böylesine keskin bir biçimde ilk kez duyuyordum. Bunlar, zannedildiğinden çok daha uzun ömürlü ve yaygındı. Yedi yıl sonra Nietzsche'yi okurken, Kazanlı bekçinin felsefesini açıkça anımsadım. Bir de şunu söylemeliyim: Kitaplarda, daha önce gerçek hayatta karşılaşmadığım şeyler pek olmuyordu.

İhtiyar "insan avcısı" ise, parmaklarıyla tepsinin kenarını tıkırdatıp, sözlerine tempo tutarak sürekli konuşuyordu. Kuru yüzündeki kaşlarını sertçe çatmıştı. Ama bana değil, iyice parlatılmış semaverin bakır aynasına bakıyordu.

Karısı ona iki kez:

"Senin gitme vaktin geldi!" diye hatırlattı. Bekçi karısına cevap vermedi. Kelimeleri art arda dizip düşüncelerini dile getiriyordu. Sonra, birdenbire nasıl olduğunu anlayamadığım bir şekilde başka bir konuya geçti.

"Sen kafası çalışan bir çocuksun. Bilgilisin. Sana fırıncı olmak yakışır mı? Başka bir işte çalışıp Çar'a hizmet ederek de iyi para kazanabilirdin."

Onu dinlerken, Ribnoryadskaya Sokağı'ndaki tanımadığım insanları, Nikiforiç'in kendilerini izlediği konusunda onları nasıl uyaracağımı düşünüyordum. Oradaki odalardan birinde, hakkında çok ilginç şeyler anlatılan Yalutorovs'taki sürgünden yeni dönmüş Sergey Somov adında bir adam kalıyordu.

"Zeki insanlar, kovandaki arılar ya da yuvalarındaki eşek arıları gibi sürüler halinde yaşamak zorundadırlar. Çar hazretleri..."

Karısı:

"Baksana; saat dokuz oldu," dedi.

"Lanet olsun!"

Nikiforiç üniformasının düğmelerini ilikleyerek ayağa kalktı.

"Neyse önemli değil. Paytonla giderim. Hoşça kal, kardeş! Yine gel, çekinme."

Bekçi kulübesinden çıkarken bir daha asla Nikiforiç'i ziyaret etmeyeceğime dair kendi kendime söz verdim. Gerçi ihtiyar ilginç bir adamdı, ama ondan soğumuştum. Merhametin zararı hakkında söylediği sözler beni çok etkiledi ve hafızama kazındı. Onlarda bir doğruluk payı bulunduğunu seziyordum fakat bu sözlerin kaynağının bir polis olduğunu bilmek can sıkıcıydı.

Bu konu hakkında sık sık tartışmalar olurdu. Bunlardan özellikle biri beni oldukça etkiledi.

Şehre bir "Tolstoycu" gelmişti. Bu rastladığım ilk Tolstoycu'ydu. Uzun boylu, kaslı, esmer yüzlü, siyah keçi sakallı, zenci gibi kalın dudaklı bir adamdı. Sırtını hafifçe kamburlaştırarak yere bakardı. Ama ara sıra sert bir hareketle kel kafasını kaldırıverir ve siyah nemli gözlerinin tutkulu ışıltısı

insanın yüreğine işlerdi. Onun bu keskin bakışında nefret gibi bir şey yanıp tutuşurdu. Profesörlerden birinin evinde sohbet ediyorduk. Gençlerin arasında siyah, ipek cüppeli, ince, zarif bir ilahiyat öğrencisi de vardı. Cüppe onun gri, soğuk bakışlı gözlerini ve kuru gülümsemesiyle aydınlanmış soluk, güzel yüzünü iyice belirginleştiriyordu.

Tolstoycu, *İncil*'in yüce gerçeğinin sonsuza dek sarsılmaz olduğu hakkında uzun bir söylev verdi. Sesi boğuk, kurduğu cümleler kısaydı. Fakat sözcükleri sertti ve onlarda içten bir inancın gücü seziliyordu. Konuşurken kıllı sağ eli, bir şey keser gibi yaptığı tekdüze hareketlerle ona eşlik ediyor, sol eli ise cebinde duruyordu.

Yanımdaki köşeden:

"Oyuncu," diye fısıldadılar.

"Evet, çok yapmacık."

Bundan kısa bir süre önce Katolikliğin bilime karşı mücadelesi hakkında –herhalde Dreper'indi– bir kitap okumuştum. Ve şimdi bana, bu Tolstoycu konuşurken, dünyanın sevginin gücü ile kurtarılacağına çılgınca inanan ve insanların haline acıyarak onları kesmeye ve meydanlarda odun yığınları üzerinde yakmaya hazır insanlardan biri konuşuyor gibi geldi.

Geniş kollu beyaz bir gömlek ve onun üstüne boz renkli, eski bir cüppe giymişti. Bu onu diğerlerinden ayırıyordu. Vaazının sonunda haykırdı:

"İşte böyle; İsa'dan mı yoksa Darwin'den mi yanasınız?"

Bu soruyu, gençlerin sıkışık oturduğu, delikanlıların ve genç kızların korku ve hayranlık dolu gözlerle onu izledikleri köşeye bir taş gibi fırlatıp atmıştı. Anlaşılan konuşması herkesi altüst etmişti. Herkes dalgın dalgın başını eğerek susuyordu. Coşkulu bakışlarını insanlar üzerinde dolaştırarak sertçe ekledi:

"Bu iki uzlaşmak bilmez grubu ancak Farizyenler[11] birleştirmeye çalışabilir. Onları birleştirirken de rezilce kendi kendilerine yalan söylüyor ve yalanlarıyla insanların ahlakını bozuyorlar." Ufak tefek papaz ayağa kalktı. Cüppesinin kollarını özenle kıvırdı, tehlikeli bir nezaket ve yüksekten bakan bir gülümsemeyle ağır ağır konuşmaya başladı:

"Sizin belli ki Farizyenler hakkında kaba ve bayağı düşünceleriniz var. Bu düşünceleriniz aslında bayağı olmakla kalmıyor, aynı zamanda da yanlış."

Papaz beni büyük bir şaşkınlığa sürükleyerek Farizyenlerin, İsrail halkının vasiyetlerinin gerçek ve dürüst koruyucuları olduklarını ve halkın her zaman onlarla birlikte düşmanlara karşı hareket ettiğini kanıtlamaya koyuldu.

"Örneğin Jozef Flavius'u okuyun," dedi.

Tolstoycu ayağa fırlayıp geniş ve yıkıcı bir hareketle Flavius'u biçerek haykırdı:

"Halklar, günümüzde de dostlarına karşı düşmanlarıyla birlikte hareket ediyorlar. Ama bunu kendi iradeleriyle yapmıyorlar. Onları zorluyorlar. Sizin Flavius'unuzdan bana ne?"

Ufak tefek papaz ve diğerleri asıl tartışma konusunu uzatarak küçücük parçalara böldüler ve konu kaybolup gitti.

Tolstoycu:

"Gerçekler, sevgiden başka bir şey değildir!" diye haykırdı. Oysa gözleri nefret ve kinle ışıldıyordu.

Kendimi bu kelimelerle mest olmuş gibi hissediyor, anlamlarını kavrayamıyordum. Ayaklarımın altındaki toprak bir kelime anaforu içinde sallanıyordu. Ve sık sık yeryüzünde benden daha aptal ve daha yeteneksiz biri olamayacağını umutsuzluk içinde düşünüyordum.

Tolstoycu ise, kıpkırmızı kesilmiş yüzündeki terleri silerken kudurmuşçasına bağırdı:

"*İncil*'i atın bir kenara! Yalan söylememek için onu unutun. İsa'yı bir kez daha çarmıha gerin. Bu daha namuslu bir iştir."

Bu soru, bir duvar gibi karşıma dikilmişti: Eğer yaşam yeryüzünde mutluluk uğruna sürdürülen bir mücadeleyse, merhamet ve sevgi, bu mücadelenin başarıya kavuşmasını engellemeyecek miydi?

Tolstoycu'nun soyadını ve nerede oturduğunu öğrendim; Klopski'ymiş. Ertesi akşam ona gittim. İki varlıklı kız kardeşin evinde kalıyordu.

Gittiğimde kızlarla birlikte bahçedeki bir masanın başında, kocaman bir ıhlamur ağacının gölgesinde oturuyordu. Beyaz bir pantolon ve aynı renk gömlek giymişti. Gömleğinin açık yakasından kıllı, uzun, köşeli ve kuru göğsü görünüyordu. Bu görüntüsüyle, benim kafamdaki, gerçekleri yayan, evsiz barksız havari hayaline çok uygun düşüyordu.

Klopski, gümüş bir kaşıkla tabaktaki sütlü ağaççileğini yiyor, iştahla yutkunuyor, kalın dudaklarını şapırdatıyor ve her yutkunuştan sonra bir kedininkine benzeyen seyrek bıyıklarındaki beyaz damlacıkları üflüyordu. Kızlardan biri masanın başında dikilmiş, ona hizmet ediyordu. Diğeri ise ıhlamurun gövdesine yaslanıp, ellerini göğsünde kavuşturmuş, hülyalı hülyalı tozlu, sıcak gökyüzünü seyrediyordu. İkisi de leylak rengi hafif elbiseler giymişlerdi ve ayırt edilmez derecede birbirlerine benziyorlardı. Tolstoycu benimle memnuniyetle ve şefkatle aşkın yaratıcı gücü hakkında konuştu. Yaşamın her yanına dağılmış olan sevgiyi, insanı dünyanın ruhuna bağlama gücü olan tek duyguyu, insanın ruhunda geliştirmesi gerektiğinden bahsetti.

"İnsanları ancak bununla birbirine bağlayabiliriz. Sevmeden yaşamı anlamak mümkün değildir. Bazıları der ki: Hayatın yasası mücadeledir. Böyle söyleyenler ölmeye mahkûm kör ruhlardır."

Fakat kızlar yanımızdan ayrılıp, birbirlerine sarılarak bahçenin ücra köşelerinden eve doğru giderlerken, bu adam gözlerini süze süze onların ardından baktı ve:

"Ya sen kimsin?" diye sordu.

Beni dinledikten sonra parmaklarıyla masaya vurmaya, insanın her yerde insan olduğundan, insanın yaşamdaki yerini değiştirmek yerine, insanlara sevgiyle yaklaşmak için ruhunu eğitmesi gerektiğinden söz etmeye başladı.

"İnsan ne kadar aşağılardaysa, hayatın asıl gerçeğine, onun kutsal bilgeliğine o kadar yakındır..."

Onun bu "kutsal bilgelik" hakkındaki bilgisinden biraz şüpheye düştüm. Ama yanımda sıkıldığını hissederek bir şey söylemedim. İtici bir bakışla bana baktı, esnedi, ellerini ensesinde kavuşturdu, bacaklarını uzattı, bitkin bir halde gözlerini hafifçe kapayıp, sayıklar gibi mırıldanmaya başladı.

"Sevgiye itaat etmek hayatın yasasıdır..."

İrkilerek, havada bir şey yakalar gibi kollarını salladı ve korku dolu bakışlarını yüzüme dikti.

"Ne oldu? Ben yoruldum, özür dilerim."

Tekrar gözlerini kapadı ve sanki canı acıyormuş gibi dişlerini iyice sıktı. Alt dudağı sarktı, üst dudağı havaya kalktı. Seyrek bıyıklarının mavimsi kılları diken diken kabardı...

Adamın içtenliğinden belli belirsiz kuşku duyarak, hiç de hoş olmayan duygularla yanından ayrıldım.

Birkaç gün sonra bekâr ve ayyaş bir doçent tanıdığıma sabahın erken saatlerinde çörek götürdüğümde, Klopski'yle bir kez daha karşılaştım. Gece uyumamış olmalıydı ki, yüzü soluk, gözleri kırmızı ve şişti. Sanırım sarhoştu. Zil zurna sarhoş olan şişman doçent elinde iç çamaşırları ve sigarasıyla, sıkışık mobilyalar, bira şişeleri ve fırlatıp atılmış giysiler arasında yerde oturuyor, bir yandan da sallanarak mırıldanıyordu:

"Merhamet..."

Klopski sertçe ve kızgınlıkla haykırıyordu:

"Merhamet yok! Ya sevgi yüzünden mahvolacağız ya da sevgi için verdiğimiz mücadelenin altında ezileceğiz. Hiç fark etmez: Mahvolmaya mahkûmuz..."

Beni omzumdan kavrayarak odaya soktu ve doçente şöyle dedi:

"İşte, ona sor bakalım ne istiyormuş? İnsanları sevmek onun için gerekli miymiş?"

Doçent yaşaran gözlerle bana baktı ve güldü:

"Bu fırıncı. Benim ona borcum var."

Sendeledi, elini cebine sokup, bir anahtar çıkartarak bana uzattı:

"Hepsini al!"

Ama Tolstoycu anahtarı alıp bana doğru salladı:

"Hadi git! Sonra alırsın."

Ve benden aldığı çörekleri köşedeki divanın üzerine fırlatıp attı.

Beni tanımamıştı, buna sevindim. Hafızamda onun mahvolma hakkındaki sözleri ve kalbimde ona duyduğum nefret duyguları olduğu halde oradan uzaklaştım.

Bir süre sonra yanında yaşadığı kızlardan birine, sonra da diğerine aynı gün içinde aşkını itiraf ettiğini anlattılar. Kız kardeşler önce bu sevinci aralarında paylaşmışlar, sonra da bu sevinç âşığa duyulan nefrete dönüşmüş ve kapıcıya, aşk vaizinin hiç vakit geçirmeden evlerinden çıkıp gitmesini emretmişler. Adam şehirde sırra kadem bastı.

Sevgi ve merhametin insanların hayatındaki yeri sorunu –bu korkunç ve karışık sorun– karşıma çok erken çıktı. Başlangıçta ruhumu belirsiz, ama keskin bir karmaşaya sürükleyerek, sonra da açık ve anlaşılır bir şekilde oluştu:

"Aşkın rolü nedir?"

Okuduğum her şey, Hıristiyanlık, hümanizm fikirleriyle ve insanlara acıma çığlıklarıyla doluydu. O sıralarda tanıdığım en iyi insanlar bu konudan güzel bir dille ve coşkuyla söz ediyorlardı.

Doğrudan doğruya gözlemlediğim her şey, insanlara şefkat ve acıma duygusundan tamamen uzaktı. Hayat, düşmanlık ve şiddet silsilesi halinde, gereksiz şeyleri elde tutmak için sürdürülen kirli bir mücadele olarak önümde uzanıyordu. Şahsen benim sadece kitaplara ihtiyacım vardı, diğer şeylerin benim gözümde hiçbir önemi yoktu.

Bütün bu arabacıların, kapıcıların, işçilerin, memurların, tüccarların ne benim gibi ne de benim sevdiğim insanlar gibi yaşadıklarını, bizim gibi arzuları olmadığını, tuttukları yolun farklı olduğunu anlamak için sokağa çıkıp kapının önünde bir saat oturmak yeterliydi. Benim saygı duyduğum ve inandığım insanlar ise şaşılacak kadar yalnız kalmış ve yabancılaşmışlardı. Kendilerine bir yaşam kurmak için, kirli ve kurnazca bir karınca çalışması sürdüren çoğunluğun içinde fazlalıktılar. Bu hayat bana aptalca ve öldüresiye sıkıcı geliyordu. Ve sık sık insanların merhametli ve sevgi dolu

oluşunun sadece lafta kaldığını ve gerçekte kendileri de fark etmeden hayatın genel düzenine boyun eğdiklerini görüyordum.

Kendimi büyük bir zorluk içinde hissediyordum.

Bir gün, su inmesi hastalığından her tarafı şişmiş, sapsarı olmuş veteriner Lavrov soluk soluğa bana şöyle dedi:

"Gaddarlık öyle artırılmalı ki insanlar ondan bıkıp şu lanet olasıca sonbahardan nefret eder gibi ondan nefret etsinler!"

Yağmurlu ve soğuk sonbahar erken gelmişti. Bolca hastalık ve intiharla birlikte... Lavrov da, su inmesi hastalığının kendisini boğarak öldürmesini beklemeden siyanür dö potasyumla kendini zehirlemişti. Veterinerin ev sahibi terzi Mednikov cenazeyi kaldırırken:

"Hayvanları iyileştirirdi. Kendisi de bir hayvan gibi öldü!" demişti.

Cılız, Meryem Ana'nın tüm ilahilerini ezbere bilen dindar bir adamdı. Çocuklarını –yedi yaşındaki kızını ve on bir yaşındaki lise öğrencisi oğlunu– üç kollu bir kırbaçla, karısını ise bambu bir kamçıyla baldırlarına vurarak kırbaçlar ve sonra da yakınırdı:

"Sulh hâkimi sözde bu yöntemi bir Çinli'den öğrenip kendime mal etmişim diye beni mahkûm etti. Oysa ben afişler ve resimler dışında hayatımda hiç Çinli görmedim."

Onun işçilerinden biri olan çarpık bacaklı, mahzun "Dunka'nın kocası" lakaplı bir adam, patronu hakkında şunları söylerdi:

"Ben halim selim, dindar insanlardan korkarım. Sert insanlar hemen fark edilir ve onlardan kendinizi kollamak için vaktiniz hep vardır. Bu kendi halinde insanlar ise otların arasındaki yılanlar gibi sürünerek, hiç belli etmeden sana yaklaşır ve ansızın insanı ruhunun en can alıcı yerinden sokar! Bu sakin insanlardan korkarım."

Mednikov'un pek sevdiği uslu, kurnaz, sinsi, jurnalci "Dunka'nın kocasının" sözlerinde doğruluk payı vardı.

Kimi zaman bu sakin insanların, hayatın taştan kalbini kemirici yosunlar gibi yumuşatarak onu daha yumuşak ve daha verimli bir hale getirdiklerini

düşünürdüm. Ama bu uslu adamların bolluğunu, onların rezilliklerle kolayca bağdaşmalarını, ruhlarının ayırt edilmez değişkenliğini ve oynaklığını, sivrisinek gibi sızlanmalarını gözlemleyince, kendimi eşek arısı sürüsü içinde kalmış topal bir at gibi hissederdim.

Polisin yanından dönerken bunu düşünüyordum. Rüzgâr uğulduyor, lambaların ışığı titriyordu. Toprağa ince, toz gibi bir ekim yağmuru serpiştiren koyu gri gökyüzü de titriyor gibiydi. Sırılsıklam olmuş bir fahişe, koluna girdiği bir sarhoşu ite kaka sokağın yukarısına doğru sürüklüyordu. Adam bir şeyler mırıldanıyor, hıçkırıyordu. Kadın bitkin ve soğuk bir ses tonuyla:

"Senin alınyazın böyleymiş," dedi.

"İşte," diye düşündüm. "Birisi de bana kirli ve hüzünlü şeyler, çeşit çeşit tuhaf insanlar göstererek, ite kaka sürükleyip iğrenç köşelere götürüyor. Bundan bıktım usandım."

Belki aklımdan geçen sözler bunlar değildi, ama beynimde yanıp sönen asıl düşünce buydu. Bu hüzünlü gecede ilk kez ruhumun yorulduğunu, kalbimin küf tuttuğunu hissettim. O saatten sonra kendimi daha kötü hissetmeye, kendime başka bir gözle; soğuk, yabancı ve düşmanca bir gözle bakmaya başladım.

Hemen hemen bütün insanlarda düzensiz ve karışık çelişkilerin bir arada bulunduğunu gördüm. Bu çelişkiler sadece sözler ve yapılanlar arasında değil, duygularda da görülüyordu. Çelişkilerin şımarıkça oyunu benim canımı oldukça sıkıyordu. Daha da kötüsü, bu oyunu bizzat kendimde de gözlemledim. Her şey; kadınlar, kitaplar, işçiler, neşeli öğrenciler bana cazip geliyordu. Ama hiçbir yere yetişemiyor, iki arada bir derede kalıyor, bir o yana, bir bu yana dönüp duruyordum. Görünmez, ama güçlü bir el, beni görünmez bir kamçıyla merhametsizce kamçılıyordu.

Yakov Şapoşnikov'un hastaneye kaldırıldığını öğrenince onu ziyarete gittim. Ama oradaki çarpık ağızlı, şişman, gözlüklü, beyaz baş örtüsünün altından kırmızı, yağlı kulakları sarkan bir kadın soğuk bir ses tonuyla bana, "Öldü," dedi.

Gitmeyip karşısında sessizce dikildiğimi görünce sinirlendi ve:

"Ne oldu? Daha ne var?" diye bağırdı.

Ben de sinirlendim ve:

"Siz bir aptalsınız," dedim.

"Nikolay, kov şunu!"

Nikolay bir bezle birtakım bakır çubukları kuruluyordu. Bana bağırıp çubukla sırtıma vurdu. O zaman onu kucaklayıp dışarı çıkardım ve hastanenin kapısının önündeki bir su birikintisine attım. Soğukkanlı davranarak bir dakika kadar sessizce oturdu. Gözlerini faltaşı gibi açarak bana baktı. Sonra ayağa kalktı ve:

"Seni it seni!" dedi.

Derjavin parkına gittim. Orada şairin heykelinin yanındaki sıraya oturdum. İnsanların bana saldırması ve böylece onları dövmeye hakkım olması için kötü ve münasebetsiz şeyler yapmaya can atıyordum. Fakat tatil günü olmasına rağmen bahçe boştu, bahçenin etrafında ise in cin top oynuyordu. Sadece rüzgâr kuru yaprakları sürükleyerek esiyor, sokak lambalarının direklerindeki sökülmüş afişleri hışırdatıyordu.

Kocaman bronz heykel karşımda yükseliyordu. Ona baktım ve şöyle düşündüm: Bu dünyada Yakov adında yalnız bir adam yaşadı. Ruhunun tüm gücüyle Tanrı'nın olmadığını savundu ve sıradan bir ölümle öldü. Sıradan bir şekilde... Bunda sıkıcı ve çok üzücü bir şey vardı.

"Şu Nikolay ahmağın biriymiş. Benimle dövüşmeli ya da polis çağırıp karakola yollamalıydı."

Rubtsov'a gittim. Odasındaki masanın başında, küçük bir lambanın karşısında oturuyor, ceketini yamıyordu.

"Yakov ölmüş!.."

İhtiyar iğneyi tuttuğu elini havaya kaldırdı. Anlaşılan haç çıkarmak istiyordu, ama sadece elini sallamakla kaldı. İğneyi bir yere iliştirip sessizce bir küfür savurdu ve sonra homurdanmaya başladı:

"Aslında hepimiz öleceğiz! Böyle budalaca bir alışkanlığımız da var kardeş! İşte o öldü, diğer yandan bir bakırcı vardı, o da mahvoldu.

Jandarmalar onu alıp götürdü. Beni onunla Gurka tanıştırmıştı. Akıllı bakırcıydı! Öğrencilerle gezip tozardı. Duydun mu, öğrenciler isyan çıkarmışlar. Doğru mu bu? Şu ceketimi diksene, gözüm görmüyor."

Eski püskü giysilerini, iğne ve ipliği bana verdi. Kendisi de ellerini arkasında kavuşturup öksürüp, homurdanarak odada gezinmeye başladı:

"Kâh burada, kâh şurada bir alev tutuşur... Ama şeytan onu üfler ve sonra yine can sıkıntısı! Bu şehirde işler ters gidiyor. Hazır vapurlar çalışırken, buradan çekip gideceğim."

Durdu ve kafasını kaşıyarak sordu:

"Ama nereye gideceğim ki? Her yere gittim. Evet... Her yere gittim. Dolaşmadık yer kalmadı ve sadece kendimi yıprattım."

Yere tükürdükten sonra ekledi:

"Hey gidi rezil hayat! Yaşadım, yaşadım, ama ne ruhça ne de vücutça bir şey elde edemedim."

Kapının yanındaki köşede dikilip sanki bir şeye kulak kabartmış gibi sustu, sonra sert bir tavırla yanıma gelip masanın kenarına ilişti:

"Sana diyeceğim şu ki, Aleksey Maksimiç'im, Yakov kocaman kalbini boşu boşuna Tanrı için harcadı. Benim reddetmemle ne Tanrı, ne de Çar daha iyi olmayacaktır. Bence insanlar kendilerine öfkelenip, kendi alçakça hayatlarını reddetsinler. Gereken budur! İşte o kadar! Eh, ben ihtiyarım, bir şeyleri kaçırdım, yakında tamamen kör olacağım. Ne yazık ki öyle kardeş! Diktin mi? Haydi seninle meyhaneye gidip çay içelim."

Meyhaneye giderken, karanlıkta tökezleyip omzuma tutunuyor ve mırıldanıyordu:

"Şu sözümü aklında tut: İnsanlar sabredemeyip günün birinde hiddetlenecekler. Her şeyi kırıp dökmeye başlayacaklar. Sahip oldukları bütün önemsiz şeyleri yok edecekler."

Meyhaneye gidemedik. Alafusovlu işçilerin kapısını koruduğu genelevin tayfalar tarafından kuşatıldığını görerek durduk. Rubtsov gözlüklerini çıkararak onaylayıcı bir tavırla:

"Her bayram burada kavga dövüş çıkar!" dedi ve koruyucular arasında kendi arkadaşlarının da olduğunu gördükten sonra, derhal kavgaya karıştı. Onları kışkırtmaya ve cesaretlendirmeye başladı:

"Dayan fabrika! Kurbağaları ez! Çamça balıklarını boğ! Haydi göreyim seni!"

Akıllı ihtiyarın nasıl heyecanlı ve meraklı olduğunu, yumruk sallayarak, omuz darbeleriyle yere devirerek tayfalardan oluşan kalabalığı yarıp geçmesini izlemek tuhaf ve eğlenceliydi.

Birbirlerine kin tutmaksızın, neşeyle, mertçe, fazla gelen güçlerini sarf etmek için dövüşüyorlardı. Koyu bir insan kütlesi fabrika işçilerini kapıya sıkıştırarak eşikte toplanmışlardı. Kapılar çatırdıyor, coşkulu haykırışlar ortalığa yayılıyordu.

"Şu kel elebaşıyı dövün!"

Evin çatısına tırmanan iki kişi ahenkli ve coşkulu bir sesle şarkı söylüyorlardı:

"Biz hırsız değiliz, düzenbaz değiliz,
eşkıya değiliz...
Biz tayfayız, balıkçıyız!"

Polis düdüğünü çaldı, karanlığın içinde bakır düğmeler ışıldadı. Ayakların altındaki çamur hışırdıyor, çatıdaki şarkı devam ediyordu:

"Ağlarımızı kuru sahillere atarız
Tüccar evlerine, ambarlara!
Dur! Yerde yatan adama vurulmaz.
Dede! Kendini kolla!"

Sonra Rubtsov'u, beni, düşman ya da dost tarafından üç beş kişiyi daha karakola götürdüler. Sonbahar gecesinin yatıştırıcı karanlığı bize coşkulu bir şarkıyla eşlik etti:

"Kırk tane turna balığı tuttuk
Bunlardan gocuk yapacağız."

Rubtsov sık sık burnunu çekip yere tükürerek hayranlık dolu bir tavırla:

"Şu Volga boyu ahalisi ne kadar iyi," diye söyleniyordu.

Sonra kulağıma eğilerek fısıldadı:

"Sen uzaklaş buradan! Bir fırsatını bulup kaç! Karakolda ne işin var senin?"

Ben ve peşime takılan uzun boylu bir tayfa kendimizi sokağa attık. Bir çiti aştık, sonra bir başkasını. O geceden sonra sevimli akıllı ihtiyar Nikita

Rubtsov'a bir daha rastlamadım.

***

Çevremde kimse kalmamıştı. Öğrenciler arasında ayaklanmalar başlamıştı. Bu ayaklanmaların anlamını ve gerekçesini anlamıyordum. Neşeli bir telaş görüyor, ama içindeki dramları fark edemiyor, üniversitede okuma mutluluğuna erişmek için işkenceye bile katlanılabileceğini düşünüyordum. Eğer bana:

"Git, oku, ama bunun karşılığında sana pazar günleri Nikolayev Meydanı'nda sopa atacağız!" teklifinde bulunsalardı, sanırım bu şartı kabul ederdim.

Semyonov'un fırınına uğradığımda fırın işçilerinin üniversiteye gidip öğrencileri dövmeye hazırlandıklarını öğrendim. Neşeli bir kızgınlıkla:

"Onları dirhemlerle döveceğiz!" diyorlardı.

Onlarla tartışmaya, küfürleşmeye başladım. Sonra birden öğrencileri korumak için ne arzumun ne de söyleyecek sözümün olmadığını dehşetle fark ettim.

Bir hasta gibi elim ayağım tutmaz bir halde, kalbimde şiddetli bir sıkıntıyla mahzenden çıktığımı anımsıyorum.

Geceleyin, Kaban Nehri kıyısında oturdum. Karanlık suya taş fırlatarak, devamlı şu üç sözcüğü kafamda tekrarlayıp durdum:

"Şimdi ne yapacağım?"

Can sıkıntısından keman çalmayı öğrenmeye başladım. Geceleri bekçinin ve farelerin keyfini bozarak, dükkânda kemanımı gıcırdatır, onların başının etini yerdim. Müziği seviyor ve büyük bir hevesle uğraşıyordum. Ama tiyatro orkestrasında kemancı olan öğretmenim, derste dükkândan çıktığım bir sırada benim kilitlemediğim kasanın çekmecesini açmış. Döndüğümde, onu paraları cebine tıkıştırırken buldum. Beni kapıda görünce boynunu uzattı, tıraşlı, sıkıcı suratını bana yaklaştırarak yavaşça:

"Hadi, vursana!" dedi.

Dudakları titriyor, anlamsız gözlerinden tuhaf bir şekilde yağlı iri gözyaşları damlıyordu.

Kemancıya bir yumruk indirme isteğine kapıldım, fakat bunu yapmamak için, yumruklarımı altıma alarak yere oturdum ve paraları masaya koymasını emrettim.

Ceplerini boşalttı, kapıya yöneldi fakat durarak aptalca yüksek ve korkunç bir sesle:

"Bana on ruble ver!" dedi.

Paraları ona verdim, ama keman çalmayı öğrenmeyi de bıraktım.

Aralık ayında kendimi öldürmeye karar verdim. Bu kararımın sebebini *Makar'ın Hayatında Bir Olay* adlı öykümde yazmayı denemiştim. Fakat bunu başaramadım. Öykü beceriksizce, tatsız ve iç gerçekten yoksun bir biçimde yazılmıştı. Bence, bu gerçeğin olmayışını bu öykünün iyi bir özelliği olarak kabul etmek gerekir. Olaylar gerçekti fakat sanki benim tarafımdan aydınlatılmamıştı ve sanki öykünün benimle hiçbir ilgisi yoktu. Öykünün edebi değeri bir yana, onda beni sevindiren bir şeyler var. Bu öyküyle sanki kendimi aşmıştım.

***

Çarşıdan dört kurşunla dolu bir tabanca aldım ve kalbime isabet ettireceğimi düşünerek göğsüme ateş ettim. Ama sadece akciğerimi delik deşik etmekle kaldım. Bir ay sonra oldukça mahçup, kendimi son derece aptal hissederek yeniden fırındaki işime başladım.

Fakat bu kısa sürdü. Mart ayı sonunda, fırından dükkâna geldiğimde satıcı kızların odasında Hohol'u gördüm.

Pencere yanındaki bir iskemleye oturmuştu. Dalgın dalgın kalın bir sigara içiyor ve çıkan duman bulutunu dikkatle seyrediyordu. Selam vermeden:

"Vaktiniz var mı?" diye sordu.

"Yirmi dakika kadar."

"Oturun, konuşalım."

Her zamanki gibi paltosu sımsıkı ilikliydi. Sarı sakalı geniş göğsüne yayılmış, kısa kesilmiş sert saçları inatçı alnının üzerinde fırça gibi dikilmişti. Ayaklarında ağır, köylü çizmeleri vardı. Onlardan etrafa katranımsı bir koku yayılıyordu.

Sakin ve alçak bir sesle konuşmaya başladı:

"Pekâlâ, benim yanıma gelmek ister misiniz? Ben Volga'nın kırk beş verst aşağısındaki Krasnovidovo köyünde oturuyorum. Orada dükkânım var. Bana satışta yardımcı olursunuz. Bu iş fazla zamanınızı almaz, güzel kitaplarım var. Okumanıza yardımcı olurum. Kabul mü?"

"Evet."

"Cuma günü saat altıda Kurbatov iskelesine gelin ve Krasnovidovo kayığını sorun. Sahibinin adı Vasiliy Pankov'dur. Zaten ben de orada olacağım, sizi görürüm. Hoşça kalın!"

Geniş elini bana uzatıp, ayağa kalktı. Diğer eliyle de koynundan gümüş bir piryol saati çıkardı ve:

"Altı dakikada konuşmayı bitirdik," dedi. "Evet benim adım Mihaylo Antonov, soyadım ise Romas. İşte böyle."

Arkasına dönüp bakmadan, ayaklarını sertçe basarak, ağır, dev cüsseli vücudunu kolayca taşıyarak gitti.

İki gün sonra Krasnovidovo'ya doğru yola çıktım.

Volga'nın buzları yeni çözülmüştü. Gri, gevşek buz parçaları bulanık suyun üstünde sallanarak birbiri ardı sıra yüzüyordu. Kayık onları geçiyor, buzlar gıcırdayarak kayığın yanına sürtünüyor, sarsıntıyla keskin kristaller halinde etrafa saçılıyor. Dalgaları kıyıya sürükleyen bir kuzey rüzgârı esiyor, güneş, buz parçalarının mavimsi cama benzeyen kenarlarından parlak, beyaz ışınlar halinde yansıyarak göz kamaştırırcasına ışıldıyor. Fıçılarla, çuvallarla, sandıklarla yüklü kayık, yelkeniyle ilerliyor. Dümeni, göğsü rengârenk kordonla işlenmiş koyun postundan ceket giymiş olan genç ve şık köylü Pankov kullanıyor. Sakin ifadeli bir yüzü, soğuk bakışlı gözleri var. Suskun bir adam ve köylüye pek benzemiyor. Kayığın burnunda, elinde bir kancayla bacaklarını aralamış bir halde Pankov'un ırgatı, üstü başı perişan köylü Kukuşkin duruyor. Üstüne bir iple bağlı eski

püskü bir hırka geçirmiş, kafasına buruş buruş olmuş bir papaz şapkası takmış. Yüzünde morluklar ve hafif sıyrıklar var. Uzun kancayla buz parçalarını şuraya buraya iterken nefretle küfrediyor:

"Savul! Nereye giriyorsun?"

Ben Romas'ın yanında, yelkenin altındaki sandıkların üstünde oturuyordum. Alçak sesle bana:

"Köylüler beni sevmezler, özellikle zengin olanları!" dedi. "Sizden de hoşlanmayacaklar."

Kukuşkin, kancayı ayaklarının ucuna, enlemesine koyuyor. Yara bere içindeki yüzünü bize döndürerek, coşkuyla:

"Seni en çok papaz sevmez Antoniç," diyor.

Pankov:

"Bu doğru," diye onaylıyor.

"Sen onun, o çilli köpeğin boğazına takılmış bir kemiksin."

"Ama benim dostlarım da var. Sizin de dostlarınız olacak," diyen Hohol'un sesini işitiyorum.

Hava soğuk. Mart güneşi daha pek ısıtmıyor. Kıyıda çıplak ağaçların siyah dalları sallanıyor. Yer yer hendeklerde, çalılıklarda karlar, kadife parçaları gibi uzanıyor. Nehrin dört bir yanında buz parçaları, otlayan bir koyun sürüsü gibi sürükleniyor. Kendimi rüyadaymışım gibi hissediyorum.

Kukuşkin piposuna tütün yerleştirirken felsefe yapıyor:

"Papazın karısı değilsin, tamam, ama bir papaz görevi gereği her türlü yaratığı kitaplarda yazıldığı gibi sevmek zorundadır."

Romas, alaycı bir tavırla gülümseyerek:

"Kim sana dayak attı?" diye soruyor.

Kukuşkin nefretle:

"Birtakım karanlık iş çeviren insanlar, herhalde dolandırıcılar," dedi ve sonra gururla ekledi:

"Hayır, bana topçular dayak atmıştı. Ben tek başımaydım. Hâlâ nasıl sağ kaldığımı anlayamıyorum."

Pankov:

"Niçin dayak attılar?" diye sordu.

"Dün mü? Topçular mı?"

"Evet, dün."

"Evet, niçin dövdüklerini anlamak mümkün mü acaba? Bizim insanlar keçi gibi, durup dururken toslarlar. Kavga dövüşü üstlerine vazife olarak görüyorlar."

Romas:

"Bence seni dilin yüzünden dövmüşlerdir. Ağzına geleni söylüyorsun."

"Belki de öyledir. Ben meraklı bir insanım. Her şeyi sormak isterim. Duyduğum her yeni şey beni mutlu eder."

Kayığın burnu sertçe bir buz parçasına çarptı ve buzlar kayığın kenarından sürüklenerek geçti. Kukuşkin, sendeleyerek kancaya yapıştı.

Pankov, onu azarladı:

"Sen işine bak Stepan!"

Kukuşkin buz parçalarını iterken homurdandı:

"Sen benimle konuşma! Hem işimi yapıp hem de aynı anda seninle sohbet edemem."

Samimiyetle tartışıyorlardı. Romas bana:

"Buranın toprağı Ukrayna'dakinden daha kötü. Ama insanları daha iyi, çok yetenekli insanlar," dedi.

Onu dikkatle dinliyor ve söylediklerine inanıyorum. Onun sakinliğinden, düzgün, sade ve inandırıcı konuşmasından hoşlanıyorum. Bu adamın çok

şey bildiği hissediliyor ve belli ki insanları kendi ölçülerine göre değerlendiriyor. En çok da neden kendimi vurduğumu sormaması hoşuma gidiyor. Onun yerinde kim olsa bu soruyu çoktan sormuş olurdu. Ben de bu sorudan bıkmış, usanmıştım. Buna cevap vermek de zordu. Neden kendimi öldürmeye karar verdiğimi Tanrı bilir. Herhalde Hohol'e uzun ve aptalca bir yanıt verirdim. Volga o kadar güzel, özgür ve göz alıcı biçimde önümde uzanıyordu ki, bu olayı hatırlamak benim de içimden gelmiyordu.

Kayık kıyı boyunca ilerliyor ve nehir, soldaki çayırlık ve kumlu sahillere kadar uzanarak, genişçe yayılıyor, suyun sahildeki çalıları sallayarak ve ıslatarak nasıl kabardığı görülüyor; çukurlukları ve hendekleri dolduran berrak ilkbahar selleri bunları karşılıyor. Güneş gülümsüyor, yuvalarını telaşla kurarken bağrışan sarı gagalı ekin kargalarının tüyleri güneş ışığında siyah çeliktenmiş gibi ışıldıyor. Kızgın güneşin altında parlak yeşil çimenler toprağı yararak güneşe doğru uzanıyor. Vücudum üşüyor, ama ruhumda sessiz bir sevinç ve parlak ümitlerin yeşeren nazik filizleri sürmeye başlıyor. Baharda yeryüzü ne güzel!

Öğleye doğru Krasnovidovo'ya vardık. Yüksek ve sarp bir dağın tepesinde çatısı mavi bir kilise duruyor. Kiliseden dağın kenarlarına doğru arka arkaya güzel ve sağlam köy evleri uzanıyor. Evlerin çatılarının sarı tahtaları ve bunların simli kumaştan saman örtüleri ışıldıyor. Hepsi sade ve güzel.

Vapurla geçerken kim bilir kaç kez bu köyü hayranlıkla seyrettim.

Kukuşkin'le birlikte çuvalları boşaltmaya başladığımda Romas, bana çuvalları uzatarak:

"Vay canına! Oldukça güçlüsün!" dedi ve bana bakmadan:

"Peki göğsünüz ağrımıyor mu?" diye sordu.

"Hiç ağrımıyor."

Sorusundaki nezaket bana çok dokundu. Köylülerin intihar girişimimi öğrenmelerini hiç istemiyordum.

Kukuşkin çene çalıyordu:

"Evet güçlü, hatta gerektiğinden fazla güçlü olduğu söylenebilir. Sen hangi ilden geliyorsun delikanlı? Nijniy Novgoradlı mısın? Size ‘su içiciler' diye takılırlar. Sizin hakkınızda söylenmiş başka sözler de vardır."

Gümüşi ışıltılar saçan dereciklerin arasından, uzun boylu, kuru, yalınayak bir köylü yumuşak killi toprağa basarak geniş adımlarla dağdan aşağı kayarak ve sendeleyerek yürüyordu. Üzerinde sadece bir gömlek ve don vardı. Sakalı kıvırcıktı ve gür, kızılımsı saçları başında bir şapka gibi duruyordu.

Kıyıya yaklaşınca yumuşak ve yüksek bir sesle:

"Hoş geldiniz," dedi.

Etrafa göz gezdirdi, kalın bir sırığı, sonra bir başkasını kaldırıp uçlarını kayığın kenarına yasladı. Çevik bir hareketle kayığa atlayıp emretti:

"Kayığın kenarından kaymamaları için ayaklarınızla sırıkların ucuna yaslanın ve fıçıları alın. Delikanlı buraya gel, yardım et."

Resmi yapılacak kadar yakışıklı ve görünüşe bakılırsa oldukça güçlüydü. Düz, iri burunlu kırmızı yüzünde maviye çalan gözleri sert ışıltılar saçıyordu.

Romas:

"Üşüteceksin İzot," dedi.

"Ben mi? Korkma, üşütmem."

Bir petrol fıçısını, yuvarlayarak kıyıya çıkardık. İzot beni tepeden tırnağa süzerek:

"Satıcı mısın?" diye sordu.

Kukuşkin:

"Onunla bir güreş et bakalım," dedi.

"Aa, yine mi senin yüzünü dağıttılar?"

"Onlara ne yapmalı?"

"Kim onlar?"

"Dayak atanlar."

İzot içini çekerek:

"Eh, sen de!" dedi ve Romas'a döndü:

"Arabalar şimdi aşağı inerler. Ben uzaktan sizin gelişinizi izledim. Sen git Antoniç. Ben burayla meşgul olurum."

Bu adamın Romas'a dostça davrandığı, ona özen gösterdiği açıkça görülüyordu. Hatta Romas ondan on yaş daha büyük olmasına rağmen, onu koruyucu bir tavrı da vardı.

Yarım saat sonra yeni bir köy evinin temiz ve rahat bir odasında oturuyordum. Duvarlarda hâlâ katran ve kıtık kokusu vardı. Canlı, keskin bakışlı bir kadın öğle yemeği için sofrayı kuruyor, Hohol bavuldan çıkardığı kitapları ocağın yanındaki rafa koyuyordu.

Bana dönerek:

"Sizin odanız çatıda," dedi.

Çatının penceresinden köyün bir kısmı ve bizim evin karşısındaki vadi görülüyor, vadideki çalılıkların arasında hamamların çatıları göze çarpıyordu. Vadinin ötesindeki bahçeler ve siyah tarlalar yumuşak kıvrımlar halinde ormanın lacivert sırtlarına, ufka kadar uzayıp gidiyordu. Maviler bürünmüş bir köylü, hamamın çatısında ata biner gibi oturmuş, bir elinde balta tutuyor, diğer elini de alnına yaslamış, aşağıda uzanan Volga'yı seyrediyordu. Arabanın tekerlekleri gıcırdıyor, bir inek uzun uzun böğürüyor, derecikler gürültüyle şırıldıyordu. Bir evin avlu kapısından baştan aşağı siyahlara bürünmüş yaşlı bir kadın çıktı ve kapıya dönerek sert ve yüksek sesle:

"Geberin e'mi!" diye bağırdı.

Dereciğin yolunu taş ve çamurla kesmeye çalışan iki oğlan, ihtiyar kadının sesini duyunca rüzgâr hızıyla fırlayıp kaçtılar. İhtiyar kadın ise yerden bir odun parçası alıp üstüne tükürdü ve dereye fırlatıp attı. Sonra

ayağındaki köylü çizmeleriyle çocukların yaptığı çamurdan evleri darmadağın edip aşağıya, nehre doğru yürümeye başladı.

Acaba hayatım burada nasıl geçecek?

Öğle yemeğine çağırdılar. Aşağıdaki masanın başında İzot kıpkırmızı tabanlı uzun ayaklarını uzatmış, bir şeyler söylüyordu. Ama beni görünce sustu.

Romas suratını asarak:

"Neyin var? diye sordu. "Konuşsana!"

"Zaten söyleyecek bir şey kalmamıştı, her şeyi söyledim. Öyleyse şöyle kararlaştırdık: Bu işin üstesinden geleceğiz. Sen tabancayla ya da kalın bir sopayla gez. Barinov'un yanında her şey konuşulmaz. Onun ve Kukuşkin'in dili kadın diline benzer. Delikanlı sen balık tutmayı sever misin?"

"Hayır."

Romas, köylüleri ve küçük bahçe sahiplerini toplayıp birleştirmek, onları madrabazların elinden kurtarmak gerektiğinden söz etti.

İzot, onu dikkatle dinledikten sonra:

"Köy ağaları sana dünyayı kesinlikle zindan ederler," dedi.

"Göreceğiz."

"Bu böyledir."

İzot'a baktım ve düşündüm:

"Karonin ve Zlatovratski, öykülerini herhalde bu gibi köylülerden etkilenip yazıyorlardır."

Acaba burada ciddi bir iş yapabilecek miydim? İşini bilen insanlarla mı çalışacaktım?

İzot öğle yemeğini yedikten sonra:

"Aceleye gerek yok Mihaylo Antonov," dedi. "İyi iş acele olmaz. Biraz ağırdan almalısın."

O gittiğinde Romas dalgın dalgın:

"Zeki adam, hem de dürüst," dedi. "Ne yazık ki bilgisiz, zar zor okuyabiliyor. Ama inatla öğrenmek istiyor. Siz bu işte ona yardımcı olun!"

Akşama kadar bana dükkândaki malların fiyatları hakkında bilgi verdi. Bu arada şunu da söyledi:

"Ben köydeki diğer iki bakkal dükkânından daha ucuza satıyorum, elbette onlar bu durumdan hoşlanmıyorlar. Bana kötülük yapıyor, dövmeye niyetleniyorlar. Benim burada yaşama nedenim kazançlı bir iş yapmam ya da buradan hoşlanmam değil, başka nedenler var. Burası sizin fırın gibi."

Bunun farkında olduğumu söyledim.

"Öyle ya. İnsanlara akıl fikir vermek gerekir; değil mi?"

Dükkân kilitliydi, biz içeride ellerimizde lambayla geziniyorduk. Sokakta da birisi çamurlara yavaşça basarak yürüyor, ara sıra da ağır ağır eşikteki merdivenleri çıkıyordu.

"İşte, duyuyor musunuz? Geziniyor. Bu Migun'dur. Yersiz yurtsuz bir köylü, vahşi bir hayvandır. Güzel bir kız kendini beğendirmekten nasıl hoşlanırsa o da kötülük yapmaktan hoşlanır. Onunla konuşurken dikkatli olun!"

Sonra odada geniş sırtını ocağa yaslayıp, gözlerini kısarak piposunu yakarken, çıkan sicim gibi dumanları sakalına doğru savuruyor ve sade, açık bir dille ağır ağır konuşarak gençlik yıllarımı nasıl boşu boşuna harcadığımı uzun zamandır fark ettiğini söylüyordu.

"Siz yetenekli bir insansınız. İnatçı bir karakteriniz ve görünüşe göre güzel istekleriniz var. Siz okumalısınız, ama bu kitaplar insanlarla aranıza duvar örmemeli. Yaşlı bir tarikat üyesi çok haklı olarak şöyle demişti: ‘Her bilginin kaynağı insandır. İnsanlar zahmetle ve kabaca öğretirler, ama öğrettikleri bilgiler kitaplardan çok daha derin ve sağlamdır.'"

Bildiğim şeylerden, köyü bilinçlendirmek gerektiğinden söz ediyordu. Ama bu bildiğim sözlerde daha derin, benim için yeni olan bir anlam seziyordum.

"Sizin oradaki öğrenciler halkı sevmek gerektiğini sık sık dile getiriyorlar. Ben onlara derim ki: Halkı sevmek sadece laftan ibarettir."

Merakla bana bakarak bıyık altından güldü ve odada gezinmeye başladı. Sert ve etkileyici bir ses tonuyla konuşmasını sürdürdü:

"Sevgi demek, haklı bulmak, hoş görmek, görmezden gelmek ve bağışlamak demektir. Ancak bir kadına bu tarzda davranılabilir. Halkın bilgisizliğini fark etmeyip, yanılgıya düşmesini haklı bulabilir, her türlü rezilliğini hoş görüp, vahşiliğini bağışlayabilir miyiz? Yapamayız, değil mi?"

"Hayır."

"İşte görüyorsunuz. Sizin orada herkes Nekrasov'u okuyup, onu övüyor. Ama biliyor musunuz, Nekrasov'la bir yere varamayız. Köylüye şunu söylemek gerekir: Sen, kardeşim, kötü bir insan değilsin, ama kötü bir yaşam sürüyorsun ve hayatının daha kolaylaşması ve iyileşmesi için elinden hiçbir şey gelmiyor. Vahşi bir hayvan bile kendini senden daha fazla düşünür ve kendini senden daha iyi korur. Oysa, herkes senden, yani köylüden türemiştir. Soylu sınıfı, din adamları, bilginler ve çarlar. Bunların hepsi bir zamanların köylüleridir. Görüyor musun? Anladın mı? Öyleyse seni adam yerine koymaları için yaşamasını öğren."

Mutfağa gidip, aşçı kadına semaveri yakmasını emretti. Sonra da bana kitaplarını göstermeye başladı. Hemen hemen hepsi bilimsel kitaplardı: Boeckl, Lyell, Hartpul, Leke, Lubboek, Taylor, Mill, Spencer, Darwin ve Rus yazarlardan Pisarev, Dobrolübov, Çernişevski, Puşkin, Gonçarov'un *Pallada Firkateyn*'i ve Nekrasov.

Geniş avucuyla kitaplarını adeta bir kedi yavrusunu okşar gibi okşuyor ve dokunaklı bir sesle mırıldanıyordu:

"Güzel kitaplar! Hele şu en az bulunanı. Sansür bunu yakmıştı. Devletin ne olduğunu bilmek istiyorsanız bunu okuyun!"

Bana Hobbes'in[12] *Leviathan* adlı kitabını verdi.

Eğlenceli dediği kitap, Makyavel'in[13] *Prens* adlı kitabıydı.

Çay içerken kısaca kendinden söz etti: Çernigov'lu bir nalbantın oğluymuş. Kiev garında tren yağcısı olarak çalışmış ve orada devrimcilerle tanışmış, işçilerin kendi kendilerini yetiştirmeleri için dernek kurmuş. Onu tutuklamışlar, iki yıl hapis yatmış. Sonra da on yıllığına Yakutsk bölgesine sürgüne yollamışlar.

"Başlangıçta orada Yakutlarla beraber köyde yaşarken mahvolduğumu düşünüyordum. Orada öyle bir kış olur ki, insanın beyni buz keser. Aslında orada beyin bir işe yaramaz ya! Sonra şurada burada Ruslara rast geldim, sayıları çok değildi, ama gene de mevcuttular. Ve canımız sıkılmasın diye hep yenilerini getiriyorlardı. Bunlar iyi insanlardı. Bir de Vladimir Korolenko adında bir öğrenci vardı. O da sürgünden yeni döndü. Ben onunla iyi geçinirdim, sonra ayrı düştük. Birçok bakımdan birbirimize benziyorduk, ama dostlukta benzerliğin önemi yoktur. Ciddi ve inatçı bir adamdı, eli her işe yatkındı, ikona yapardı, ama ben beğenmezdim. Şimdi gazetelerde güzel yazılar yazdığını söylüyorlar."

Gece yarısına kadar benimle uzun uzun sohbet etti. Anlaşılan yanında kendimi güvende hissetmemi istiyordu. İlk defa bir insanla bir arada bulunmak bana büyük bir zevk vermişti. İntihar denememden sonra kendimle ilgilenmemeye başlamıştım. Kendimi değersiz, suç işlemiş gibi hissediyor ve yaşamaktan utanıyordum. Romas bunu anlamış olmalı ki, insanca hayatının kapılarını açarak beni kendime getirdi. Bu unutulmaz bir gündü.

Pazar günü öğle ayininden sonra dükkânı açtık ve derhal dükkânın eşiğinde köylüler toplanmaya başladı. İlk önce Matvey Barinov geldi. Bu, maymun gibi uzun kollu, güzel, kadınsı gözleri dalgın dalgın bakan, üstü başı darmadağınık bir adamdı.

Selam verdikten sonra:

"Şehirde neler olup bitiyor?" diye sordu ve cevap beklemeden Kukuşkin'e bağırmaya başladı:

"Stepan! Senin kedilerin yine bir horozu kıtır kıtır yemişler!"

Ve sonra, valinin Kazan'dan Petersburg'a gittiğini, bütün Tatarların Kafkasya ve Türkistan'a sürülmeleri için Çar'ın iznini isteyeceğini anlattı ve valiyi övdü:

"Akıllı adam! İşini biliyor!"

Romas sakin sakin:

"Bunların hepsini sen uydurdun!" dedi.

"Ben mi? Ne zaman?"

"Bilmem."

Barinov sitem edip, üzüntüyle başını sallayarak:

"Sen insanlara pek inanmazsın Antoniç," dedi. "Bense Tatarlara acıyorum. Kafkasya'da yaşayabilmek için oraya alışkın olmak gerekir."

Yırtık pırtık, başkasına ait bir palto giymiş olan ufak tefek kuru bir adam sakınarak yanımıza geldi. Esmer dudaklarını hastalıklı bir gülümsemeyle titreten bir tik, kül rengi yüzünü çirkinleştiriyordu. Keskin bakışlı sol gözü sürekli kırpışıyor, yara izleriyle kesilmiş beyaz kaşı seğiriyordu.

Barinov alaycı bir tavırla:

"Selam Migun!" dedi. "Bu gece ne çaldın?"

Migun, Romas'ın karşısında şapkasını çıkarıp çınlayan tiz sesiyle:

"Senin paralarını," diye cevap verdi.

Avludan ev sahibimiz ve komşumuz Pankov çıktı. Üzerinde bir ceket, boynunda kırmızı bir fular, ayağında lastik galoşlar ve göğsünde dizgin gibi uzun bir gümüş köstek vardı. Kızgın bir bakışla Migun'u tepeden tırnağa süzdü:

"Kart şeytan; eğer bostanıma bir daha girersen bacaklarını kırarım senin."

Migun, sakin bir tavırla:

"Yine bildiğimiz konuşmalar başlıyor," dedi içini çekerek. "Zaten kavga dövüş olmazsa nasıl yaşanır?" diye ekledi.

Pankov ona küfretmeye başladı. O ise konuyu daha da uzattı:

"Benim nerem yaşlı? Kırk altı yaş..."

Barinov:

"Ama Paskalya'da elli üç yaşındaydın!" diye haykırdı. "Elli üç olduğunu kendin söylemiştin. Niçin yalan söylüyorsun?"

Cüsseli, sakallı ihtiyar Suslov ve balıkçı İzot geldi. Böylece on kadar insan toplandı. Hohol piposunu içerek ve sessizce köylülerin sohbetlerini dinleyerek kapının yanındaki eşikte oturuyordu. Köylüler eşiğin merdivenlerine ve her iki yanındaki sıralara yerleşmişlerdi.

Soğuk bir gündü. Alacalı bulacalı, lacivert ve kışın soğuttuğu gökyüzünde bulutlar hızla süzülüyor, güneş ışınları ve gölgeler kâh parlak bir ışıkla gözleri kamaştırarak kâh kadifemsi bir yumuşaklıkla bakışları okşayarak dereciklerde ve su birikintilerinde yüzüyordu.

Zarif giyimli kızlar caddeden Volga'ya doğru tavus kuşları gibi süzülerek yürüyorlar, elbiselerinin eteklerini kaldırıp, potinlerini gösterek su birikintilerinin üzerinden atlıyorlardı. Çocuklar sırtlarında olta kamışlarıyla koşuşuyorlar, iriyarı köylüler yan gözle bizim dükkândaki kalabalığa bakıyor, sessizce kasketlerini ve keçe şapkalarını çıkararak yürüyorlardı.

Migun ve Kukuşkin belirsiz bir konuyu çözmeye çalışıyorlardı. Tüccarlar mı daha iyi dövüşürdü yoksa derebeyleri mi? Kukuşkin tüccarın daha iyi dövüştüğünü ileri sürüyor, Migun ise derebeyinin yanını tutuyordu. Onun çınlayan tenor sesi Kukuşkin'in darmadağınık konuşmasını bastırıyordu.

"Bay Fingerov'un babası, Napolyon Bonapart'ın sakalını çekmişti. Bay Fingerov ise iki kişiyi enselerinden yakalayıp, şöylece kollarını açarak onları kafalarından tokuştururdu. Alınlarından çat diye ses çıkarır, her ikisi de yerde kıpırdamadan yatarlardı."

Kukuşkin:

"Öyle yatarlardı ya!" diyerek onayladı ve ekledi:

"Ama tüccarlar derebeylerinden daha çok yemek yerler."

Merdivenin üst basamağında oturan Suslov yakındı:

"Köylülerin toprakla güçlü bağları yok Mihaylo Antonov. Beylerin zamanında boşa vakit harcamalarına izin vermezlerdi. Herkes işine

bağlıydı."

İzot, ona:

"O zaman köleliği yeniden yürürlüğe koymaları için dilekçe ver," diye cevap verdi.

Romas, ona hiçbir şey demeden şöyle bir baktı ve piponun tütününü eşikteki basamağa vurup boşaltmaya başladı.

Ne zaman konuşmaya başlayacak diye bekliyordum. Köylülerin tutarsız sohbetlerini dikkatle dinlerken asıl Hohol'un ne söyleyeceğini tahmin etmeye çalışıyordum. Köylülerin sohbetine karışmak için uygun birçok fırsatı kaçırdığını düşünüyordum. Oysa o umursamaz bir tavırla hiç konuşmuyor, rüzgârın su birikintilerinde suyu kırıştırmasını ve bulutları sürükleyerek koyu gri bir kütleye dönüştürmesini izleyerek put gibi hiç kıpırdamadan oturuyordu. Nehirde vapurun düdüğü ötüyor, genç kızların aşağıda çığlık çığlığa söylediği şarkılar duyuluyor, bir armonika onlara eşlik ediyordu. Bir sarhoş hıçkırarak, homurdanarak ve elini kolunu sallayarak sokağın aşağısına doğru yürüyor, su birikintilerine girip çıkarken ayakları tuhaf bir biçimde bükülüyordu. Köylüler daha yavaş konuşmaya başlamışlardı. Konuşmalarında bir hüzün hissediliyordu. Ben de biraz kederlenmiştim; çünkü soğuk gökyüzünde yağmur tehdidi vardı; çünkü aklım kentin ardı arkası kesilmeyen uğultusuna, seslerin karmaşıklığına, sokaklarda yürüyen insanlara, onların telaşlı konuşmalarına ve düşünceleri uyaran sözcüklerin bolluğuna kaymıştı.

Akşam çay içerken Romas'a köylülerle ne zaman konuştuğunu sordum.

"Ne hakkında?"

Beni dikkatle dinledikten sonra:

"Ha!" dedi. "Eğer onlarla bu konu hakkında hem de sokak ortasında konuşacak olsam, beni tekrar Yakutsk'a sürgüne yollarlar."

Piposuna tütün doldurup yaktı ve hemen her tarafını dumanlar sardı. Sonra sakin bir sesle köylülerin ölçülü ve şüpheci insanlar olduklarını söyleyerek unutulmaz konuşmasına başladı: Köylü kendinden korkar, komşusundan korkar, özellikle de ona yabancı olan her şeyden korkar. Ona özgürlüğünü vereli daha otuz yıl olmamıştır. Bugün kırk yaşlarında olan her

köylü köle olarak doğmuştur ve bunu hatırlar. Özgürlüğün ne olduğunu anlamak zordur. Basitçe düşünecek olursak, özgürlük, insanın istediği gibi yaşamasıdır. Ama her yerde yöneticiler vardır ve hepsi de insanın dilediği gibi yaşamasını engeller. Köylüleri derebeylerinin elinden Çar kurtardı, öyleyse Çar'ın şimdi bütün köylülerin efendisi olması gerekir. Tekrar soralım: Özgürlük nedir? Bir gün gelecek, Çar onun ne olduğunu açıklayacak. Köylünün, bütün toprağın ve zenginliklerin efendisi olan Çar'a inancı tamdır. O, köylüleri derebeylerinin elinden kurtarmıştır, vapurları ve dükkânları da köylülerin elinden alabilir. Köylü Çar yanlısıdır. O birçok efendi yerine bir tane olmasının daha iyi olduğunu anlamıştır. Çar'ın ona özgürlüğün anlamını açıklayacağı günün gelip çatmasını bekler. O zaman herkes eline ne geçerse kapışacaktır. Herkes bugünün gelmesini istiyor ve herkes bu paylaşımdan kendisine düşen payı kaçırmamak için tetikte duruyor. Köylü kendine de güvenmez, çok şey ister, ama bu kadar şeyi nasıl alacaktır? Herkesin aynı şey için, içi içini yiyor. Her yerde köylüye ve Çar'a kin besleyen çok sayıda hükümet kuvveti var, ama gelgelelim bu kuvvet olmadan da yaşanmaz, kavga dövüş çıkar, herkes birbirini boğazlar.

Rüzgâr öfkeli öfkeli getirdiği yağmuru serpiştirerek pencerelerin camlarına çarpıyordu. Cadde gri sisle örtülmüştü. Benim ruhumu da bir ağırlık ve sıkıntı sarmıştı. Sakin ve alçak ses, düşünceli düşünceli konuşuyordu:

"Köylüyü, hâkimiyeti yavaş yavaş Çar'ın elinden alabileceğine inandırmalıyız. Ona, halkın yöneticileri, komiseri, valiyi ve Çar'ı kendi arasından seçmeye hakkı olduğunu söylemeliyiz."

"Ama bu yüz yılda olur."

Romas, ciddi bir tavırla:

"Her şeyin Paskalya'ya kadar yapılabileceğini mi sanmıştınız?" diye sordu.

Akşam bir yere gitti ve saat on birde sokakta ateş edildiğini işittim. Ses yakınlardan gelmişti. Fırlayarak karanlığın içine daldım. Yağmur altında, Mihail Antonoviç'in su birikintilerinin etrafında yavaş adımlarla ve dikkatle dolaşarak büyük ve kara gölgesinin avlu kapısına yaklaştığını gördüm.

"Neyiniz var? Ateş eden bendim."

"Kime?"

"Şurada birileri bana sopalarla saldırdılar. ‘Durun ateş ederim,' dedim. Kulak asmadılar. O zaman ben de havaya ateş ettim. Havaya bir zarar gelmez ki..."

Koridorda durup üzerindeki giysileri çıkarıyor, eliyle ıslak sakalını çekiştirerek bir at gibi burnundan gürültüyle soluk alıp veriyordu.

"Belli ki şu lanet olasıca çizmelerim sağlam değil. Ayakkabıyı değiştirmek gerekiyor. Siz tabanca temizleyebilir misiniz? Lütfen temizleyin yoksa pas tutar. Gazyağıyla silin."

Onun sarsılmaz sükûnetine ve gri gözlerinin sakin, inatçı bakışına hayrandım. Odadaki aynanın önünde sakalını tararken beni uyardı:

"Köyde daha dikkatli olun. Özellikle tatil günlerinde, akşamları sizi de dövmek isteyeceklerdir. Ama yanınızda sopa taşımayın. Bu, kavgacıları sinirlendirir ve onlara sizin korktuğunuzu düşündürtebilir. Oysa korkmak gerekmez! Çünkü onlar korkak insanlardır."

Günlerim iyi geçmeye başlamıştı. Her geçen gün, bana yeni ve önemli bir şey öğretiyordu. Doğa bilimleri hakkındaki kitapları büyük bir hevesle okumaya başlamıştım.

"Her şeyden önce ve her şeyden daha iyi bu bilimi bilmelisin Maksimiç. En iyi insan zekâsı bu bilimde toplanmıştır."

Haftada üç akşam İzot geliyordu. Ona, okuma yazma öğretiyordum. Başlangıçta bana şüpheyle, hafif alaycı bir tavırla yaklaşıyordu. Ama birkaç dersten sonra samimiyetle:

"İyi anlatıyorsun! Sen öğretmen olmalıydın, delikanlı," dedi.

Ve birden şu teklifte bulundu:

"Sen güçlü görünüyorsun, haydi seninle sopa çekiştirelim."

Mutfaktan bir sopa aldık, yere oturduk ve ayaklarımızın tabanını birbirine yaslayarak uzun süre birbirimizi yerden kaldırmaya uğraştık. Romas, kıs kıs gülerek bizi kışkırtıyordu.

"Hadi bakalım!"

İzot beni yerden kaldırdı ve sanırım bu olayla ona daha çok sempati duymaya başladım.

"Boş ver, senin gücün kuvvetin yerinde," diye beni teselli etti. "Yalnız, ne yazık ki balık tutmayı sevmiyorsun. Sevseydin benimle Volga'ya gelirdin. Geceleri Volga bir cennettir."

Gayretle çalışıyor, iyi sonuçlar elde ediyor, buna kendisi de oldukça şaşırıyordu. Bazen ders sırasında aniden ayağa kalkar, raftan bir kitap alır, kaşlarını yukarı kaldırıp, ıkına sıkına iki üç satır okur, kıpkırmızı kesilerek bana bakar ve hayretle:

"Artık okuyabiliyorum, vay canına!" derdi.

Ve gözlerini yumarak tekrarlardı:

"Tıpkı oğlunun mezarı başındaki bir ana gibi. Su çulluğu ovada hazin hazin ötüyor."

"Gördün mü?"

Birkaç defa hafif sesle korka korka sormuştu:

"Bana açıklasana kardeş nasıl oluyor bu? Bu eğri büğrü çizgiler, bir bakıyorsun ki, kelimeler haline gelivermişler. Hem de bunlar benim bildiğim canlı sözler. Bunları ben nasıl oluyor da biliyorum? Kimse bunları bana fısıldamıyor. Bunlar resim olsaydı anlardım. Oysa burada sanki düşünceler yazılı. Nasıl oluyor bu iş?"

Ona ne cevap verebilirdim? "Bilmiyorum" cevabım adamı üzüyordu. İçini çekip, kitabın sayfalarını ışığa tutup inceleyerek:

"Sihirbazlık," diyordu.

Onda hoş ve dokunaklı bir saflık, çocukça bir şeyler vardı. Bana gitgide, kitaplarda anlatılan sevimli köylüleri anımsatıyordu. Hemen hemen bütün balıkçılar gibi şairdi. Volga'yı, sakin geceleri, yalnızlığı, kendi halinde bir yaşamı severdi.

Yıldızlara bakar ve sorardı:

"Romas orada belki de bizim gibi canlıların yaşadığını söylüyor. Bu doğru mu sence? Onlara işaret edip nasıl bir yaşam sürdüklerini sormalı. Belki de bizden daha iyi, daha neşeli yaşıyorlardır."

Aslında hayatından memnundu. Öksüzdü, dünyada dikili bir tek ağacı yoktu. Çok sevdiği balıkçılıkta kimseye bağımlı değildi. Aslında hayatından memnundu. Ama köylülerden hoşlanmazdı. Beni uyarırdı:

"Sen onların güler yüzlü olduklarına bakma. Bunlar sinsi, ikiyüzlü insanlardır. Onlara inanma! Bir gün sana böyle, yarın ise başka türlü davranırlar. Hepsi yalnız kendini düşünür. Toplum için bir şey yapmayı kürek cezası olarak görürler."

Ve böyle ince ruhlu bir insanda tuhaf sayılabilecek bir nefretle "asalaklardan" söz ederdi.

"Onlar neden başkalarından daha zengin? Daha zekiler de ondan. Ah; alçak herifler. Köylüler birlik olmalıdır, o zaman güçlenirler. Oysa bunlar odundan çıra yapar gibi köyü parçalıyorlar. Kendi kendilerine düşmanlık ediyorlar. Bunlar canavar gibi insanlar... Baksana Hohol onlardan bıktı, usandı."

Yakışıklı, güçlü bir adam olduğu için kadınlar ondan çok hoşlanır ve ona musallat olurlardı.

İçtenlikle itiraf ederdi:

"Elbette beni bu konuda şımartıyorlar. Kocaları adına üzücü bir şey. Onların yerinde olsam ben de üzülürdüm. Ama kadınlar da acınacak bir halde. Kadın senin ruh eşin gibidir. Kadınlar hayatlarında eğlence, iltifat görmüyor, sadece beygir gibi çalışıyorlar. Kocalarının onları sevmeye vakti yok. Oysa ben özgür bir insanım. Birçoğunu, daha evliliklerinin ilk yılında kocaları dövüyor. Evet benim de suçum var, onlarla eğleniyorum. Onlardan bir tek ricam var: Kadınlar, birbirinize kızmayın, ben hepinize yeterim! Birbirinizi kıskanmayın, benim gözümde hepiniz birsiniz, size acıyorum..."

Utangaç bir tavırla bıyık altından gülerek anlatırdı:

"Hatta az kalsın bir hanımefendiyle kaçamak yapacaktım. Bu hanımefendi şehirden yazlık evine gelmişti. Güzeller güzeli, süt gibi beyaz tenli bir

kadındı. Lepiska saçlıydı. İyi bakışlı, maviye çalan gözleri vardı. Ben ona balık satar, ara sıra da onu seyrederdim. Bir gün:

"Ne var? Niçin bakıyorsun?" diye sordu.

"Niye baktığımı siz bilirsiniz," dedim.

"Tamam öyleyse," dedi. "Bu gece evine geleceğim. Bekle!" Ve gerçekten de geldi. Fakat sivrisinekler keyfini bozdu. Onu sürekli ısırıyorlardı. Böylece aramızda bir şey geçmedi. "Dayanamıyorum, çok kötü ısırıyorlar," deyip duruyordu. Ağlamaklı olmuştu. Ertesi gün de yargıç olan kocası geldi.

İzot, hüzünlü ve sitemli bir tavırla sözlerini tamamladı:

"Hanımefendiler de böyle oluyor işte. Sivrisinekler onların yaşamını berbat ediyor."

İzot, Kukuşkin'i çok överdi:

"Bu köylüye dikkat et. İyi kalpli biridir. Nedense onu sevmezler! Çenesi düşüktür, ama herkesin bir kusuru vardır."

Kukuşkin toprağı olmayan bir köylüydü. Ufak tefek fakat çok becerikli, güçlü, aksi ve ayyaş, ırgat bir kadınla evliydi. Evini bir demirciye kiraya vermişti. Kendisi de hamamda oturuyor ve Pankov'un yanında çalışıyordu. Yeni haberler almayı çok severdi. Ortada haber olmayınca da hep aynı konu hakkında türlü hikâyeler uydururdu.

"Mihaylo Antonov, duydun mu? Tinkov Köyü'nün polisi görevini bırakıp manastıra kapanacakmış. ‘Artık köylülere dayak atmak istemiyorum. Yeter!' diyormuş."

Hohol ciddi bir tavırla:

"Demek ki bütün amirler hızla sizden kaçıyorlar," dedi.

Kukuşkin, tarak görmemiş darmadağınık sarı saçlarından saman çöpü, kuru ot ve tavuk tüyü ayıklayarak fikrini söyledi:

"Herkes kaçmaz. Vicdan sahibi olanlar elbette görevlerini yapmakta zorlanıyorlar. Görüyorum ki Antoniç, sen vicdana inanmıyorsun. Oysa

insan ne kadar akıllı olursa olsun vicdansız yaşayamaz. Bak, dinle..."

Ve "çok akıllı" olan bir derebeyi karısını anlatmaya koyuldu:

"Bu öyle kötü bir kadınmış ki, vali bile yüksek makamına bakmadan onu ziyaret etmiş. ‘Hanımefendi, dikkatli olun. Sizin yaptığınız alçakça kötülükler hakkındaki söylentiler Petersburg'a kadar ulaştı.' Elbette kadın, valiyi likörlerle ağırladı ve ‘Tanrı'ya emanet olun, ama ben karakterimi değiştiremem,' dedi. Üç sene bir gün geçti ve birden köylüleri toplayıp: ‘İşte bütün toprağım artık sizindir. Hoşça kalın ve beni affedin, ben...'

Hohol:

"Manastıra kapanıyorum," diye fısıldadı.

Kukuşkin onun yüzüne dikkatle bakarak onayladı:

"Doğru. Başrahibe oldu. Demek sen de duydun."

"Aman! Ben seni bilirim, palavracı!"

Palavracı başını sallayarak mırıldandı:

"Sen insanlara hiç inanmazsın zaten."

Böylece her zaman onun öykülerindeki kötü kahramanlar kötülük yapmaktan bıkarlar ve ortadan yok olurlardı. Fakat Kukuşkin sık sık onları çöplüğe atar gibi manastıra yollardı.

Aklına umulmadık, tuhaf fikirler gelirdi; birden suratını asar ve şöyle derdi:

"Tatarları boşu boşuna yendik. Onlar bizden daha iyi insanlar!"

Oysa kimse Tatarlardan söz etmezdi. O sıralarda sürekli bahçe sahiplerinin kooperatif kurmasından söz ediliyordu.

Romas Sibirya'yı, zengin Sibirya köylüsünü anlatırken Kukuşkin birden dalgın dalgın söylenirdi:

"Eğer ringa balığı iki üç yıl daha avlanmazsa öyle ürer ki, denizde karaya vurur ve tufan çıkar. Çok fazla üreyen bir balık!"

Köy halkı Kukuşkin'i değersiz bir insan olarak görürdü. Onun öyküleri ve tuhaf düşünceleri köylüleri sinirlendirir, küfürlere ve alaylara yol açardı. Ne var ki, onu daima dikkat ve ilgiyle dinlerler, adeta onun uydurmalarında bir gerçekle karşılaşmayı beklerlerdi.

Köyde ona:

"Boşboğaz," derlerdi. Sadece şık giyimli Pankov ciddi bir tavırla:

"Stepan esrarengiz bir insan," derdi.

Kukuşkin çok yetenekli bir işçiydi. Fıçıcılık, fırıncılık yapar, arıcılıktan anlar, kadınlara kümes hayvanı yetiştirmesini öğretirdi. Usta bir marangozdu. İşte isteksiz ve hantal olmasına rağmen eli her işe yatkındı. Kedileri severdi. Yaşadığı hamamda canavar gibi besili on tane kedisi vardı. Bu kedileri kuzgunlarla, kargalarla beslerdi. Kedileri kuş yemeye alıştırdığı için hakkındaki olumsuz düşünceler çoğalmıştı. Kedileri piliçleri, tavukları boğazlıyor, kadınlar da Stepan'ın kedilerini avlamaya çıkıyor, yakalayınca da bir güzel dövüyorlardı. Kukuşkin'in hamamının önünde sık sık öfkeden köpürmüş kadınların keskin çığlıkları duyulurdu, ama bu onu hiç üzmezdi:

"Aptal kadınlar! Kedi bir av hayvanıdır, köpekten daha çeviktir. Ben onlara kuş avlamayı öğreteceğim, yüzlerce kedi yetiştirip satarız. Böylece para kazanmış olursunuz, işte size kâr, aptal kadınlar!"

Okuma yazma biliyordu, ama unutmuştu. Hatırlamak da istemiyordu. Zeki yaradılışı sayesinde Hohol'un anlattıklarındaki temel anlamı herkesten önce kavrardı.

Acı bir ilaç içen çocuk gibi yüzünü ekşiterek:

"Demek öyle," derdi. "Demek Korkunç İvan sıradan insanlara zarar vermezmiş."

O, İzot ve Pankov akşamları bize gelir ve sık sık gece yarısına dek oturarak Hohol'un dünyanın kuruluşu, yabancı devletlerin yaşantısı, halkların devrimci ayaklanmaları hakkında anlattıklarını dinlerlerdi. Pankov Fransız Devrimi'ni sever:

"İşte bu, hayattaki gerçek bir dönüm noktasıdır," diye takdir ederdi.

İki sene önce kocaman bir guatrı ve fal taşı gibi açılmış korkunç gözleriyle zengin bir köylü olan babasıyla yollarını ayırmış ve İzot'un öksüz yeğeniyle severek evlenmişti. Ona sert davranır, ama şehirden giysiler alırdı. Babası dik başlılığı yüzünden onu lanetlemişti, oğlunun yeni evinin önünden geçerken hırsla tükürürdü. Pankov evini Romas'a kiralamıştı ve köyün zenginlerinin karşı çıkmasına rağmen yanına bir de dükkân kurmuştu. Köyün zenginleri bu yüzden ondan nefret ederlerdi. O da dışarıdan insanlara karşı aldırmaz bir tavır takınır, ama nefretle söz eder, onlara kaba davranır ve alay ederdi. Köy hayatı ona sıkıntı verirdi.

"Bir zanaat bilseydim şehirde yaşardım," derdi.

Hep derli toplu ve temiz giyinirdi. Ağırbaşlı ve çok onurluydu. Temkinli ve şüpheci bir zekâsı vardı.

"Sen istediğin için mi, yoksa çıkarın olduğu için mi bu işe giriştin?" diye Romas'a sorardı.

"Sen ne düşünüyorsun?"

"Hayır. Sen söyle."

"Sence hangisi daha iyi?"

"Bilmem. Ya sence?"

Hohol inatçıydı ve eninde sonunda köylüyü ne düşündüğünü açıklamaya mecbur ederdi.

"En iyisi elbette aklını kullanmaktır. Akıl çıkarcıdır. Çıkarın olduğu yerdeki iş de sağlamdır. Yürek kötü bir akıl hocasıdır. Yüreğimle hareket etsem öyle kötülükler yapardım ki... Papazın evini mutlaka ateşe verirdim. Seni ilgilendirmeyen şeylere ne diye karışırsın!.."

Pankov, babasıyla arasındaki anlaşmazlığa burnunu sokan bir köstebek gibi sivri suratlı, aksi ihtiyar papaza çok kızardı.

Önceleri Pankov bana kötü ve hemen hemen düşmanca davranıyor, hatta bir patron gibi beni azarlıyordu. Bir süre sonra bu durum ortadan kalktı. Ama yine de bana karşı gizli bir güvensizliğinin olduğunu hissediyordum.

Zaten ben de Pankov'dan hoşlanmıyordum.

Kütükten yapılmış duvarlarıyla, küçük, temiz odada geçen geceleri çok canlı olarak hatırlıyorum. Pencerelerin panjurları sımsıkı kapatılır, masanın köşesinde yanan lambanın önünde saçları dümdüz kesilmiş, koca sakallı bir adam konuşurdu:

"Yaşamın özü, insanın hayvandan gitgide uzaklaşmasıdır."

Üç köylü onu dikkatle dinlerdi. Üçünün de gözleri güzel, yüzleri zekiydi. İzot, adeta yalnız kendisinin duyduğu uzaklardan gelen bir sese kulak kabartırmış gibi hiç kıpırdamadan oturur, Kukuşkin sanki sivrisinekler ısırıyormuş gibi kıpırdanır dururdu. Pankov ise sarı bıyıklarını yolarak yavaşça fikrini söylerdi:

"Demek ki halkın yine de sınıflara bölünmesi gerekiyordu."

Pankov'un ırgatı Kukuşkin'le hiçbir zaman kaba konuşmaması ve palavracının eğlenceli yalanlarını dikkatle dinlemesi çok hoşuma giderdi.

Sohbet bitince çatıdaki odama gider, orada oturup açık pencereden sarsılmaz bir sessizliğin hüküm sürdüğü uykuya dalmış köye ve tarlalara bakardım. Gecenin karanlığına işleyen parlak yıldızlar, toprağa yaklaştıkça benden uzaklaşıyor. Sessizlik, kendini hissettirecek şekilde yüreği sıkıyor, düşünce, uçsuz bucaksız bir boşluğa yayılıyor ve tıpkı bizim köy gibi dümdüz toprağa yapışmış binlerce köy görüyorum. Hareketsizlik, sessizlik...

Bu sisli boşluk beni coşkuyla kucaklayarak, binlerce görünmez sülük gibi ruhuma yapışıyor ve yavaş yavaş uykulu bir gevşeklik beni sarıyor, belirsiz endişe beni heyecanlandırıyor. Ben bu toprakta küçük ve önemsiz bir hiçim...

Köy hayatı bana hüzün veriyordu. Köyde insanların şehirden daha sağlıklı ve neşeli bir yaşam sürdüklerini defalarca duymuş ve okumuştum. Oysa ben köylüleri sürekli ağır bir çalışma temposu içinde görüyorum. Aralarında birçok sağlıksız, çalışmaktan yıpranmış insanlar var ve hemen hemen neşeli olan bir tek adam yok. Şehirdeki ustalar ve işçiler bunlardan daha az çalışmadıkları halde daha neşeliydiler ve bu somurtkan insanlar gibi bıktırıcı ve can sıkıcı bir şekilde hayattan yakınmıyorlardı. Bir köylünün hayatı bana basit görünmüyordu. Bu hayat, toprağa karşı dikkatli bir ilgi, insanlara karşı ise çok daha hassas bir kurnazlık gerektiriyor. Ve pek de

akıllıca olmayan bu hayat hiç de samimi değildi. Bütün köy halkının körler gibi el yordamıyla yaşadıkları, herkesin bir şeyden korktuğu, birbirlerine inanmadıkları görülüyor; herkesin içinde adeta bir kurt var.

Onların neden Hohol'u, Pankov'u ve sakin bir yaşam sürmek isteyen bizim gibi insanları ısrarla sevmediklerini anlamakta zorlanıyordum.

Şehrin avantajını, onun mutluluğa susuzluğunu, zekâsının cesur merakını, amaçlarındaki ve hedeflerindeki çeşitliliği açıkça görüyordum.

Ve böyle gecelerde hep iki şehirliyi hatırlardım:

F. Kalugin ve Z. Nebey

Saat ustası, ayrıca her tür cihazı, cerrahi aletleri, dikiş makinelerini, müzik kutularını ve bunun gibi cihazları onarırlar.

Bu tabela küçük bir dükkânın daracık kapısının üzerinde asılıdır. Kapının iki yanındaki tozlu pencerelerden birinin önünde F. Kalugin oturur. Kel sarı kafasında bir yumru, gözünde ise bir büyüteç vardır. Yuvarlak yüzlü, tıknaz bu adam ince penslerle saatleri kurcalarken neredeyse devamlı gülümser ya da fırça gibi sakalının altına gizlenmiş yuvarlak ağzını açarak şarkı söylemeye koyulur.

Diğer pencerenin önünde ise kıvırcık saçlı, esmer, iri, eğri burunlu, erik gibi kocaman gözlü, sivri sakallı Z. Nebey oturur. Kuru, cılız Nebey şeytanı andırır. O da birtakım incecik aletleri ayırıp bir araya getirir ve ara sıra aniden kalın sesiyle haykırır:

"Tra-ta-tam, tam, tam!"

Onların arkasında sandıklar, aletler, birtakım çarklar, yer küreleri bir yığın halinde birikmiştir. Raflarda çeşitli biçimlerde metal eşyalar vardır. Ve duvarlarda, saatler, sarkaçlar sallanır. Ben bütün gün bu insanların nasıl çalıştıklarını seyretmeye hazırdım, ama benim uzun gölgem onların ışığını kapadığı için, korkunç yüz ifadeleriyle, ellerini sallayarak çekip gitmemi söylerlerdi. Oradan ayrılırken kıskançlıkla düşünürdüm:

"İnsanın elinden her iş gelmesi ne büyük bir mutluluk!"

Bu insanlara saygı duyuyorum ve onların bütün makinelerin, aletlerin sırrını bildiklerine ve dünyadaki her şeyi tamir edebileceklerine inanıyorum. İşte insan dediğin böyle olur!

Köy ise hiç hoşuma gitmiyor. Köylüler anlaşılmaz adamlar. Kadınlar sık sık hastalıklardan yakınıyorlar. Kalpleri sıkışır, göğüsleri daralır ve sürekli karınları ağrır. Tatil günlerinde evlerinin önünde ya da Volga kıyısında oturup her şeyden fazla, seve seve bu konudan söz ederler. Hepsi de kolayca sinirlenir, birbirlerine çılgınca küfrederler. Üç aile, değeri on iki kapik olan kilden bir testi için sopalarla birbirlerine saldırdılar. Yaşlı bir kadının kolunu kırdılar, bir delikanlının kafasını yardılar. Hemen hemen her hafta böyle kavgalar çıkardı.

Delikanlılar kızlara edepsizce davranır ve eğlenirlerdi. Kızları kırlarda yakalar, eteklerini başlarına geçirir, iplerle başlarının üstünde sımsıkı bağlarlardı. Buna "kızı çiçek gibi sarmalamak" denirdi. Belden aşağıları açıkta kalan kızlar ciyak ciyak bağırır, küfrederlerdi. Ama herhalde bu oyundan hoşlanıyor olmalıydılar ki, eteklerini, yapabileceklerinden daha yavaş çözerlerdi. Kilisede akşam ayini sırasında delikanlılar kızlara yemiş fırlatırlardı, galiba sadece bunun için kiliseye giderlerdi. Pazar günü papaz kilisede bağırırdı:

"Hayvanlar! Münasebetsizliklerinizi yapacağınız başka yer kalmadı mı?"

Romas:

"Ukrayna'da halk, dine daha şiirsel yaklaşır. Oysa burada Tanrı'ya inanç maskesi altında korku ve hırsın en kaba içgüdülerini görüyorum. Biliyor musunuz, içten bir Tanrı sevgisi, onun güzelliğine ve gücüne hayran olma diye bir şey vardır. Buradakilerde yok. Bu belki de iyidir; böylece en zararlı bir inanış olan dinden kolayca kurtulurlar. Din en zararlı batıl inançtır."

Delikanlılar, kendilerini beğenmiş olmalarına rağmen korkaktılar. Beni gece vakti üç defa sokakta kıstırıp dövmeye kalkışmışlar, ama başaramamışlardı. Sadece bir defasında sopayla ayağıma vurdular. Elbette bu kavgalardan Romas'a söz etmedim, ama aksayarak yürüdüğümü fark edince neler olduğunu anladı.

"Bak işte, hediyeni aldın mı? Ben sana söylemiştim!"

Geceleri sokakta dolaşmamamı öğütlemesine rağmen bostanların arasından geçerek Volga kıyısına gidiyor ve orada ak söğütlerin altında oturup, gecenin şeffaf perdesi arasından Volga'yı ve çayırları seyrediyordum. Volga ağır ağır, tüm heybetiyle akıp gidiyor; görünmeyen güneşin ölü ay tarafından yansıtılan ışıklarıyla zengin bir şekilde yaldızlanan Volga'nın ağır ağır akışı ne ihtişamlıdır!..

Ben ayı sevmem. Onda iç karartıcı bir şeyler vardır. Köpeklerde olduğu gibi bana hüzün verir ve acı acı uluma isteğine kapılırım. Ayın kendi ışığıyla aydınlanmadığını, ölü olduğunu, üzerinde bir yaşam olmadığını ve olamayacağını öğrendiğim zaman çok sevinmiştim. O zamana dek orada bakırdan insanlar yaşadığını hayal eder, bu insanların üçgenlerden yapıldıklarını, pergel gibi hareket ettiklerini ve büyük paskalya çanları gibi öldürücü sesler çıkardıklarını zannederdim. Ayrıca her şey; bitkiler, hayvanlar bakırdandı ve bütün bunlar dünyaya karşı düşmanca çınlayan sesler çıkarır, kötülük yapmayı tasarlardı. Ayın bulutların arasında boş bir yer olduğunu öğrenmek hoşuma gitmişti, ama buna rağmen büyük bir göktaşının hızla aya düşmesini ve bu çarpmanın etkisiyle tutuşarak kendi ışığıyla parıldamaya başlamasını isterdim.

Volga'nın akıntısının simli ışık şeridini nasıl çalkaladığını, uzaklarda karanlığın içinde bir yerden doğup, dağlık kıyının siyah gölgesi içinde yitip gittiğini seyrederken, düşüncelerimin daha canlı ve daha keskin bir hal aldığını hissediyordum. İnsanın gündüz başından geçen, herkese yabancı ve sözcüklerle ifade edilemeyen şeyler böyle zamanlarda kolaylıkla düşünülebiliyor. Su kütlesinin görkemli akışı neredeyse sessiz. Karanlık, geniş yolda bir vapur, tüyleri alev rengi korkunç bir kuş gibi süzülüyor. Sanki ağır kanatlarını çırpıyormuş gibi hafif bir gürültü arkasından akıp, sahilin çayırlık kısmının alt tarafında ışıklar yüzüyor ve ondan suyun üzerine keskin bir kırmızı ışık yayılıyor. Bu, balık avlayan bir balıkçının ışığıdır. Oysa gökyüzünden yersiz yurtsuz bir yıldızın nehre düştüğü ve ateşten bir çiçek halinde suyun üzerinde süzüldüğü düşünülebilirdi.

Kitaplardan okuduklarım tuhaf hayallere dönüşüyor, hayal gücüm durmadan gözümün önüne eşsiz güzellikte tablolar getiriyor ve insan sanki gecenin yumuşak havası içinde nehrin ardından süzülüyor.

İzot beni buluyor. Gece vakti daha iri, daha hoş görünüyor.

"Sen yine burada mısın?" diye soruyor ve yanıma oturup nehri ve gökyüzünü seyrediyor. İpek gibi altın sarısı sakalını sıvazlayarak kendi âlemine dalmış bir halde uzun süre hiç konuşmuyor. Sonra hayal kurmaya başlıyor:

"Bol bol okuyup öğrenecek, bütün nehirleri karış karış dolaşacak, anladıklarımı insanlara öğreteceğim! Evet. Hisleri insanlarla paylaşmak güzel şeydir be kardeş... Hatta kadınlarla –hele bazılarıyla– konuşursan onlar da anlar. Geçenlerde bir kadın kayığımda otururken bana:

"'Öldüğümüzde ne olacağız? Ben ne cehenneme ne de bu dünyaya inanmıyorum,' dedi. "Gördün mü? Onlar da öyle kardeş..."

Uygun bir sözcük bulamayarak sustu ve sonunda ekledi:

"Canlı yaratıklar..."

İzot gecelerin adamıydı. Güzelliği hisseder, ondan güzel bir dille, hayal kuran bir çocuğun yumuşak sözcükleriyle söz ederdi. Dindar olmasına rağmen, Tanrı'ya korkmadan inanırdı. Tanrı'yı iriyarı, nur yüzlü, dünyanın iyi kalpli ve akıllı sahibi olarak hayal ederdi. "Tanrı yalnız başına kötülükle baş edemiyor; çünkü, insan türü müthiş surette çoğaldığı için hepsine yetişemiyor. Ama bir gün gelir, ona da yetişir, görürsün! Ama bak, şu İsa'yı bir türlü anlayamıyorum. Tanrı var, tamam... Ama bir tane daha var, ona da Tanrı'nın oğlu deniyor. Oğluysa ne olmuş? Hem Tanrı daha ölmedi ki!"

İzot, genellikle bir şeyler düşünerek, hiç konuşmadan oturur. Ara sıra içini çekerek söylenirdi:

"Ya, işte öyle..."

"Ne?"

"Kendi kendime konuşuyorum."

Sonra da bulanık ufuklara bakarak tekrar içini çekerdi.

"Hayat ne güzel!"

Ben de onaylardım:

"Evet, güzel!"

Karanlık suların kadifemsi şeridi daha kuvvetli akıyor, suların üzerinde yılankavi gümüşten bir çizgi gibi Samanyolu yayılıyor; büyük yıldızlar altın renkli çayır kuşları gibi ışıldıyor ve yüreğim hayatın sırları hakkındaki anlamsız düşüncelerini hafifçe mırıldanıyor.

Uzaklardaki çayırların üstünde, kızılımsı bulutların arasından güneş ışınları sızıyor ve güneşin tavus kuyruğu gökyüzünde açılıyor.

İzot mutlulukla gülümseyerek:

"Güneş muhteşem!" diye mırıldanıyor.

Elma ağaçları çiçekleniyor, köyü pembemsi kar yığınları, acı bir koku sarıyor ve bu kokular katran ve gübre kokularını bastırarak her yere sızıyor. Yüzlerce çiçeklenmiş, pembemsi taç yapraklarıyla süslenmiş ağaç, düzgün bir sıra halinde köyden kırlara kadar uzanıyor.

Mehtaplı gecelerde hafif bir rüzgâr esince çiçeklerin yaprakları sallanır, hafifçe hışırdar ve sanki, bütün köyü yaldızlı mavi dalgalar kaplar, bülbüller durup dinlenmeden ve neşeyle şakırdı. Gündüzleri sığırcıklar coşkuyla bağrışır ve görünmez çayır kuşları yeryüzüne tatlı, bitip tükenmeyen cıvıltılarını yollardı.

Bayram akşamlarında genç kızlar ve oğlanlar ağızlarını kuş yavruları gibi açıp şarkılar mırıldanarak sokakta gezerler, baygın baygın gülümserlerdi. İzot da tıpkı bir sarhoş gibi gülümserdi. Zayıflamıştı. Gözleri karanlık çukurlara gömülmüş, yüzü daha sert, daha hoş ve kutsal bir ifadeye bürünmüştü. Bütün gün uyur, sadece akşam üzerleri kaygılı ve dalgın bir ifadeyle sokakta boy gösterirdi. Kukuşkin, kaba, ama dostça bir tavırla ona takılır, o da mahçup bir tavırla kıs kıs gülerek:

"Kes sesini! Ne yapayım!" derdi.

Ya da coşarak: "Oh! Yaşamak ne güzel! Hem de ruhu okşayan bir sürü sözcük varken sevgi dolu bir yaşam sürebiliriz! Bazı sözcükler ölene dek aklımızdan çıkmaz. Dirildiğimizde de ilk hatırlayacağımız onlar olacaktır," diye eklerdi.

Hohol tatlı tatlı gülümseyerek onu uyarırdı:

"Dikkatli ol! Kocalardan dayak yiyeceksin!"

İzot:

"Dövmek için sebepleri de var," diye onaylardı.

Neredeyse her gece bülbüllerin şarkılarıyla birlikte bahçelere, çayırlara ve nehrin kıyısına Migun'un yüksek, büyüleyici sesi yayılırdı. Olağanüstü bir tarzda şaşılacak kadar güzel şarkılar söylerdi. Hatta bu yüzden kimi köylüler onun bazı kusurlarını görmezden gelirlerdi.

Cumartesi akşamları bizim dükkânın önünde giderek daha fazla kalabalık toplanıyordu. İhtiyar Suslov, Barinov, demirci Krotov, Migun muhakkak gelirler, otururlar ve dalgın bir tavırla sohbet ederlerdi. Birileri gider, başkaları gelir, bu neredeyse gece yarısına kadar devam ederdi. Zaman zaman da sarhoşlar kavga çıkarırlardı. En çok da tek gözlü ve sol elinde iki parmağı olmayan asker Kostin rezalet çıkarırdı. Kollarını sıvayıp, yumruklarını sallayarak dövüş horozu adımlarıyla dükkâna yaklaşır, hırıltılı bir sesle feryat ederdi:

"Hohol, muzır herif! Kitapsız! Söylesene, neden kiliseye gitmiyorsun sen? Kâfir! Fitneci! Söylesene ne biçim bir insansın?"

Ona takılırlardı:

"Mişka niçin parmaklarını kestin? Yoksa Türk'ten mi korktun?"

O dövüşmeye kalkışır fakat onu yakalayıp gülüşmeler ve bağrışmalar arasında çukura iterlerdi. Yamaçtan aşağı paldır küldür yuvarlanırken dayanılmaz derecede cırtlak sesiyle bağırırdı:

"Yardım eden yok mu? Adam öldürüyorlar!"

Sonra üstü başı toz içinde çukurdan çıkar ve Romas'tan votka isterdi.

"Niçin?"

Kostin:

"Keyif çatmak için," diye cevaplardı.

Köylüler kahkahalar atarlardı.

Bir tatil sabahı aşçı kadın, ocaktaki odunları yakıp, avluya çıktığı zaman ve benim de dükkânda bulunduğum bir sırada mutfakta büyük bir patlama

duyuldu. Dükkân sarsıldı, şeker kutuları raflardan yuvarlandı, kırılan camlar yerde şangırdamaya başladı. Kendimi mutfağa attım, siyah duman bulutları mutfak kapısından girip odaya doluyordu. Arkada bir şey tıslıyor ve çatırdıyordu.

Hohol beni omzumdan yakalayıp:

"Durun!" dedi.

Koridorda aşçı kadın bağırmaya başladı:

"Hay aptal karı!"

Romas duman bulutunun içine daldı. Bir şeyler gümbürtüyle yuvarlandı. Küfrü basıp bağırmaya başladı:

"Kes artık! Su getir!"

Mutfağın ortasında kesik odunlar tütüyor ve bir çıra yanıyordu. Tuğlalar yerlere serilmişti. Ocağın siyah ağzı adeta süpürülmüş gibi tertemizdi. Dumanların içinde bir kova suyu el yordamıyla bularak yerdeki ateşin üzerine boşalttım ve odun parçalarını yine ocağa fırlatmaya başladım.

Hohol:

"Dikkat et!" dedi ve aşçı kadını kolundan tutup odaya sokarken emretti:

"Dükkânı kapa! Daha dikkatli ol Maksimiç! Bir patlama daha olabilir."

Ve çömelerek yuvarlak çam odunlarını incelemeye başladı. Sonra benim ocağa attıklarımı çıkarmaya koyuldu.

"Ne yapıyorsunuz?"

"Bak şuna."

Bana, tuhaf bir şekilde parçalanmış yuvarlak bir odun parçası uzattı. Odunun içinin matkapla delindiğini ve isten kararmış olduğunu gördüm.

"Görüyor musun? İblisler odunun içini barutla doldurmuşlar. Budalalar! Bir funt barutla ne yapılabilir ki?"

Odunu bir kenara koyarak ellerini yıkamaya başladı. Bir yandan da konuşuyordu:

"İyi ki Aksinya dışarı çıktı; yoksa yaralanabilirdi."

Ekşimsi duman dağılıp gitti ve ortalık görünmeye başladı. Raflardaki kap kacağın tuzla buz olduğu, camların çerçevelerin indiği, ocağın ağzındaki tuğlaların söküldüğü ortaya çıktı.

Hohol'un o sıradaki soğukkanlılığından hiç hoşlanmamıştım. Bu aptalca durum sözde onu hiç çileden çıkarmamış gibi davranıyordu. O sırada sokaktaki çocuklar koşturup bağrışıyorlardı:

"Hohol'lerde yangın çıktı! Yanıyoruz!"

Bir kadın ağlayıp sızlıyor, Aksinya ise odanın birinden telaşla haykırıyordu:

"Dükkânın kapısını zorluyorlar, Mihaylo Antoniç!"

Romas havluyla ıslak sakalını kurulayarak:

"Tamam, tamam, sus!" dedi.

Odaların açık pencerelerinden korku ve kızgınlıkla çirkinleşmiş kıllı suratlar bakıyor, dumana boğulmuş gözler kısılıyor, birisi heyecanla çığlık çığlığa bağırıyordu:

"Bunları köyden kovalım! Rezaletlerin ardı arkası kesilmiyor!.. Nedir bu böyle bayım?.."

Kızıl saçlı ufak tefek bir köylü haç çıkarıp, dudaklarını kıpırdatarak pencereden girmeye çalıştı, ama beceremedi. Sağ elinde bir balta vardı. Sol eliyle de titreyerek pencerenin kenarına tutunmaya çalışıyor, ama başaramıyordu.

Elinde bir odun tutan Romas sordu:

"Nereye böyle?"

"Yangını söndürmeye, babalık."

"Ama yanan bir şey yok ki!.."

Köylü korkuyla ağzını açarak yok oldu. Romas ise dükkânın eşiğine çıktı ve odunu göstererek kalabalığa şöyle dedi:

"İçinizden biri bu odunu barutla doldurmuş ve bizim odunların arasına koymuş. Fakat barut az olduğu için kimse zarar görmedi."

Hohol'un arkasında durup kalabalığı seyrediyor, baltalı köylünün korkuyla anlattıklarını duyuyordum:

"Bana doğru odunu öyle bir salladı ki..."

Kafayı bulan asker Kostin haykırıyordu:

"O canavarı kovalım!.. Mahkemeye verelim!.."

Ama insanların çoğu, dikkatle Romas'a bakarak susuyor ve onun sözlerini şüpheyle dinliyorlardı:

"Bir evi havaya uçurmak için çok barut gerekir. Belki de bir pud kadar. Haydi, gidin bakalım!"

Birisi sordu:

"Muhtar nerede?"

"Polis çağırmalı!"

İnsanlar ağır ağır isteksizce sanki bir şeye üzülüyorlarmış gibi dağıldı.

Çay içmeye oturduk. Bize çay koyan Aksinya hiç olmadığı kadar güler yüzlü ve iyiydi. Merhametle Romas'a bakarak konuşuyordu.

"Onlardan hiç şikâyetçi olmuyorsunuz. İşte artık rezalet çıkarmaya başladılar."

"Bu sizi kızdırmıyor mu?" diye sordum.

"Her aptallığa kızmak için insanın zamanı yetmez!"

"Herkes kendi işini böyle sakince halletse," diye düşündüm.

Oysa o, yakında Kazan'a gideceğini, hangi kitapları istediğimi soruyordu.

Kimi zaman bu adamda ruh yerine saat gibi kurulu ömür boyu işleyen bir mekanizma olduğunu düşünürdüm. Hohol'u seviyor, ona çok saygı duyuyor, ama bir gün bana veya bir başkasına öfkelenmesini, bağırmasını ve tepinmesini istiyordum. Fakat o öfkelenmiyor ya da öfkelenmek istemiyordu. Aptallıklarıyla ya da rezaletleriyle onu kızdırdıkları zaman sadece alaylı bir ifadeyle gri gözlerini kısıyor ve kısa, soğuk kelimelerle basit, acımasız bir şeyler söylüyordu.

Suslov'a şöyle sormuştu:

"Siz ihtiyar adam, niçin ikiyüzlülük yapıyorsunuz?"

İhtiyarın soluk yanakları ve alnı kıpkırmızı olmuş, sanki ağarmış sakalı bile kıpkırmızı kesilmişti.

"Hem bunda, sizin kaybedeceğiniz bir şey yok ki. Tam aksine, başkalarının size karşı saygısını kaybediyorsunuz!.."

Suslov başını eğerek onaylamıştı:

"Doğru, kaybedecek bir şey yok!.."

Suslov, sonradan İzot'a şöyle demişti:

"Etkileyici bir adam. Böylelerini seçip başımıza getirsek..."

Romas yanımda olmadığında neyi nasıl yapmam gerektiğini bana kısaca ve adamakıllı anlatıyordu. Sanırım onu havaya uçurmaya kalktıklarını, tıpkı bir sinek ısırığını unutması gibi aklından silmişti.

Pankov geldi, ocağa dikkatle baktı ve asık suratla sordu:

"Korkmadınız mı?"

"Niye korkayım ki?"

"Savaş gibi."

"Otur, çay iç."

"Karım bekliyor."

"Neredeydin?"

"İzot'la balık tutmaya gitmiştim."

Pankov, Romas'la sanki önemli ve karışık meseleler daha önceden konuşulmuş gibi hep kısaca konuşurdu. Hatırlıyorum da, Romas korkunç İvan'ın hükümdarlığını anlatırken İzot şöyle demişti:

"Can sıkıcı bir çar!"

Kukuşkin:

"İnsan kasabı!" diye eklemişti.

Pankov ise kararlı bir tavırla konuşuyordu:

"Pek zeki değildi. Prensleri kılıçtan geçirdi, ama onun yerine küçük derebeylerini türetti. Sonra bir sürü yabancıyı getirtti. Bunda hiç mantık yok. Küçük toprak sahibi, büyüğünden daha kötüdür. Sinek kurt değildir, tüfekle öldüremezsin, ama kurttan daha fazla sıkıntı verir."

Kukuşkin elinde çamur dolu bir kovayla çıkageldi. Ocağa tuğlaları yerleştirirken söyleniyordu:

"Şu iblislere bak! Bitlerinden kurtulmayı beceremezler, ama iş insanın canını almaya gelince hay hay! Antoniç birdenbire çok mal getirme... En iyisi daha az, ama daha sık getir. Yoksa, karışmam, seni yakarlar... Sen şu işi de yapınca görürsün başına ne belalar açılacak!"

Köy zenginlerinin canını sıkan şu "iş", bahçe sahiplerinin kooperatifiydi. Hohol bu kooperatifi Pankov'un, Suslov'un ve iki üç akıllı köylünün yardımıyla neredeyse yoluna koymuştu. Mülk sahiplerinin çoğunluğu Romas'a iltifat göstermeye başlamışlar, dükkâna gelen müşterilerin sayısı da artmıştı. Hatta "işe yaramaz" köylüler Barinov ve Migun her fırsatta ellerinden geldiğince Hohol'un işlerine yardım etmeye çalışıyorlardı.

Migun'u çok beğeniyordum. Onun güzel, hüzünlü şarkılarını seviyordum. Şarkı söylediğinde gözlerini yumar, ıstırap dolu yüzü titremez olurdu. O, mehtapsız, karanlık ya da gökyüzünün yoğun bulut perdesiyle örtüldüğü gecelerde yaşardı.

Bazen akşamları beni usulca çağırırdı:

"Volga'ya gel..."

Orada, kayığın kıçına oturarak, av yasağı olduğu halde alabalık avlamak için ağlarını kurar, eğri büğrü esmer bacaklarını karanlık sulara sarkıtır ve hafif sesle konuşurdu:

"Bir beyefendi benimle alay ettiğinde buna katlanabilirim. Ne yapalım, o önemli bir kişiliktir; benim bilmediğim şeyleri bilir. Ama bana benzeyen biri, bir köylü canımı sıktığında bunu nasıl içime sindirebilirim? Aramızda ne fark var? O rubleleri sayar, bense kapikleri! İşte o kadar!"

Migun'un yüzü hastalıklı bir ifadeyle titriyor, kaşı seğiriyor, ellerinin parmakları oltayı düzeltip çengelini eğelerken hızla kıpırdıyor. İçten sesi hafifçe çınlıyor:

"Beni hırsız sanıyorlar. Doğru, ben günahkârım. Ama herkes yağmacılık yapıyor, herkes birbirini sömürüyor. Tanrı bizi sevmiyor, ama şeytan bizi şımartıyor."

Karanlık nehir yanımızdan akıp gidiyor, kara bulutlar nehrin üzerinde dolaşıyor, çayırlık kıyı karanlıkta seçilmiyor. Dalgalar kıyıdaki kumları yavaşça sürüklüyor ve ayaklarımı ısıtıyor, adeta beni de uçsuz bucaksız karanlığa doğru arkalarından sürüklüyor.

Migun içini çekerek:

"Hayat yaşamaya değer mi?" diye soruyor.

Yukarıda dağın tepesinde bir köpek acı acı uluyor. Sanki rüyadaymışım gibi düşünüyorum:

"Sen ve senin gibiler niçin böyle yaşamalısınız ki?"

Nehir çok sessiz, çok karanlık ve tüyler ürpertici. Ve bu ılık karanlığın sonu yok... Migun:

"Hohol'u öldürecekler. Ve seni de," diye mırıldanıyor. Sonra birden yavaşça bir şarkı söylemeye başlıyor:

"Annem beni çok severdi.

Derdi ki:

‘Yaşa'cığım canımın içi

Sessiz bir hayat yaşa!'"

Gözlerini kapıyor, sesi daha güçlü ve kederli çıkıyor. Oltanın iplerini düzelten parmakları daha yavaş hareket ediyor.

"Annemin söylediklerine hiç kulak asmadım. Ah, hiç kulak asmadım!"

Tuhaf bir ruh hali içindeyim. Sanki dünya, bu karanlık ve sıvı kütlenin ağır hareketiyle aşınan toprak, suyun içine kayıyor, ben ise, güneşin sonsuzluğa boğulduğu bu karanlığa yuvarlanıyor ve içine düşüyorum.

Şarkısını başladığı gibi aniden bitiren Migun sessizce kayığı itiyor, içine oturuyor ve karanlığın içinde neredeyse hiç ses çıkarmadan yok oluyor. Onun arkasından bakıyor ve düşünüyorum:

"Böyle insanlar niçin yaşarlar?"

Arkadaşlarımdan birisi de Barinov'du. Bu savruk, palavracı, haylaz, dedikoducu, bir an bile yerinde duramayan bir serseriydi. Moskova'da yaşamıştı, ama bu şehirden nefretle söz ederdi.

"Cehennem gibi şehir! Allak bullak bir yer... On dört bin altı kilise var, ama halkının hepsi dolandırıcı! Hepsi de atlar gibi uyuz, yemin ederim! Tüccarlar, askerler, esnaf ortalıkta dolaşırken durmadan kaşınıyor. Kocaman bir şey olan Çar'ın topu gerçekten de orada... Büyük Petro, asilere ateş etmek için bu topu kendi eliyle dökmüş: Soylu kadının biri ona olan aşkından dolayı Petro'ya isyan etmiş. Büyük Petro onunla tam yedi yıl yaşamış, sonra üç çocuğuyla terk etmiş. Kadın çok öfkelenmiş ve isyan çıkarmış! İşte kardeşim, Petro da bu isyanı bastırmak için bu toptan ateş ederek dokuz bin üç yüz sekiz kişiyi vurmuş. Hatta kendisi de korktuğu için Metropolit Filaret'e, ‘Bu tehlikeli şeyi mühürlemeliyiz,' demiş. Ve mühürlemişler."

Ona bütün bunların saçmalık olduğunu söylediğimde öfkeleniyor:

"Aman Tanrım! Ne kötü huylu birisin! Bana bunları okumuş bir adam uzun uzadıya anlatmıştı. Oysa sen diyorsun ki..."

Ermişleri ziyaret etmek için Kiev'e gitmişti.

"Bu şehir bizim köye benziyordu," diye anlatırdı. "O da, bir tepenin üstündedir, bir de adını unuttuğum bir nehir vardı. Volga'yla kıyaslanınca su birikintisi gibiydi. Doğrusunu söylemek gerekirse şehir karmakarışıktı. Bütün sokaklar eğri büğrü ve yokuşluydu. Halkı Mihaylo Antonov gibi özbeöz Ukraynalı değildi; yarı Polonyalı, yarı Tatar'dı. Bunlar konuşmazlar, sadece boşboğazlık ederler! Üstü başı darmadağın pis bir millet... Kurbağa yerler, on funt gelen kurbağalar vardır. Öküze biner, hatta toprak sürerler. Çok güzel öküzleri vardır. En küçükleri bile bizimkilerin dört katıdır. Orada elli yedi bin rahip ve iki yüz yetmiş üç piskopos var. Amma da tuhaf adamsın. Anlattıklarıma nasıl itiraz edebilirsin. Her şeyi kendi gözlerimle gördüm. Ya sen hiç oraya gittin mi? Hayır, gitmedin. Tamam, öyleyse. Ben her şeyden çok, doğruluktan hoşlanırım."

Sayıları severdi. Benden sayıları toplamasını ve çarpmasını öğrenmişti. Ama bölmeyi sevmezdi. Çok rakamlı sayıları büyük bir hevesle çarpıyordu. Yanlış yapmaktan gözü yılmazdı. Sopayla kumun üzerine uzun bir sayı yazarken bir yandan hayranlıkla ona bakıp, çocuksu gözlerini fal taşı gibi açarak haykırırdı:

"İşte bunu hiç kimse okuyamaz!"

Barinov vücudu biçimsiz, üstü başı darmadağınık, hırpani giyimli bir adamdı. Kıvırcık sevimli bir sakalla örtülü yüzüne güzel denebilirdi. Mavi gözleri çocuksu bir gülümsemeyle aydınlanırdı. Onda Kukuşkin'e benzer bir şeyler vardı. Bu yüzden birbirlerine pek yaklaşmazlardı. Barinov iki defa Hazar denizine balık tutmaya gitmişti; sürekli bunu anlatıp dururdu:

"Deniz be kardeş, hiçbir şeye benzemez!.. Sen, onun karşısında sivrisinek gibi kalırsın!.. Denize şöyle bir baktın mı kendinden geçersin!.. Orada hayat da tatlıdır. Her tür insan gelirdi, hatta aralarında bir piskopos, bir de bir savcıyla aşk hayatı yaşayan aşçı bir kadın vardı. Eh, daha başka ne istersin ki be kadın!.. Fakat kadın katlanamamış:

"'Savcı bey, siz çok nazik bir insansınız, ama yine de ayrılmalıyız, elveda!' demiş. Çünkü denizi bir defa olsun gören bir insan, onu tekrar görmek ister. Orası uçsuz bucaksızdır! Gökyüzüne benzer, kalabalık yoktur. Ben de temelli oraya gideceğim, insan kalabalığını sevmiyorum, işte o kadar! Ben kendi halinde bir yaşam sürmeli, ıssız yerlerde yaşamalıyım, ama yaşanacak doğru dürüst ıssız bir yer de bilmiyorum."

Barinov sahipsiz köpekler gibi köyde aylak aylak gezerdi. Kimse ona önem vermezdi. Ama onun masallarını Migun'un şarkılarını dinledikleri gibi keyifle dinlerlerdi.

"Nasıl da uyduruyor! Müthiş!"

Onun hayal gücü bazen Pankov gibi olumlu insanları da şaşırtırdı. Bir gün, bu şüpheci köylü Hohol'e şöyle demişti:

"Barinov, kitapların korkunç İvan hakkında her şeyi yazmadıklarını, bir sürü şeyin saklandığını söyleyip duruyor. Güya o bir hayaletmiş, kartal gibi görünürmüş. O zamandan beri onun şerefine paraların üstüne kartal resmi basılıyormuş."

İnsanların, hayatın gerçeklerine dair anlatılan ciddi hikâyelerden çok, olağandışı, hayal mahsulü, bazen de kötü uydurulmuş fantastik şeylerden hoşlandıklarını kim bilir kaçıncı kez fark etmiştim. Ama bunu Romas'a söylediğimde gülerek şöyle dedi:

"Bu geçici bir durum. Yeter ki insanlar düşünmeyi öğrensinler, düşüne düşüne gerçeği bulurlar. Barinov gibi, Kukuşkin gibi tuhaf adamlara gelince; onları anlamanız gerekir. Bunlar, sanatçı ve yaratıcıdırlar. Herhalde İsa da böyle tuhaf bir insandı. Takdir edersiniz ki o da, iyi kötü bir şeyler uydurmuştur..."

Bütün bu insanların çok az ve isteksizce Tanrı'dan söz etmeleri beni şaşırtıyordu. Sadece ihtiyar Suslov sık sık inançla:

"Her şey Tanrı'dandır," derdi.

Ben bu sözcüklerde hep bir umutsuzluk kokusu sezerdim. Bu insanlar yanımdayken iyi vakit geçiriyordum ve onların gece sohbetlerinden bir sürü şey öğrenmiştim. Bence Romas'ın ortaya koyduğu her sorun güçlü bir ağaç gibi köklerini yaşamın özüne salıveriyor, orada kendisi gibi asırlık başka bir ağacın kökleriyle birleşiyordu. Ağaçların her dalında parlak fikirler çiçekleniyor, etkileyici kelimelerin yaprakları göz alıcı bir şekilde açıyordu. Kitapların canlandırıcı balından aldığım için mükemmelleştiğimi hissediyor, daha güvenli konuşuyordum. Hatta Hohol, birçok defalar beni övmüştü:

"İyi gidiyorsun Maksimiç."

Bu sözleri söylediği için ona nasıl da minnettardım!

Pankov ara sıra yumuşak yüzlü, mavi gözlü, zeki bakışlı, şehirli gibi giyinen ufak tefek karısını da getirirdi. Kadın, dudaklarını bükerek usulca bir köşede otururdu. Fakat bir süre sonra ağzı şaşkınlıkla açılır, gözleri korkuyla büyürdü. Bazen de isabetli bir söz söylendiğinde mahçup bir edayla güler ve yüzünü elleriyle kapatırdı. Pankov da Romas'a göz kırparak:

"Anlıyor," derdi.

Hohol'a temkinli hareket eden birtakım ölçülü insanlar gidip gelirdi. Hohol, onları tavan arasına, benim odama çıkarır ve saatlerce orada otururlardı. Aksinya oraya yiyecek ve içecek götürürdü. Orada uyurlar, benden ve Romas'a köpek kadar sadık olan Aksinya'dan başka kimse onları görmezdi. Geceleri İzot ve Pankov, bu misafirleri oradan geçen gemiye ya da Lobişki'deki iskeleye kayıkla götürürlerdi. Tepeden bakıp karanlık ya da mehtabın gümüşle kapladığı nehirde sandalın gölgesinin nasıl görünüp kaybolduğunu, onun üzerindeki fenerin ışığının vapur kaptanının gözüne çarparak nasıl uçuştuğunu seyreder, kendimi bu yüce ve gizli davanın parçası gibi hissederdim.

Şehirden Marya Derenkova geldi. Ama artık bakışlarından utanmıyordum. Şimdi, gözleri bana, güzel olduğunu ve iriyarı sakallı bir adamın, üzerine titrediğini bilmekten hoşnut bir kızın gözleri gibi görünüyordu. Romas herkesle olduğu gibi onunla da sakin ve hafif alaycı bir tavırla konuşuyordu. Sadece sakalını daha sık sıvazlıyor, gözleri daha hoş bir ışıltıyla parıldıyordu. Kızın ince sesi ise neşeli çıkıyordu. Mavi bir elbise giymiş, sarı saçlarına mavi bir kurdele takmıştı. Çocuksu elleri adeta tutunacak bir şey arar gibi, tuhaf bir şekilde telaş içindeydi. Genç kız ağzını açmadan, pembe terli yüzünü küçük bir mendille yelpazeleyerek hemen hemen hiç ara vermeden bir şarkı mırıldanıyordu. Bu kızda beni yeniden heyecanlandıran, antipati uyandıran ve beni kızdıran bir şeyler vardı. Onu elimden geldiğince az görmeye gayret ettim.

Temmuzun ortasında İzot ortadan kayboldu. Onun boğulduğunu söylüyorlardı. İki gün sonra da söylentilerin doğru olduğu ortaya çıktı. Kayığı, dibi delinmiş ve kenarı paramparça olmuş bir halde, köyün yedi verst aşağısındaki çayırlık kıyıya vurdu. Bu felaketi, büyük olasılıkla

İzot'un nehirde uyuyakaldığı ve kayığının sürüklenerek köyün beş verst aşağısında demirli duran üç mavnaya çarptığı şeklinde açıkladılar.

Bu olay olduğunda Romas Kazan'daydı. Akşam olduğunda Kukuşkin dükkânda yanıma geldi. Bezgin bir halde çuvalların üstüne oturdu. Ayaklarına bakarak bir süre hiç konuşmadı. Sonra bir sigara yakarak:

"Hohol ne zaman geri dönecek?" diye sordu.

"Bilmem."

Avucuyla yaralı yüzünü sertçe ovuşturmaya başladı. Okkalı küfürler savuruyor, boğazına kemik takılmış gibi böğürüyordu.

"Neyin var?"

Dudaklarını ısırarak yüzüme şöyle bir baktı. Gözleri kıpkırmızı olmuştu, çenesi titriyordu. Onun konuşamadığını görünce endişeyle acı haberi bekledim. Sonunda sokağa baktı ve zar zor kekeleyerek konuşmaya başladı:

"Migun'la oraya gittim. İzot'un sandalına baktık. Sandalın dibi baltayla delinmiş. Anladın mı? Yani İzot'u öldürmüşler. Başka türlü olamaz."

Başını sallayarak, okkalı küfürleri birbiri ardına sıralamaya başladı. Kuru, heyecanlı sesiyle hıçkırıyordu. Sonra susup haç çıkarmaya başladı. Bu köylünün ağlamak isteyip de ağlayamadığını, ağlamayı beceremediğini, kin ve hüzne boğularak her yanının nasıl titrediğini görmek dayanılmaz bir şeydi. Ayağa fırladı ve başını sallayarak çıkıp gitti.

Ertesi günün akşamı çocuklar nehirde yüzerken köyün biraz yukarısında karaya vurmuş ve paramparça olmuş bir mavnanın altında İzot'u buldular. Mavnanın dibinin yarısı kıyıdaki kayalara oturmuş, yarısı da sular altında kalmıştı. Mavnanın kıç tarafının yanında, parçalanmış dümene takılı bir halde İzot'un gövdesi, yüzüstü yerde uzanıyordu. Kafatası boştu, paramparça olmuştu. Sular, beynini alıp götürmüştü. Balıkçıya arkadan vurmuşlardı, ensesi sanki baltayla yarılmıştı. Suyun akıntısı İzot'u sallıyor, balıkçının ayaklarını kıyıya doğru savuruyor, kollarını oynatıyordu; balıkçı bu haliyle karaya çıkmak için bütün gücüyle uğraşıyormuş hissini veriyordu.

Yirmi civarında zengin köylü, suratları asık bir halde sahilde toplanmışlardı. Fakir köylüler daha tarladan dönmemişlerdi. Kalleş ve ödlek muhtar, bastonunu sallayarak etrafta dört dönüyor, burnunu çekerek, pembe gömleğinin koluna siliyordu.

Bodur dükkâncı Kuzmin, bacaklarını iyice aralamış ve karnını dışarı çıkarmış bir halde sırayla, bana ve Kukuşkin'e bakıyordu. Kaşlarını fena halde çatmış, ama renksiz gözleri yaşarmıştı; çiçek bozuğu suratı acınacak bir hal almıştı.

Muhtar eğri büğrü bacaklarıyla tıpış tıpış yürürken:

"Felaket!" diye ağlayıp sızlıyordu. "Ah, köylüler, çok kötü bir durum!"

Cüsseli bir kadın olan muhtarın gelini taşların üstüne oturmuş boş gözlerle suya bakıyor ve titreyen eliyle haç çıkarıyordu. Dudakları kıpırdıyordu; bir köpek dudağı gibi biçimsiz olan kalın, kırmızı alt dudağı aşağı sarkmış, koyun gibi sarı dişlerini ortaya çıkarmıştı. Kızlar ve oğlanlar renkli demetler halinde tepeden aşağı iniyor, üstü başı toz içindeki köylüler acele adımlarla yürüyorlardı.

Kalabalık temkinli ve alçak sesle homurdanıyordu:

"Geçimsiz bir adamdı."

"Nasıl biriydi?"

"Şu Kukuşkin daha geçimsizdir."

"Adamcağızı boş yere öldürdüler!"

"İzot kendi halinde yaşayıp gidiyordu."

Kukuşkin, öfkeyle köylülerin üzerine yürüyerek bağırmaya başladı:

"Kendi halinde mi? Bu yüzden mi onu öldürdünüz ha? Alçak herifler!"

Birden kadının biri isterik bir kahkaha kopardı. İsterik kadının kahkahası kalabalığa kamçı gibi çarptı. Köylüler feryat ederek, küfrederek birbirlerine girdiler. Kukuşkin ise dükkâncının üstüne atılarak, kolunun bütün kuvvetiyle onun suratına elinin tersiyle vurdu.

"Al sana hayvan herif!"

Etrafına yumruk sallayarak arbededen kurtuldu ve adeta neşeyle bana bağırdı:

"Git buradan! Kavga çıkacak!"

Ona vurmuşlardı bile. Yarılmış dudağından kanlar akıyor, ama yüzü sevinçle ışıldıyordu.

"Kuzmin'e nasıl pat diye yapıştırdım, gördün mü?"

Barinov mavnanın yanında koyu bir küme oluşturmuş kalabalığa korkuyla bakarak yanımıza koştu. Kalabalığın içinden muhtarın ince sesi yükseliyordu:

"Hayır, kanıtla! Ben kime ayrıcalıklı davranıyorum, kanıtlasana!"

Barinov yokuşu tırmanırken:

"Ben buradan uzaklaşmalıyım," diye homurdanıyordu.

Sıcak bir akşamdı. Boğucu bir hava insanın nefes almasına engel oluyordu. Kıpkırmızı güneş yoğun morumsu bulutların arasına giriyor, ağaçların yapraklarına kırmızı ışıltılar saçıyor, bir yerlerde gök gürlüyordu.

İzot'un cesedi önümde sallanıyor, paramparça olmuş kafasındaki saçları akıntının etkisiyle doğruluyor, adeta dimdik duruyor gibi oluyordu. Onun boğuk sesini ve güzel sözlerini hatırlıyorum:

"Her insanın çocuksu bir yanı vardır. İşte bunu göz önünde bulundurmalıyız. Örneğin Hohol'u ele al; demir gibi sağlam bir adam, ama çocuksu bir ruhu var."

Kukuşkin, yanımda yürürken kızgınlıkla konuşuyordu:

"Hepimizin sonu böyle olacak. Tanrım, bu ne anlamsız bir şey!"

Hohol iki gün sonra gece geç vakit geldi. Görünüşe bakılırsa bir şeye çok memnun olmuştu. Her zamankinden daha şefkat dolu ve güler yüzlüydü. Onu içeri aldığımda omzuma bir şaplak indirdi:

"Az uyuyorsunuz, Maksimiç!"

"İzot'u öldürdüler."

"Ne?"

Elmacık kemikleri zonkladı ve sakalı sanki göğsüne dökülecek gibi titremeye başladı. Kasketini çıkarmadan odanın ortasında durdu. Gözlerini kısıp başını sallayarak:

"Demek öyle. Kimin yaptığı bilinmiyor değil mi?.. Elbette..."

Ağır ağır pencerenin yanına gitti, ayaklarını uzatıp oturdu.

"Ben ona söylemiştim... Yetkililer orada mıydı?"

"Akşam polis geldi."

"E, ne oldu?" diye sordu ve sonra kendi cevapladı: "Elbette, hiçbir şey olmadı."

Ona, polisin her zamanki gibi Kuzmin'in evinde kaldığını, dükkâncıya attığı tokattan dolayı Kukuşkin'in hapse atılmasını emrettiğini söyledim.

"Demek öyle. Ne diyeyim?"

Semaveri yakmak için mutfağa gittim.

Romas çay içerken:

"Bu halk acınacak bir halde. Kendi içlerindeki en iyi insanları öldürüyorlar; bu alçakça bir şey. Belki de bu gibi insanlardan korkuyorlar. Jandarma nezareti altında Sibirya'ya sürgüne giderken bir kürek mahkûmu bana şunu anlatmıştı; hırsızmış. Beş kişilik bir çetesi varmış. Sonunda içlerinden biri:

"'Arkadaşlar, hırsızlık işini bırakalım artık. İyi bir kazancımız da yok; kötü bir yaşam sürüyoruz,' demiş. Arkadaşları bu yüzden, sarhoşken sızıp kaldığı zaman onu boğmuşlar. Bunu anlatan mahkûm, öldürdükleri adamı çok övmüştü:

'"Ondan sonra üç kişiyi daha öldürdüm, ama acımadım. Fakat o arkadaşa acıyorum. İyi, zeki, neşeli bir arkadaştı. Temiz kalpliydi.'

'"Öyleyse niye öldürdünüz onu? Sizi ele verir diye mi korktunuz?' diye soruyorum. Bu sözüme bayağı öfkelendi:

"‘Hayır, o bizi hiçbir zaman ele vermezdi, hiçbir şey için! Ama onunla biraz aramız açılmıştı. Sanki biz hepimiz günahkâr, o ise namuslu, adeta bize doğru yolu gösteren bir adamdı. İyi olmadı!'"

Hohol ayağa kalktı, ellerini arkasında kavuşturup, piposunu dişleri arasında tutarak yerlere kadar uzanan beyaz Tatar gömleğiyle odada gezinmeye başladı.

Çıplak ayaklarıyla patırtı yaparak sakin ve dalgın bir tavırla konuşuyordu:

"Namuslu insanlardan korkma, iyi insanları hayatın dışına itme olayıyla defalarca karşılaştım. Bu insanlara iki şekilde davranırlar: Ya ilk önce adamakıllı uğraşarak aleyhinde davranır, onu yok etmek için ellerinden geleni yaparlar ya da köpekler gibi gözlerinin içine bakarak karşısında yerlere kapanırlar. Bu daha seyrek görülür. Böyle iyi adamlardan yaşamayı öğrenmeyi, onlara benzemeyi beceremezler, yapamazlar. Kim bilir, belki de istemezler."

Soğumuş çaydan bir bardak alarak devam etti:

"Yapabilirler, ama istemezler! Düşünün bir kere, insanlar büyük emekler sarf ederek büyük güçlüklerle kendilerine bir hayat kurmuşlar, ona alışmışlar, ama birisi kalkıp: Bu şekilde yaşamayın! diye isyan ediyor. Nasıl yani? Biz bu hayatı kurmak için canla başla çalıştık, lanet olsun! Derken bir öğretmen, bir yol gösterici ortaya çıkıyor. Ve... Vurun ona, hocaya, doğru yolu gösterene! İşimize burnunu sokma! Ama yine de gerçek ‘Böyle yaşamayın!' diyenlerle birliktedir. Onlardan yanadır. Ve onlar hayatımızı iyiye yönlendirirler."

Elini kitap raflarına doğru sallayarak:

"Özellikle bunlar! Ah, kitap yazabilseydim. Ama bana uygun bir iş değil. Sıkıcı ve birbirini tutmayan fikirlerim var."

Masanın başına geçti, dirseklerini masaya dayadı, başını elleri arasına alarak:

"İzot'a çok yazık oldu," dedi. Ve uzun süre sustu. "Neyse, haydi yatalım artık."

Tavan arasına, odama çıktım. Pencerenin önünde oturdum. Tarlaların üstünde gökyüzünün yarısını kaplayan uzak şimşek ışıkları yanıp sönüyor, şeffaf, kızılımsı ışıklar gökyüzünde parıldadığında ay sanki korkuyla irkiliyordu. Köpekler şiddetle uluyor ve havlıyor. Eğer bu havlamalar da olmasa, insan boş bir adada olduğunu zannedebilir. Gök gürlüyor. Boğucu sıcağın ağır seli pencerelerden içeri giriyor.

Önümde, sahildeki söğütlüğün altında İzot'un cansız vücudu uzanıyor. Mor yüzü gökyüzüne, camlaşmış gözleri ise sert bir bakışla kendi içine bakıyor. Altın sarısı sakalı sert bir yığın halinde birbirine yapışmış, hayretle açılmış ağzı sakalının içine gizleniyor.

"En önemli şey, iyilik ve şefkattir. Ben Paskalya'yı, iyilik ve şefkat dolu bir bayram olduğu için seviyorum."

Volga'nın sularının tertemiz yıkadığı mor bacaklarına, yakıcı güneş altında kurumuş lacivert pantolonu yapışmış. Balıkçının yüzünde sinekler vızıldıyor, cesedinden baygın, tiksindirici bir koku yayılıyor.

Merdivende ağır ayak sesleri duyuldu. Kapıdan iki büklüm bir halde Romas girdi. Sakalını sıvazlayarak yatağıma oturdu.

"Biliyor musunuz? Ben evleniyorum. Evet."

"Burada yaşamak kadın için zor olacak."

Sanki daha ne söyleyeceğimi bekliyor gibi, bakışlarını yüzüme dikti. Ama ben söyleyecek bir şey bulamadım. Gökyüzünde çakan şimşeklerin ışıkları odayı saydam bir ışıkla doldurup yansımalar yapıyordu.

"Maşa Derenkova'yla evleniyorum."

İster istemez gülümsedim. O ana kadar bu kızın Maşa diye çağrılabileceği hiç aklıma gelmemişti. Gülünçtü. Babasının ya da kardeşlerinin onu Maşa diye çağırdığını anımsamıyordum.

"Niye gülüyorsunuz?"

"Hiç."

"Onun için yaşlı olduğumu mu düşünüyorsunuz?"

"Oh, hayır!"

"Genç kız, bana bir zamanlar sizin ona âşık olduğunuzu söyledi."

"Sanırım, öyleydi."

"Peki şimdi? Geçti mi?"

"Evet, öyle sanıyorum."

Elini sakalından çekti ve alçak sesle:

"Sizin yaşlarınızda sık sık öyle olduğunu sanırsınız. Oysa benim yaşlarımda sadece sanmakla kalmaz, bu duygu insanın tüm varlığını kaplar. Ondan başka bir şey düşünmez olursunuz; buna gücünüz yetmez."

Alaycı bir gülüşle sağlam dişlerini göstererek devam etti:

"Antuan'ın Oktav Sezar'a Aksiyum'da yenilmesinin sebebi, donanmasını ve komutanlığı bırakarak gemisiyle savaştan korkup kaçan Kleopatra'nın ardından gitmesiydi. Böyle şeyler de oluyor."

Romas ayağa kalktı, doğruldu, sanki isteği dışında davranıyormuş gibi tekrarladı:

"İşte böyle. Evleniyorum."

"Yakında mı?"

"Sonbaharda. Elma işini hallettikten sonra."

Kapıdan çıkarken başını gerektiğinden daha fazla eğerek çıktı. Ben de sonbaharda buradan ayrılmamın daha iyi olacağı düşüncesiyle yatağıma yattım. Romas niçin Antuan'dan söz etmişti? Bundan hiç hoşlanmamıştım.

Erken olgunlaşmış elmaları toplama zamanı gelip çatmıştı. Ürün boldu. Elma ağaçlarının dalları meyvelerin ağırlığıyla yerlere kadar eğilmiş, bahçeleri keskin bir koku sarmıştı. Çocuklar kurtların kemirip, rüzgârın yere düşürdüğü sarı ve pembe elmaları topluyorlardı.

Ağustosun ilk günlerinde Romas biri mallarla, diğeri sandıklarla yüklü iki kayıkla Kazan'dan geldi.

Hafta arasında bir gündü, saat sabahın sekiziydi. Hohol üzerini daha yeni değiştirmiş, yıkanmış, çay içmeye hazırlanırken neşeyle konuşuyordu:

"Geceleri nehirde yolculuk etmek ne kadar güzel oluyor..."

Sonra birden burnunu çekerek kaygılı bir tavırla sordu:

"Galiba yanık kokusu var?"

Aynı anda avluda Aksinya'nın feryadı işitildi:

"Yanıyoruz!"

Kendimizi avluya attık. Ahırın bostana bakan tarafı yanıyordu. Biz gazyağı, katran ve yağları orada bulunduruyorduk. Parlak güneşin soldurduğu alevlerin sarı dillerinin duvarı nasıl yaladığını, çatıya doğru nasıl uzandığını şaşkınlık içinde birkaç saniye seyrettik. Aksinya bir kova su getirdi. Romas çiçeklenmiş duvara suyu boca etti, kovayı fırlattı ve:

"Lanet olsun! İlk önce fıçıları çıkarın Maksimiç! Aksinya sen de dükkâna!"

Ben de bir katran fıçısını hızla avluya ve oradan da sokağa çıkardım. Sonra içeri girerek, gazyağı fıçısına yapıştım, ama fıçıyı devirdiğim zaman, fıçının tıpası açık olacak ki, gazyağı yerlere aktı. Ateş, tıpayı aramamı beklemedi. Alevlerin sivri çivileri ahırın duvarlarından içeri girdi. Çatı çatırdıyor ve bir şeyler alaycı alaycı uğulduyordu. Yarı dolu fıçıyı yuvarlayıp çıkarırken sokağın her tarafından kadınların ve çocukların feryat edip bağırarak koşuştuklarını gördüm. Romas ve Aksinya dükkândan malları çıkarıp çukura atıyorlardı. Pis, ak saçlı bir kocakarı sokağın ortasında durmuş, yumruklarını tehditle sallayarak tiz bir sesle bağırıyordu:

"Ah, iblisler!"

Yine ahıra koştuğum zaman orayı daha yoğun koyu dumanlar içinde buldum. Kızıl şeritler dumanın içinde uğulduyor, çatırdıyor, kıvrılarak tavandan sarkıyordu. Duvarlar alevden bir parmaklığa dönüşmüştü. Duman beni boğuyor, nefes alamıyor, gözlerimi kör ediyordu. Fıçıyı avlunun kapısına kadar zar zor yuvarlayabildim. Fıçı kapıya sıkıştı; daha ileri gitmiyordu. Oysa çatıdan üzerime kıvılcımlar düşüyor, derimi yakıyorlardı.

Bağırıp yardım istedim. Romas koşarak geldi, koluma yapıştı ve beni avluya itti:

"Çabuk uzaklaşın, şimdi patlayacak!"

Romas kendini koridora attı, ben de ardından koştum ve tavan arasına çıktım. Orada bir sürü kitabım vardı. Kitapları pencereden atarken onların ardından şapka dolu bir sandığı da fırlatmak istedim. Ama pencere, sandığa göre dardı. Bunun üzerine bir dirhemle pencerenin pervazlarını kırmaya başladım. Ama bir uğultu koptu, çatıda kuvvetli bir çatırtı duyuldu. Gazyağı fıçısının patladığını anladım. Çatı başımın üstünde yanıp tutuşuyor, çatırdıyordu. Kırmızı alevler içeri bakmak istercesine pencereden uzandı. Dayanılmayacak kadar sıcaktı. Merdivene doğru fırladım. Yoğun duman bulutları karşıma çıktı. Basamaklarda kırmızı yılanlar sürünüyordu. Aşağıda, koridorda öyle bir çatırtı vardı ki, sanki demirden dişler tahtaları kemiriyordu. Sersemlemiştim. Dumandan körleşmiş bir halde, soluk soluğa uçsuz bucaksız gibi gelen birkaç saniye boyunca kıpırdamadan durdum. Merdivenin üstündeki çatı penceresinden kırmızı sakallı, sarı bir surat içeri baktı sonra yok oldu. O anda alev topları çatıyı delip geçti.

Kafamdaki saçların çatırdar gibi olduğunu ve bu çatırtıdan başka bir ses duymadığımı anımsıyorum. Sonumun geldiğini anlıyordum. Ayaklarıma ağırlık çökmüştü. Gözlerim, ellerimle kapamış olmama rağmen ağrıyordu.

Akıllı yaşama içgüdüsü bana kurtulmamın tek yolunu fısıldadı: Şiltemi, yastığımı kucakladım. Romas'ın koyun gocuğunu kafama sardım ve pencereden atladım.

Ayıldığımda çukurun yanındaydım. Romas yanımda çömelmiş, haykırıyordu:

"Ne oldu sana?"

Ayağa kalkıp sersemlemiş bir halde evimizin kızıl bir çıra gibi eriyişini şaşkın şaşkın seyrettim. Önündeki kara toprağı kıpkızıl köpek dilleri yalıyordu. Pencereler siyah dumana boğulmuştu. Çatıyı sallanan sarı çiçekler bürümüştü. Romas:

"Eee, neyin var?" diye haykırıyordu. Terli, ise bulanmış yüzünden kirli gözyaşları damlıyor, gözlerini korkuyla kırpıştırıyordu. Islak sakalının

arasına söğüt dalları karışmıştı. Ferahlatıcı bir sevinç dalgası içimi kapladı. –Bu, öyle olağanüstü, öyle güçlü bir duyguydu ki– Sonra, sol ayağımda yakıcı bir ağrı duydum, uzandım ve Hohol'e:

"Ayağım çıkmış," dedim.

Ayağımı yoklayarak, aniden çekti. Keskin bir acı beni kamçıladı. Ve birkaç dakika sonra sevinçten mest olmuş bir halde, kurtulan eşyaları hafifçe topallayarak banyoya taşıyordum. Romas ise ağzında piposuyla neşe içinde konuşuyordu:

"Fıçı patlayıp da, gazyağı çatıya dolduğunda sizin yanacağınızdan emindim. Ateş, bir sütun gibi çok yükseklere çıktı. Sonra da kocaman bir mantar gibi büyüdü ve derhal bütün evi sardı. Maksimiç'in sonu geldi diye düşündüm."

Her zaman olduğu gibi sakindi. Eşyaları düzgün bir küme halinde yığıyordu. Yüzü gözü simsiyah, üstü başı darmadağınık Aksinya'ya:

"Siz burada oturun. Bir şey çalmamaları için bekleyin. Ben yangını söndürmeye gidiyorum," dedi.

Çukurun alt tarafındaki dumanların içinde beyaz kâğıt parçaları uçuşuyordu. Romas:

"Ah, kitaplara yazık oldu," dedi. "Onlar değerli kitaplardı."

Dört ev daha yanıyordu.

Hava sakindi. Ateş acele etmiyor, alevler sağa sola dağılıyor, kıvılcımlar isteksizce çitlerin, çatıların üzerine sıçrıyordu. Ateşten bir tarak, çatıdaki samanları tarıyor, eğri büğrü ateşten parmaklar, adeta çalgı çalar gibi çitlere birer birer dokunuyordu. Dumanlı havada alevlerin öç alırcasına sevinçli ve coşkulu şarkıları ve yanan ağaçların yumuşak çıtırtıları duyuluyordu. Duman bulutlarından, sokağa ve avlulara altın sarısı "Alaca kargalar" düşüyordu. Kadınlar ve erkekler her biri kendi eşyasının derdine düşerek telaşla koşturup duruyor, sürekli haykıran bir ses ortalığı çınlatıyordu:

"Suuuu, suuuuu!"

Su uzakta, tepenin aşağısında, Volga'daydı. Romas, enselerine yapışarak, itip kakarak köylüleri hızla bir araya topladı, sonra onları iki gruba ayırdı ve yangının her iki tarafındaki çitleri yıkmalarını emretti. Uysalca onu dinlediler ve alevlerin sokağı sarma çabasına karşı akıllıca bir mücadeleye başladılar. Fakat sanki başkasının işini yapıyorlarmış gibi ürkekçe ve ümitsizce çalışıyorlardı.

Ben çok sevinçliydim. Kendimi hiçbir zaman bu kadar güçlü hissetmemiştim. Sokağın ucunda başlarında muhtar ve Kuzmin olduğu halde, bir avuç zenginin olduğunu fark ettim. Hiçbir şey yapmadan seyirci gibi ayakta dikiliyorlar, ellerini, kollarını ve sopalarını sallayarak bağrışıyorlardı. Köylüler dirseklerini ta kulaklarına kadar kaldırarak atlarla dörtnala tarlalardan geliyorlardı. Kadınlar bağırıp çağırarak onları karşılıyor, çocuklar koşuşup duruyordu.

Avludaki bir ev daha yanmaya başladı. Ahırın duvarını bir an önce yıkmak gerekiyordu. Çünkü duvarlar kalın budaklarla örülüydü ve çoktan alevlerin al rengi şeritleriyle süslenmişti. Köylüler çitin kazıklarını baltalamaya başladılar. Üzerlerine kıvılcımlar, korlar düşüyordu. Gömleklerinin hafifçe yanan yerlerini avuçlarıyla söndürerek geri çekildiler.

Hohol:

"Korkmayın!" diye bağırdı.

Ama bu bir işe yaramadı.

Bunun üzerine köylülerden birinin şapkasını kaptığı gibi kafama geçirdi.

"Siz şu uçtan kesin, ben de buradan!"

Ben birer birer kazıkları baltaladım, duvar sallanmaya başladı. Hemen üstüne tırmanıp, üst başına yapıştım. Hohol de beni bacaklarımdan tutup kendine doğru çekti. Duvarın bölmesi beni başıma kadar örterek tamamen yıkıldı. Köylüler bölmeyi sürükleyerek sokağa taşıdılar.

Romas:

"Bir yeriniz yandı mı?" diye sordu.

Onun gösterdiği ilgi, gücümü ve çevikliğimi artırmıştı. Benim için değerli olan bu adamın gözüne girmek istiyor, onun övgüsünü kazanmak için canla başla çalışıyordum. Duman bulutları içinde her şey, bizim kitapların sayfaları güvercinler gibi uçuşuyordu.

Sağ tarafta yangın durdurulabilmişti. Solda ise onuncu evi de istila ederek gitgide daha geniş bir alana yayılıyordu. Romas, köylülerin bir kısmını, kırmızı yılanların sinsiliklerini gözlemeye bırakarak, işçilerin çoğunluğunu sol tarafa gönderdi. Zengin köylülerin yanından hızla geçerken birtakım kötü niyetli imalar kulağıma geldi:

"Kendisi ateşe verdi!"

Dükkâncı ise:

"Hamama bakmak gerek," dedi.

Bu sözler tatsız bir şekilde hafızamda yer etti. Bilindiği gibi heyecan, özellikle de neşeden kaynaklanan heyecan insanın gücünü artırır. Ben de heyecanlıydım. Öylesine kendimden geçercesine çalışmıştım ki sonunda mecalim kalmamıştı. Sıcak bir şeye yaslanarak yerde oturduğumu hatırlıyorum. Romas bir kova suyu üzerime boca ediyordu. Etrafımızı saran köylüler ise saygıyla mırıldanıyorlardı:

"Ne kuvvetli çocuk!"

"Kolayca pes etmez!"

Başımı Romas'ın dizlerine yasladım ve utanç verici bir şekilde ağlamaya başladım. O da ıslak başımı okşayarak:

"Dinlen artık, yeter!" diyordu.

İsten kararıp şeytanı andıran Kukuşkin ve Barinov beni teselli edip çukura götürdüler:

"Bir şey yok kardeş. Hepsi geçti."

"Korktun mu?"

Toparlanıp kendime gelmeye vakit bulamadan on kadar köy zengininin çukura, bizim hamama doğru geldiklerini gördüm. Önlerinde muhtar, onun

arkasında da, kollarına iki polis girmiş olduğu halde Romas gidiyordu. Şapkası yoktu. Islak gömleğinin kolları kopuktu. Piposunu dişlerinin arasına sıkıştırmıştı. Yüzü iç karartıcı bir şekilde asık ve korkunçtu. Asker Kostin, sopasını sallayarak çılgın gibi bağırıyordu:

"Bu kâfiri ateşe atalım!"

"Hamamı aç!"

Romas, yüksek sesle:

"Kilidi kırın. Anahtar kayboldu," dedi.

Ayağa fırladım, yerden bir kazık kaptım ve Romas'ın yanına gittim. Polisler geri çekildiler. Muhtar ise tiz bir ses tonuyla, ürkerek:

"Ortodokslar, kilit kırmak haramdır," dedi.

Kuzmin beni göstererek haykırdı:

"İşte bir başkası. Ya bu!.. Bu da kim oluyor?"

Romas:

"Sakin ol Maksimiç!" dedi. "Malları hamamda sakladığımı ve dükkânı benim ateşe verdiğimi sanıyorlar."

"Siz ikiniz!"

"Kır!"

"Ortodokslar!"

"Bunu sana ödetiriz!"

Romas:

"Sırtını sırtıma ver. Arkadan vurmasınlar," dedi.

Hamamın kilidini kırdılar. Birkaç adam birden kapıdan içeri doluştu ve sonra hemen dışarı fırladı. Bense bu arada kazığı Romas'ın eline tutuşturmuş ve yerden bir başkasını almıştım.

"Hiçbir şey yok."

"Hiçbir şey mi?"

"Ah iblisler!"

Birisi ürkek bir sesle:

"Haksızlık," dedi. Ve birkaç kişi gür sesiyle ona cevap yetiştirdi:

"Ne demek haksızlık?"

"Ateşe atalım!"

"Fitneciler!"

"Kooperatif kuracaklardı, ha!"

"Hırsızlar! Bunlar hırsız çetesi!"

Romas, yüksek sesle:

"Kesin sesinizi!" diye haykırdı. "Malları hamamda saklamadığımı görmediniz mi? Her şey yanıp kül oldu. İşte kalanlar bunlar. Görüyor musunuz? Kendi malımı yakmak ne işime yarayacak?'

"Sigortalıdır!"

Ve tekrar on kadar kişi boğazını yırtarcasına bağırdı:

"Niye onlara bakıp duruyoruz?"

"Bu kadar sabrettiğimiz yeter!"

Bacaklarım titredi, gözlerim karardı. Kızıl bir bulutun içinde gaddar suratlar ve ağızların kıllı çukurlarını görüyor, onları kötü bir şekilde dövmek arzumu zar zor bastırıyordum. Onlar ise etrafımızda hoplayıp zıplayarak bağrışıyorlardı.

"Bak balta almışlar!"

"Baltaları mı var?"

Romas:

"Sakalımı yolacaklar," dedi. –Alaylı bir şekilde güldüğünü fark ettim–. "Sen de payını alacaksın, Maksimiç. Ama sakin ol, sakin ol!"

"Bakın genç olanın baltası var!"

Gerçekten de pantolonumun kemerinden bir marangoz baltası sarkıyordu. Bunu unutmuştum. Romas:

"Sanırım korktular," dedi. "Ama herhangi bir şey olursa sen yine de baltaya dokunma."

Tanımadığım, ufak tefek, ayağı aksayan bir köylü, komik bir şekilde yerinde sıçrayarak çılgın gibi bağırıyordu:

"Uzaktan onlara tuğla fırlatalım!"

Adam gerçekten de bir tuğla parçası kaptı ve karnıma fırlattı. Ama ben karşılık veremeden Kukuşkin yukarıdan bir atmaca gibi üzerine atladı. İkisi birden sarmaş dolaş çukura yuvarlandılar. Kukuşkin'in ardından Pankov, Barinov, demirci ve on kadar adam daha yetişti. Kuzmin hemen ciddi bir tavırla söylenmeye başladı:

"Mihaylo Antonov, sen akıllı bir adamsın. Bilirsin ki yangın köylüyü çileden çıkartır."

Romas:

"Haydi Maksimiç, sahile, meyhaneye gidelim," dedi. Ve pipoyu ağzından çekip çevik bir hareketle pantolonunun cebine soktu. Kazığa yaslanarak bezgin bir halde çukurdan çıktı. Yanında yürüyen Kuzmin ona bir şey söylediği zaman yüzüne bakmadan:

"Defol budala!" dedi.

Evimizin yerinde altın sarısı bir kor yığını parıldıyor, korların ortasında ocak duruyor, ocağın yangından zarar görmemiş bacasından havaya mavi bir buğu yükseliyordu. Kıpkırmızı olmuş karyolanın demirleri bir örümceğin ayağı gibi görünüyordu. Avlu kapısının kömür olmuş pervazları kapkara bekçileri andırıyordu. Pervazlardan birinin kor ve horoz tüyüne benzeyen ateşten bir şapkası vardı.

Romas, içini çekip:

"Kitaplar yanıp kül oldu," dedi. "Yazıklar olsun!"

Çocuklar sopalarla yangın artıklarını sokaktaki çamurun içine batırıyor, artıklar domuz yavrularının sesi gibi cızırtılı sesler çıkararak sönüyor ve havayı beyazımsı bir dumanla dolduruyorlardı. Açık sarı saçlı, mavi gözlü bir çocuk, kapkara, ılık su birikintisinin içine oturmuş, elindeki demirle ezik bir kovaya vuruyor, demirin çıkardığı sesi büyük bir keyifle dinliyordu. Yangınzedeler asık suratla dolaşıyor, yangından zarar görmemiş ev eşyalarını topluyorlardı. Kadınlar biraz yanmış odun parçaları yüzünden birbirleriyle tartışıyor, ağlıyor ve küfrediyorlardı. Yangın yerinin arkasındaki bahçelerde ağaçlar kıpırtısızca duruyordu. Çoğunun yaprakları sıcağın etkisiyle solmuştu. Kırmızı elmaların bolluğu daha da göze çarpıyordu.

Nehre inip suya girdik, sonra sahildeki kahvede sessizce çay içtik.

Romas:

"Köy ağaları elma işinde yenildiler," dedi.

Pankov geldi. Her zamankinden daha dalgın ve nazikti.

Romas:

"Ne oldu kardeş?" diye sordu.

Pankov omuzlarını silkti:

"Benim evim sigortalıydı."

Yabancı insanlar gibi gözleriyle birbirlerini inceleyip sustular.

"Şimdi ne yapacaksın Mihail Antoniç?"

"Düşüneceğim."

"Buradan gitmelisin."

"Bakacağım."

Pankov:

"Benim bir planım var," dedi. "Dışarı çıkıp konuşalım."

Çıktılar. Pankov kapıda başını çevirip bana:

"Sen korkak değilsin. Burada yaşayabilirsin. Senden korkarlar," dedi.

Ben de sahile çıktım. Nehri seyrederek, çalıların altına uzandım. Güneşin batmak üzere olmasına rağmen hava sıcaktı. Bu köyde yaşadıklarım sanki suyun üstüne resmedilmiş gibi gözümün önüne seriliyordu. Hüzünlüydüm. Fakat çok geçmeden üzerime yorgunluk çöktü ve derin bir uykuya daldım.

Uykumun arasında beni sarstıklarını ve bir yere sürüklediklerini hissettim. Bir ses:

"Hey! Öldün mü yoksa? Gözünü aç!" diyordu.

Nehrin ötesindeki çayırların üstünde kıpkırmızı, büyük, tekerlek gibi bir ay parıldıyor, Barinov, üzerime eğilmiş beni sarsıyordu:

"Haydi gel. Romas seni arıyor. Endişeleniyor." Arkamda yürürken homurdanıyordu:

"Rastgele her yerde uyumamalısın. Adamın biri tepeden geçer, ayağı takılır, başına taş düşer. Ya da bunu bilerek yapar. Bu insanların hiç şakası yoktur. Buranın halkı kin tutar. Akıllarında tutacak başka bir şeyleri de yoktur zaten."

Sahildeki çalıların arasında biri sessizce yürüyor, dallar kıpırdıyordu. Migun çınlayan sesiyle:

"Buldun mu?" diye sordu.

Barinov:

"Getiriyorum," dedi.

Ve on adım uzaklaştıktan sonra içini çekti:

"Balık aşırmaya niyetleniyor. Migun için de hayat hiç kolay değil."

Romas beni öfkeli bir sitemle karşıladı:

"Ne diye böyle dolaşıyorsunuz? Yoksa sizi de benzetmelerini mi istiyorsunuz?"

Yalnız kaldığımızda suratını asarak yavaşça sordu:

"Pankov, onun yanında kalmanızı teklif ediyor. Dükkân açmak istiyor. Ben kalmanızı tavsiye etmem. Kalan malların hepsini ona sattım. Viyatka'ya gideceğim ve bir süre sonra da, yanıma gelmeniz için size yazarım... Nasıl, razı mısın?"

"Düşüneyim."

"Düşün."

Yere uzandı, bir süre dönüp durdu, sonra sustu. Pencerenin önünde oturmuş Volga'yı seyrediyordum. Mehtabın akisleri bana yangının alevlerini hatırlatıyordu. Yeşil sahilin aşağısında bir römorkörün çarkları ağır ağır suyu kırbaçlıyor, üç direk feneri yıldızlara dokunarak, ara sıra onları örterek karanlıkta süzülüyordu.

Romas, uykulu bir sesle:

"Köylülere kızıyor musunuz?" diye sordu. "Değmez. Onlar sadece aptaldır. Kötülük ve öfke budalalıktan başka bir şey değildir."

Sözleri beni avutmuyor, acımın şiddetini hafifletmiyordu. Gözümün önüne kudurmuşçasına bağıran kıllı suratlı vahşi yaratıklar geliyordu:

"Uzaktan tuğla fırlatalım!"

O zamanlar unutmam gereken şeyleri unutmasını henüz beceremiyordum. Evet, tek tek ele alındığında her birinin içinde çok az kötülük olduğunu ya da hiç olmadığını fark etmiştim. Bunlar aslında iyi yürekli vahşi hayvanlardı. İçlerinden herhangi birini çocuksu bir gülümsemeyle gülümsetmek zor bir iş değildi. Herhangi biri erdem, mutluluk, yüce davranışlar hakkındaki öyküleri çocuksu bir güvenle dinleyebilirdi. Kendi kişisel arzularının kurallarına göre daha kolay bir yaşam hayalini kurduran her şey, bu insanların tuhaf ruhları için bir değer taşıyordu.

Fakat bu insanlar köy toplantılarında veya sahildeki kahvede gri bir topluluk olarak bir araya geldikleri zaman iyi özelliklerini bir yerlere gizliyor, papazlar gibi yalan ve ikiyüzlülük cüppesi giyiyorlar, güçlülerin önünde köpekçe bir dalkavukluğa başlıyorlardı. Bu anlarda onların bu halini seyretmek insanda tiksinti uyandırıyordu. Ya da aniden içlerini bir kötülük duygusu kaplar, kabararak, kurtlar gibi dişlerini göstererek vahşice birbirlerine hırlarlar; o anda önemsiz şeyler yüzünden dövüşmeye

hazırdırlar ve dövüşürler. Bu anlarda korkunçturlar; daha dün akşam ağıla giren koyunlar gibi sakin ve itaat ederek içine girdikleri kiliseyi yakıp yıkabilirler. Aralarında hiç kimsenin sevmediği, bütün köyün alay ettiği şairler ve masalcılar da vardır. Bunlar kendi hallerinde, hor görülerek yaşarlar.

Bu insanlar arasında yaşayamıyorum, yaşayamam. Romas'la ayrıldığımız gün bu acı düşüncelerimin hepsini Romas'a açtım.

Sitemle:

"Vakitsiz verilmiş bir karar," dedi.

"Ama böyle bir düşüncem varsa ne yapayım?"

"Yanlış bir karar. Haksız."

Romas güzel sözlerle uzun uzun haksız olduğumu, yanıldığımı anlatmaya çalıştı.

"Hüküm vermekte aceleci davranmayın. Hüküm vermek hepsinden kolaydır. Bu yola başvurmayın. Her şeye sakin bir gözle bakın ve bir şeyi aklınızdan çıkarmayın: Her şey geçicidir, her şey iyiyle değişir. Yavaş yavaş mı? Olsun, böylesi daha iyidir. Her yere göz atın, inceleyin, korkusuz olun, ama hüküm vermekte aceleci davranmayın. Görüşmek üzere dostum, hoşça kal!"

Onunla tekrar on beş yıl sonra Sedlets'te Romas, halkın hakkını savunduğu için bir on yıl daha Yakut bölgesine sürgüne gönderildikten sonra görüştük.

O Krasnovidovo'dan ayrıldıktan sonra içime kurşun gibi bir ağırlık ve kasvet çöktü. Sahipsiz kalmış bir köpek yavrusu gibi telaşla oraya buraya koşturmaktan halsiz düşüyordum. Barinov'la köylere gidiyor, zengin köylülerin yanında çalışıyor, harman dövüyor, patates söküyor, bahçeleri temizliyorduk. Ben Barinov'un hamamında kalıyordum. Bir yağmurlu gecede bana:

"Leksey Maksimiç halksız voyvoda olur mu, ha?" diye sordu. "Yarın denize açılalım mı? Ne dersin?.. Burada kalıp ne yapacağız? Bizim gibileri burada sevmiyorlar. Hem bir gün sarhoş olurlarsa..."

Barinov bunu ilk kez söylemiyordu. Bilmem neden, onu da sıkıntı basmıştı. Bir maymununkini andıran elleri iki yanından kuvvetsiz bir halde sarkıyor, ormanda yolunu yitirmiş gibi ümitsiz ve bezgin bir tavırla çevresine bakıyordu.

Hamamın penceresini yağmur kamçılıyor, su seli pencerenin köşesini yıkayarak gürültüyle çukurun dibine akıyor, son fırtınanın soluk şimşekleri güçsüzce yanıp sönüyordu.

Barinov, yavaşça:

"Yarın gidiyoruz değil mi?" diye sordu.

***

Yola çıktık.

Mavnanın kıçında koca kafalı, kıllı, canavar gibi bir adamın kullandığı dümenin yanında oturarak bir sonbahar gecesi, Volga'da yolculuk yapmak sözle tarif edilemeyecek kadar güzeldi; adam ağır ayaklarını güverteye vurarak ve sık sık içini çekerek dümeni kullanıyor.

"Ooop... Oooop!"

Zift gibi karanlık ve uçsuz bucaksız sular arkamızda hafifçe şırıldayarak ipek gibi akıp gidiyor. Nehrin üzerinde sonbaharın kara bulutları kümeleniyor. Etrafımızda sadece karanlığın ağır hareketi görülüyor: Karanlık, kıyıyı gözden sildi; sanki bütün toprak, karanlığın içinde eridiği, dumanlı ve sıvı bir hale gelerek, durup dinlenmeden, sonu gelmeden aşağılara, ne güneşin, ne ayın ne de yıldızların olmadığı dilsiz ve ıssız bir boşluğa akıyor...

Önümüzde, nemli karanlığın içinde görünmeyen bir römorkör, sanki onu sürükleyen bir kuvvete karşı koyar gibi ağır ağır ilerliyor ve soluk alıyor. Üç ışık –ikisi suyun üzerinde, biri de onların tepesinde– römorköre eşlik ediyor. Benim yakınımda, bulutların altında, yaldızlı boyalar gibi dört ışık daha süzülüyor. Bunlardan biri, mavnamızın fenerinin ışığı.

Kendimi soğuk ve yağlı bir köpüğün içine hapsolmuş gibi hissediyorum. Bu köpük meyilli bir yüzeyde yavaşça süzülüyor ve ben de bir sinek gibi

onunla birlikte kayıyorum. Bana öyle geliyor ki, hareket yavaş yavaş azalıyor ve tamamen duracağı an yaklaşıyor. Mavna homurdanmayı ve çarklarıyla karanlık suyu kamçılamayı kesecek, bütün sesler, ağaçların yaprakları gibi uçup gidecek, tebeşirle yazılmış yazılar gibi silinecek, hareketsizlik ve ıssızlık beni kucaklayacak.

Ve, dümenin başında dolaşan, koyun postu giymiş, başında da koyun postundan tüylü bir şapka olan iriyarı adam sonsuza dek büyülenerek kıpırdamadan duracak ve:

"Oooop!.. Oooop!.." diye bağıramayacak.

Ona sordum:

"Adın ne?"

"Öğrenip de ne yapacaksın?"

Gün batarken Kazan'dan uzaklaştığımız sırada, bir ayı gibi hantal olan bu adamın yüzünün kıllı olduğunu ve gözlerinin görünmediğini fark etmiştim. Dümenin başındayken bir şişe votkayı tahta bir maşrapaya boşaltarak su gibi iki yudumda dikti ve bir elmayı dişledi. Römorkör, mavnayı sürüklediğinde bu adam dümenin koluna yapışmış, güneşin kırmızı yuvarlaklığına göz atmış, başını sallayarak sertçe:

"Tanrım bizi koru!" demişti.

Gemi Nijniy Novgorod'daki panayırdan Astrahan'a dört mavna götürüyordu. Mavnalar demir levhalarla, şeker fıçılarıyla ve birtakım ağır sandıklarla yüklüydü. Hepsi İran'a gidiyordu. Barinov sandıklara ayağıyla vurdu, kokladı, bir süre düşündü ve:

"Bunlar silahtan başka bir şey olamaz," dedi. "İjev fabrikasından."

Fakat dümenci onun karnına yumruk indirerek sordu:

"Seni ne ilgilendirir ki?"

"Aklıma geldi de..."

"Suratını dağıtmamı ister misin?"

Yolcu vapuruna binmeye paramız olmadığından, bize "acıdıkları" için mavnaya alınmıştık. Her ne kadar gemiciler gibi biz de nöbet tutuyorsak da, mavnadakiler bize dilenci gözüyle bakıyorlardı.

Barinov:

"Sen halk deyip duruyorsun," diye bana sitem ediyordu. "Ama olay basit; en üstte olanın sözü geçer."

O kadar koyu bir karanlık vardı ki, mavna görünmüyor, insan yalnızca sisli bulutların altında fenerlerin ışığıyla aydınlanmış direklerin ucunu seçebiliyordu. Bulutlar gazyağı kokuyordu.

Dümencinin kasvetli suskunluğu beni öfkelendiriyor. Ben lostromo olarak dümende nöbet tutmak ve bu vahşi yaratığa yardım etmek için görevlendirildim. Işıkların hareketini izleyen dümenci bana dönemeçlerde:

"Dikkatli ol!" diyor.

Ayağa fırlıyorum ve dümenin kolunu çeviriyorum.

"Oldu," diye homurdanıyor.

Yeniden güvertede oturuyorum. Bu adamla konuşmak mümkün değil. Bana hep soruyla karşılık veriyor.

"Sana ne bundan?"

Acaba ne düşünüyor? Kama nehrinin sarı sularının Volga'nın çelik yatağına döküldüğü yeri geçerken kuzeye doğru bakarak mırıldandı:

"Rezil herif."

"Kim?"

Cevap vermedi.

Uzaklarda bir yerlerde, karanlığın girdaplarında köpekler havlıyor ve uluyor. Bu sesler, karanlığın henüz ezip geçmediği birtakım yaşam kalıntılarını anımsatıyor. Bunlar sanırım erişilemeyecek kadar uzak ve gereksiz şeyler. Dümendeki adam aniden:

"Buradaki köpekler kötü!" diyor.

"Neredeki? Buradaki mi?"

"Her yerdeki. Bizde köpekler tam anlamıyla bir canavardır."

"Nerelisin?"

"Vologda."

Tıpkı delik deşik bir çuvaldan dökülen patatesler gibi cahilce, ağzından ağır sözcükler dökülmeye başladı:

"Yanındaki kim? Amcan mı? O bence budalanın teki. Benim amcam akıllı, yiğit biri. Zengin. Simbirsk'te iskele işletiyor. Sahilde kahvesi var."

Adam bütün bunları ağır ağır ve sanki zar zor söyledikten sonra görünmeyen gözlerini uzaktaki geminin fener direğine dikti ve karanlığın ağları içinde altın sarısı bir örümcek gibi nasıl ilerlediğini seyretti.

"Dikkat et! Okuma yazman var mı? Kanunları kimin yazdığını biliyor musun?"

Cevap vermemi beklemeden devam ediyor.

"Herkes değişik bir şeyler söylüyor. Kimileri Çar'ın, kimileri metropolitin, kimileri de senatonun yazdığını öne sürüyor. Eğer kanunları kimin yazdığını bilseydim ona gider ve şöyle derdim: Kanunları öyle bir yaz ki elimi kaldırıp kimseye vurmayayım. Kanun çelik gibi sağlam olmalı; anahtar gibi. Benim yüreğimi kilitlesin o kadar! O zaman ben korkarım. Aksi takdirde korkmam. Hayır!"

Gitgide daha sessiz ve birbirini tutmayan sözlerle kendi kendine mırıldanıyor, dümenin tahta koluna yumruğuyla vuruyordu.

Vapurdan megafonla bağırıyorlardı. Bu boğuk insan sesi de, gecenin yağlı karanlığının içine çektiği köpek havlamaları ve ulumaları gibi gereksizdi. Işıkların akisleri sarı yağ lekeleri halinde vapurun kenarından karanlık suya süzülüyor ve bir şeyi aydınlatamadan kayboluyorlardı. Kapkara ve ıslak bulutlar öylesine yoğun ve bitişik ki sanki başımızın üstünden bir çamur gibi akıyor. Biz gittikçe daha derin bir karanlığın içine dalıyoruz.

Adam somurtarak yakınıyor:

"Bana neler çektirdiler. Artık duygum kalmadı."

İçimi umursamazlık sardı. Umursamazlık ve yoğun bir kasvet duygusu. Uyku bastırmıştı.

Bulutları zar zor yarıp geçen güneşsiz bir şafak, sönük ve güçsüz bir şekilde ağardı, suyu kurşuni renge boyadı. Kıyılardaki sarı çalılıkları, çelik gibi pasla örtülü çamları, dalların kara pençelerini, birbiri ardına sıralanmış köy evlerini, sanki taştan yontulmuş gibi duran bir köylünün siluetini ortaya çıkarttı.

Bir martı eğri büğrü kanatlarıyla ıslık çalarak mavnanın üzerinden geçti.

Dümenci ve ben vardiya değiştirdik. Ben büyük tentenin altına geçip uykuya daldım. Fakat çok geçmeden –bana öyle geldi– ayak patırtıları ve çığlıklarla gözümü açtım. Başımı tentenin altından çıkardığımda üç tayfanın dümenciyi kamaranın duvarına sıkıştırarak ahenkli seslerle bağırdıklarını gördüm.

"Vazgeç Petruha!"

"Tanrı yardımcın olsun, ne yapalım."

"Adam sen de!"

Kollarını çaprazlama kavuşturmuş, parmaklarıyla da omzunu kavramış olan dümenci sakince ayakta dikiliyordu. Ayağıyla bir bohçayı güverteye sıkıştırıyor, sırayla herkese bakıyor ve kısık bir sesle söyleniyordu:

"Beni günaha sokmayın!"

Yalınayaktı. Başında hiçbir şey yoktu. Üzerinde yalnızca don ve gömlek vardı. Tarak görmemiş saçları kara bir yığın halinde başından sarkıyor, inatçı, çıkık alnına dökülüyordu. Saçlarının altından köstebek gibi küçük, kan çanağı gözleri görünüyordu. Bu gözlerin yalvaran, kaygılı bir bakışı vardı.

Ona:

"Boğulursun!" diyorlardı.

"Ben mi? Asla. Bırakın kardeşlerim. Bırakmazsanız, Simbirsk'e varır varmaz onu öldürürüm."

"Kes artık."

"Ah, kardeşler."

Ağır ağır kollarını açtı, diz çöktü ve elleriyle kamaranın duvarına yaslanarak çarmıha gerilmiş gibi bir halde tekrarladı:

"Beni günaha sokmayın."

Tuhaf bir şekilde boğuk olan sesinde insana dokunan bir şeyler vardı. Kürek gibi uzun ve avuçları insanlara dönük olan gerilmiş kolları titriyordu. Uzun sakallı, bir ayıyı andıran yüzü de titriyordu. Kör köstebek gözleri siyah bilyalar halinde yuvalarından fırlamıştı. Sanki görünmeyen bir el boğazına yapışmış, onu boğuyordu.

Adamlar sessizce ona yol açtılar. O, ağır ağır ayağa kalktı, bohçasını kaldırdı ve:

"Sağ olun!" dedi.

Küpeşteye yaklaştı ve kendinden beklenmeyen bir çeviklikle suya atladı. Ben kenara fırladım ve Petruha'nın başını silkeleyerek, bohçasını başının üzerine şapka gibi geçirdiğini, akıntı yönünde kumlu kıyıya doğru yüzdüğünü gördüm. Kıyıda onu rüzgârın etkisiyle eğilen ağaçların dalları, sarı yapraklarını suya fırlatarak karşılıyorlardı.

Köylüler:

"Sonunda kendini aştı!" diye söyleniyorlardı.

"Delirdi mi?" diye sordum.

"Niçin delirsin? Hayır, o, bunu ruhu kurtulsun diye yaptı."

Petruha sığ bir yere ulaşmıştı, göğsüne kadar gelen suyun içinde doğruldu ve başının üstündeki bohçayı salladı.

Tayfalar:

"Elveda!" diye bağırdılar.

Birisi:

"Nüfus cüzdanı olmadan ne yapacak?" dedi.

Kızıl saçlı, çarpık bacaklı bir tayfa bana keyifle anlatmaya başladı:

"Onun Simbirsk'te yaşayan kötü bir amcası var. Onu öldürmeyi kafasına koymuştu. Fakat kendine acıdı ve günah işlemekten vazgeçti. Vahşi bir adamdır, ama iyi kalpli bir köylü. İyi adamdır o."

İyi adam ise dar kumsal şeridinde nehrin akıntısına karşı yürüyordu. Ve işte çalıların arasında gözden silindi.

Tayfaların iyi çocuklar olduğu anlaşıldı. Hepsi de benim gibi doğma büyüme Volgalı'ydı. Akşama doğru kendimi onlardan biri gibi hissetmeye başladım. Ama ertesi gün bana somurtarak, şüpheyle baktıklarının farkına vardım. Hemen Barinov'un şeytanın çektiği dilini tutamadığını ve hayalcinin tayfalara bir şeyler anlattığını sezdim.

"Anlattın mı?"

Kadınsı gözlerinin içi gülerek, mahçup bir tavırla kulağının arkasını kaşıyarak itiraf etti:

"Biraz anlattım!"

"Ben senden susmanı istememiş miydim?"

"Sustum, ama öyle ilginç bir olaydı ki. İskambil oynamak istedik, ama kâğıtları dümenciye kaptırdık. Canımız sıkıldı. Sonra ben de..."

Art arda sorduğum sorulardan sonra anlaşıldı ki, Barinov can sıkıntısından oldukça eğlenceli bir masal uydurmuştu. Masalın sonunda Hohol ve ben eski Vikingler gibi baltalarla bir yığın köylüye saldırıyorduk.

Ona kızmanın gereği yoktu. Onun için hakikat, ancak gerçek dünyanın dışındaydı. Onunla iş aramaya gittiğimiz bir gün tarladaki bir çukurun kenarına oturup inançla ve şefkatle bana şunları söylemişti:

"İnsanın gerçeği keyfine göre seçmesi gerekir! Bak, çukurun ardında koyun sürüsü otluyor, köpekler koşuyor, çoban dolaşıyor. Eee, ne olmuş? Biz bundan ruhumuz adına nasıl faydalanabiliriz? Çevrene şöyle bir baksan

yeter. Kötü insan var, doğru. Ama iyi insan nerede? İyi insan daha anasının karnından doğmadı herhalde!"

Simbirsk'te tayfalar oldukça soğuk bir tavırla mavnadan inip kıyıya çıkmamızı önerdiler.

"Siz bizim işimize yaramazsınız!" dediler.

Bizi kayıkla Simbirsk iskelesine götürdüler, cebimizde otuz yedi kapikle öylece kalakaldık.

Kahveye çay içmeye gittik.

"Ne yapacağız şimdi?"

Barinov kendinden emin bir tavırla, "Ne mi yapacağız? Yolumuza devam etmemiz gerekir," dedi.

Samara'ya kadar bir yolcu gemisinde kaçak yolculuk ettik. Samara'da bir mavna tuttuk, yedi gün sonra sağ salim Hazar Denizi kıyılarına vardık. Orada Kalmuk, Kabankul Bay'ın çamurlu dalyanında çalışan pis bir dalyanın küçük bir balıkçı artelinde işe başladık.

[1] Lomonosov, Mihail Vasilyeviç (1711-1765), Rus şair, bilim adamı ve dilbilimci.

[2] John Stuart Mill (1806-1873) İngiliz filozof ve iktisatçı. Yararcılık felsefesine hümanist boyut kazandırmaya çalışmıştır. Mantık, politik ekonomi, estetik ve siyaset bilimi alanında çok sayıda eser verdi. Adam Smith, David Ricarda gibi ekonomistleri erken yaşta okumuş, liberal teoriye katkılarda bulunmuş; yararcılık felsefesini organik bir tarih ve toplum anlayışıyla bütünleştirmeye çalışmıştır.

[3] Francis Brett Harte (1836-1902). Amerikan edebiyatındaki yerel renk akımının öncüsü. Aynen Gorki gibi, düzenli bir eğitim görmedi, yerlileri ve Meksikalıları destekledi. Madencilerin hayatlarını yakından tanıdı. Öyküler, skeçler, şiirler yazmış, Mark Twain'le birlikte *Ah Günah*'a imza atmıştır.

[4] 1870 yıllarına doğru Rusya'da ortaya çıkan ve daha çok köylüler arasında çalışmayı hedefleyen bir hareket. Bu hareketin en kuvvetli silahı terördü.

[5] Avrupa'nın en uzun akarsuyu ve Rusya'nın batı kesiminin başlıca suyolu. Moskova'nın kuzeybatısındaki Valday tepelerinden doğar; genellikle güneydoğu yönünde yol alarak sularını Hazar denizine boşaltır.

[6] Bir bilsen.

[7] Seni nereye götürdüğümü bir bilsen.

[8] (1828-1906) Norveçli şair ve oyun yazarı.

[9] Rusya'da kullanılan 1,067 km değerindeki yol ölçümü birimi.

[10] İlk Hıristiyanlar, Romalıların zulmünden korktukları için bu yer altındaki mağaralarda ibadet ederlerdi.

[11] Eski Beni İsrail'de tutucu ve ikiyüzlü bir grubun tuttuğu yol.

[12] (1588-1679) İngiliz filozof.

[13] (1469-1527) İtalyan siyaset adamı ve yazar. Bu kitap yayınlarımız arasında çıkmıştır.